Vladimir NAZOR

Libër
për fëmij

„MUSTAFA BAKIJA“

Vladimir NAZOR

Libër për fëmij

Shtëpija botuese
„MUSTAFA BAKIJA“
PRISHTINË — 1953

Përkëtheu:
Rexhep Hoxha

Redaktor
Anton Çetta

PO VJEN DIMNI

I

„Unë do t'i mundoj të gjitha gjallesat në këtë tokë!" bërtet dimni dhe zbret prej maleve të nalta me frymë e rë-
„U afrue dimni dhe tash më zén gjumi", thotë vjedulla dhe futet në strokull të vet.

„Po vjen dimni si shpata e gjallë", flet njeriu, mbyllë bagëtín n'ahër dhe nxjerrë rrobet e trasha prej arkës. Fëmijt shkojnë në shkollë; s'u prish punë pse u skuqet hunda e tyne e vogël prej së ftoftit.

Dimni idhnohet edhe mâ tepër, kur shef se njerëzit dhe kafshët frigohen ngapak prej zemrimit të tij, dhe mbulon fushat e malet me borë. Djelmoshat dhe vajzat dalin në rrugë me u gjuejtë me topa bore. Vajzat e vogla hapin dritaret dhe u qesin trumcakëve thërmija buke. Në kopësht fëmijt kanë mbarue prej bore zotnin e trashë, barku i të cilit i përngjet nji kace, e fytyra e tij hanës së plotë. Ia vejnë mbi krye kësulën e oxhakfshisit, kurse në duer i qesin nji fshisë të vjetër. Mandej luejnë valle rreth tij tue bërtitë: „Rrnoftë kumara ynë Dardaleci.

II

Atê që duhet me e lutë, nuk duhet me e zemrue, bërtet idhnueshëm dimni. Ai mund të ngrijë moçale e lumej dhe lëshon erna të ftofta që t'enden përmbi tokë. Njerëzit ulen pranë votrës e nxehen. Nana tjerrë kurse gjyshi tregon se shka ka ndodhë dikur. Maca flen mbi nji thes, lopa pllet n'ahër, kurse qeni besnik leh n'oborr.

Dimni shkon nepër botë, por nuk mundet me lodhë të gjitha gjallesat mbi tokë. Njeriun e nxejnë rrobet, kurse shtazët lëkura dhe pendlat. Nepër shtëpijat e njerëzve zjarmi lëshon dritë dhe ngroftësi.

— Uak, uak... shka po bân fqije? — bërtet bretkoca prej moçalit.

— Rroj në furrik mbi voet e mija — përgjegjet prej kaçubës s'afërme strinca.

— Sa budallaqe je! Pse mundohesh kaq tepër me strokull e me ve? Un vezët e mija, me pak jargë, i kam lëshue në fund t'ujit. Prej vezësh kanë dalë krymbat e vogjël. Tash mâ janë rritë, notojnë dhe vetë kërkojnë ushqim. Quhen kokëplotë. Fort i due, por për ta nuk kam kujdes.

— Po i shof prej këtuhit oj ndrikulla Gushejkë. Kryet e kanë të trashë, barkun e majun kurse bishtin e vogël e kanë me pendë sikurse bishti i peshkut. Mbi krye u mvaren velzat, me të cilat marrin frymë. Ku janë pá bretkoca me bisht, me velza e pa kambë? Pa shiko se si nuk ndijnë për ty. Përpëliten pa prâ nëpër ujë dhe as nuk të shiqojnë. Jo, oj ndrikull, un nuk do t'i lijsha rrugëve fëmijt e barkut t'im.

— Kështu âsht mâ lehtë për mue. Vetëm t'i kem shëndosh e me gëzim — tha bretkoca dhe kceu të kapi kërmillin.

*

— Uak, uak, oj fqije! — i bân zâ bretkoca zogut mbas disa ditësh.

— Jam mbi zogjët e vogjël. Mbramë kanë çelë. Po i nxejë se ende janë cupullaka — përgjegjet strinca.

— Qe, se si duhet të mundohesh, kurse unë vetëm rrezitem dhe kuas. Rrugaçët e mij sot janë mâ të bukur. U kanë dalë kambët e mbrapme, u kanë ra velzat dhe bishti u âsht shkurtue. Tash përgjasin në bretkoca. Do t'i rris pa vështirësi e pa mundime, sepse notojnë e gjuejnë vetë. Po si i ke ti, zogjt e tu?

— Janë t'untë si ujq të vogjël. Gjithnji thërrasin: „Nanë, krymb, krymb, krymb!" Lamtumirë, ndrikull, po shkoj rreth e rrotull që të nxaj miza e krymba për ta.

Strinca prej strokullit u lëshue fluturim mbas mizavet. Gushejka i briti:

— Pëlsit prej mundit, kur je budallâqe!

*

— Të dashtun fëmij — u flet nji mëngjes strinca zogjve të saj — jeni rritë. Kush do t'ju ushqejë mbas tashit?

— Krymbi, krymbi! Oj loke, shetitna pakëz nepër botën e bardhë!

Strinca filloi me i mësue se si këcehet nëpër degë dhe si fluturohet. Në fillim i shkonte shum randë. Zogjt bijshin në tokë, zemroheshin dhe britshin, kur u ikte ndonji mizë para sqepit. Strinca e mjerë hiqte shum keq me ta dhe frigohej se mos po coptohen. Mbas pesë ditësh zogjt e vogjël mbërrijtën me dijtë dishka, prandej nana i dërgoi në barin e gjelbërt ke nji hurdhë me nxanë krymba.

— Uak, uak, — u ndëgjue papritë nji zâ dhe zogjt e vogjël vrapuen te e ama.

Përpara strincës kishte hapë kambët Gushejka. Pranë saj kërcejshin bretkocat e vogla.

— Mirë mëngjes, fqije! - përshëndeti bretkoca.- Kqyri kërthijt e mij! U ka ra ai bishti i vogël e i shëmtuet dhe u janë rritë kambët e mbrapme. Tash janë bërtkoca të vërteta; marrin frymë me mushkni, kcejnë nëpër bar dhe këndojnë për bukuri. Ti je thá e terë prej mundit rreth fëmijve të tu; më vjen shum keq për ty. Kisha të drejtë unë, kur të thojsha.

N'atë ças, bërkocat e vogla, fillojnë me kcye mâ me gjallni, shpëndahen andej e këndej dhe ikin larg. Kot u lutet nana me u këthye.

Kurrë s'kemi ça kryet për ty. Na nuk të njofim - përgjegjëshin bretkocat e vogla.

— Pa shiqo, janë të pasjellshëme dhe të pakujdesshëme. Më thuej tash cila prej nesh âsht nanë ma fatlume? - tha strinca dhe fluturoi me zogjt e saj në nji lis t'afërm.

— Ajo që âsht mundue mâ shum rreth fëmijve të saj - përgjegjet Gushejka dhe dy pika lotësh pikllimi i pikojnë prej syve të saj të mëdhaj.

UDHËTIMET E NJI PIKLE UJI

Në gji të detit të kaltërt kishte mija e mija pikla uji. Dëfreheshin në shkëlqimin e diellit, ndërsa era i sallanitte andej e këndej. Nji pikël e vogël i lutet diellit ta marri me vehte në qiell.

Dielli dërgon poshtë disa rreze. Rrezet mbërrijnë deri në det dhe ngrejnë n'ajër piklën e imtë. Që të mos mbesi pa shoqe gjatë udhëtimit, rrezet çojnë me vedi edhe nji grumbull të madh piklash të tjera. Të gjitha ato pikla, dielli i këthen n'avuj të padukshëm uji. Era fryn dhe banë gjithë atë grumbull piklash diku larg detit dhe nalt mbi sipërfaqen e tokës.

Dalngadalë, dielli lëshohet nga prendimi. Hana lindë dhe shëndritë tokën. Avujt fillojnë me ra teposhtë. Për ta këtu âsht ftoftë. I afrohen njana tjetrës, këthehen në pika uji të rrumbullakta dhe vendosen nëpër bimë. Pikla e jonë mbërrinë në gonxhen e nji drandofillje.

Kur dielli i mëngjesit nisi të nxejë mbi drandofillen, pikla e vogël u këthye anash dhe pá shoqet e saja, të cilat ishin ulë mbi cep të fletëve, mbi gjethe dhe mbi bar, krejt t'imta, të rrumbullakta dhe të shkëlqyeshme. Njerëzit kalojshin për rreth tyne dhe thojshin: „Paska ra vesa".

II

„Më merr prap më vehte, o diell i dashtun i mëngjesit dhe më bân t'udhëtoj prap me ty nëpër botë!".

Kështu i flet pikla diellit, dhe ky ia ndëgjon përsëri lutjen e sajë. E ngrehë prap në formë avulli. Nga mesi i ditës bâhet vapë e tmerrshme. Pikla kërkon ndihmë: „O diell më lësho prap në tokë ose në detin e fresktë!".

N'atë ças fryn nji erë e ftoftë, i dendëson avujt dhe i këthen në rê të zeza. Fluskat e imta dhe të padukshëme t'ujit, për pak kohë mblidhen dhe këthehen në pika të dukshëme uji. Grumbull dhe me shpejtësi të madhe bijnë përmbi tokë. Njerëzit thojshin: „Po bjen shi!".

Pikla e jonë ra në maje të nji mali; mirëpo për pak kohë rrëshqiti teposhtëzes. Mbas saj u turren të gjitha piklat tjera. Kështu prej tyne u bâ nji rrëké e cila duel prej shtratit të saj.

Nga të gjitha anët vinte uji për në rrëké. Kështu ajo u rrit dhe u bâ prrue që shkumbonte dhe gurgullonte. Prroni u ndesh në rrotën e mullinit. Tash edhe piklës s'onë iu desht me kalue nëpër rrotë, prej të cilës shkoi e ra deri në fund. Mbas kësaj nuk ndodhi gjâ e keqe, madje shkoi dhe mâ tutje deri sa u gjet në mes të nji moçali. Në moçal ndigjonte se si kuasin bretkocat e shikonte krymba e peshq. Erdh nji grue me enë në dorë, u përkul, mbushi ujë dhe e shprazi mbi pëlhurën që e kishte hapë në livadh për ta la. Në këtê ujë qëlloi dhe pikla e jonë

III

Mirëpo për piklën nuk qe e shkrueme me qëndrue shum kohë as në pëlhurë. Dielli nxeu pëlhurën dhe shëndrroi piklën n'avull, ndërsa era e lehtë e ngriti nalt n'ajër.

Nji erë e fortë e bajti piklën e ujit, së bashku me shum shoqe të tjera, andej larg nga veriu, ku bânte të ftoftë i madh.

Me njiherë u shëndrruen në hyjzë të bardhë. Shëndritshin porsi argjent dhe gurë të çmueshëm. Ishin të përbame prej gjylpanëzave t'imta, shum të bukura dhe në formë katërkandshe.

Në sasi të madhe u lëshuen mbi tokë tue fluturue sikurse fluturzat e bardha. Dhe njerëzit flitshin „Po bjen borë!"

Trimnesha e jonë e vogël e këthyeme në borë, ra në fushën e gjanë edhe andrroi shum gjatë gjumit të dimnit. Të dalmen pranvera, dielli e zgjoi për nji jetë të re. Fluskat e borës shkrihen dhe uji ia nisë me rrjedhë nepër lumej të gjanë. Pikla e jonë mbërrinë në grykën e lumit. Nuk zgjatë shum kohë dhe përsëri u ndodh me detin e saj të kaltërt.

BLETA DHE LULJA

Lulja e mollës kishte çelë në mëngjes në grumbullin e gjethëve të njomë në majen e nji degëze të hollë. I kishte hapë të pesë petalet e bardha dhe kishte çue përpjetë pistilin dhe stamet e veta të shumta, të mbushuna me pluhun lulje. „Sa bukur âsht me u rrezitë të parën herë në diellin pranveruer, ndërsa era e lehtë të përkundë ngadalë!"

— Zu... zu.. zu... — zukatë buburiza n'ajër e lëshohet mbi petalet.

— Kuku, për mue! Kush ẹrdh kështu me më kafshue dhe me më çfarosë? — bërtet lulja e mollës.

— Unë jam, puntoresha bletë, që ushqimin n'lule shkoj me e gjetë. Mirë mëngjes e para lule e mollës! M'a çil derën...

— Më thuej ma parë shka don prej meje? përgjegjet lulja.

— Mbrenda teje janë fashojet e imta mbushun plot me nektarin e ambël. Un me turinin t'im do të thithi krejt atë nektar që të mbaroj mjaltë prej tij. Strajcat e tua janë të mbushuna me pluhun lulje; unë në shuplakat me qime, të kambëve të mija, do të bâjë pak asi pluhni të verdhë për me e dërgue në fashonin t'anë, që t'ushqehem me të.

— Ti je vjedhacakja e vogël. Kujdesohesh vetëm për fitimin t'and.

— Je e ré dhe e paprovueme, oj lule. Prej vezores së pistilit tand duhet të bâhet pema, molla e kuqe me farët e vogla. Unë do të fluturoj gjithë ditën prej lules në lule tue thithë nektarin dhe tue bajtë troha pluhuni prej strajcash pluhuni në pistil. Pa këtë punë nuk do të bâhej mâ vonë molla në këtë pemëz. Degët e tua do të mbetshin shterpe; njerëzit do t'i prejshin dhe do t'i gjuejshin në zjarm. Gëzohu pra, kur shef bletën, nusen e kuqe ose fluturën.

N'ato fjalë lulja hapi krejt kunorëzën e sajë. Bleta afron turinin dhe thith pikla langu prej fashojave t'imtë. Fijet e pluhunit që kishte bleta nëpër qimet në krye u kapën për turijt e hollë.

„E lumja unë! Qe pluhuni i luleve. Mbrenda nji mueji do të bâhem mollë e bukur", pëshpëritë ngadalë vezorja.

Bleta fluturoi në nji tjetër degë të lulzueme. Thithi për nji kohë të gjatë langun nëpër lule, bâni gati pluhunin në kambët e mbrapme të saja dhe e bajti prej lules në lule. Kur u lodh fluturoi prap kah lulja në maje të degëzës.

— Oj lule, tash po shkoj në shtëpi. Këto degë, në vjeshtë, do të jenë të mbushuna me molla të kuqe, kurse zgjoni i ynë do të jetë plot me mjaltë t'ambël. Të falem nderit dhe lamtumirë!

Kështu foli dhe fluturoi larg.

NIAGARA DHE SAHARA

Në nji ndër viset mâ të nxehta t'Afrikës, jo larg prej bregdetit t'oqeanit Atlantik, buron Niagara prej nji bjeshke, maja e së cilës âsht e mbulueme me borë dhe anët të veshuna me pyje të gjelbërueme.

Dhe Niagara, para se të lëshohet luginës teposhtë, duket sikur kujtohet për drejtimin që do të marri.

Do të mujsha me rrjedhë nga prendimi, me gurgullue teposhtë rrahëve të gjelbruem dhe me zbritë n'atê det të brustë e të shkëlqyeshëm, plot me peshq dhe valë.

Porse ajo nuk don kështu.

Vështron nga lindja dhe shef dishka tjetër. Atje âsht nji tjetër fushë e haptë, nji det me zall të përclluem. Atje bari nuk rritet, qytete dhe katunde nuk ka; ernat nuk çojnë valë uji, por formojnë dhe shtyjnë grumbuj zalli, të cilët shkojnë para vedit për të mbulue dhe për të mbytë çdo gjâ që merr frymë, që rritet, që gjelbëron e lulëzon. Ajo âsht shkretija e Saharës, mbretnija e vdekjes, vorri i gjallësis.

Dhe lumi i ri Niagara nuk rrjedh nepër pyje të gjelbërta kah deti i bukur, por don, kah lindja, të nisi luftën me shkretín.

Mirëpo, Niagara e din se ende âsht shum e ré dhe shum e dobtë, prandej gropon dhe thellon tokën, hap humnera dhe hynë mbrenda në dhé.

„O ju ujna të bjeshkëve dhe shina të qiellit!" Derdhuni krejt në humnerat e bjeshkëvet! Forconi fuqín t'ime dhe së bashku të dalim trimnisht në fushën e mejdanit!"

Gjimon dhe ushton Niagara në mbrendësin e bjeshkës. Porsa ndihet mâ e fortë, prap del prej tokës dhe përsëri rrëxohet nëpër ujvarëse poshtë në fushë. Përsëri thërret:

„O ju ujna të bjeshkëve dhe shina të qiellit! Derdhuni të gjithë në mue, të nisemi kah lindja dhe të fillojmë luftën që nuk âsht pá ndonjiherë!"

Prrockat vrapojnë drejt saj, shinat e gjata tropike derdhin në të ujin e qiellit dhe ajo thurret përpara. Pyje të mëdha rriten në brigjet e saja. Antilopë, gjedhë t'egjër dhe panterë afrohen t'etshem afër valëve të saja; vendasit zezakë dhe ardhësit e bardhë ndërtojnë lundra dhe anije që të notojnë nepër të. Tashmâ âsht e gjanë njiqind e pesëdhetë metra dhe ka kalue nj'a katërqind kilometra, por prap e din që âsht ende e dobtë për atê shka e pret. Me gjithë atê nuk frigohet; përshkon nëpër shkretí tue i shëndrrue brigjet e saja në zabele, ara dhe kopshtije. Ujitë, gjallnon dhe gëzon, çdo gjâ nën atê diell përcllues tropikal.

Shkretina i ra n'erë mjerimit; tashmâ pregatitet ta dëbojë prej vehtës këtê fuqimadhe. E priti në kufi, në Sotombë, dhe ia preu rrugën me gardhe prej granitit. Do të ndalojë depërtimin e saj, do ta shtyjë përmbrapa kah malet dhe do të mbulojë me zall krejt shka ka dalë në brigjet e saja.

Por Niagara nuk tërhiqet. Thirri në ndihmë tri prroje dhe filloi luftën. I bjen me tërbim stomit. Kur âsht i prapsuem, këthehet. Kaq tepër idhnohet dhe i ep vehtës, shtyn dhe vërsulet, sa që mâ në fund fiton dhe shpejton edhe mâ tutje. Kahdo që rrjedhë mbijnë prej tokës së plleshme katunde dhe qytete të reja.

Porse tash po e pret lufta mâ e randë. Duhet të ndalesh, të humbasi në zall ose të këthehesh me të shpejtë kah deti po të mos i mbërrinte ndihma e papritun. Lumi Ban - mâ i gjanë dhe ma i rrëmbyeshëm se Danubi dhe Volga - derdhë në të krejt ujin e tij, e ndihmon me u degëzue në nji rrjetë të madhe kanalesh, në mes të të cilëve njerëzit mbjellin dhe ndërtojnë. Dhe fama e Niagares rritet.

Ndërkohë Sahara, zgjohet befas. Ziliçare dhe e idhnueme nuk don mâ vetëm me u mprojtë; don me sulmue.

Ajo thërret tri ndihmëset e veta, tri ernat e shkretís:

„Oj Samume! Kamsine! Gible! A thue do ta lëshojmë të kalojë edhe nëpër këto megje, të zotnojë për gjithnji në mbretnín t'onë? Silluni mbi mue! Ngrihni rêt dhe turjelat e zallit të nxehtë! Ndërtoni bregore dhe grumbuj të panumurt zalli dhe si valë dërgoni n'atê degë ují! Mbushjani plot shtratin, shpikni krejt shka rrjedhë dhe shka qëndron: moçale, bërraka dhe kanale, e dielli mandej le t'i teri e t'i djegi!"

Dhe Samumi, Kamsini e Gibli, fryejnë nëpër shkretí, hudhin në Niagarë rê zalli tue e ngushtue me radhë e radhë grumbujsh rane. Porse Niagara mprohet tue i shkatrrue ato pengesa, tue hapë gjithnji rrugë mâ të gjanë, tue përbi zallin për ta kthye në lym të prodhueshëm, në të cilin njerëzit e zij së shpejti do të livrojnë dhe do të mbjellin. Krijon vazhdimisht kallmishte të reja dhe të denduna që në to të thehet fuqija e ernavet; rrëmihë shtretën dhe mâ të thellë që zallin të rrjedhi dhe mâ lehtë nepër ta. Dielli tropik ndihmon shkretín tue pí atê uj. Por Niagara nuk shterret. Përpiqet dhe i bân ball.

Prap se prap lufta e lodhë, nuk mundet ta këthejë ma tej krejt shkretín në tokë të plleshme. Por, atê që ka përvehtësue, nuk don t'a lëshojë; shka ka shpëtue, nuk don ta tradhëtojë. Afër qytetit Timbukt formon nji ark të gjanë dhe niset kah jugu - gjithnji mâ i gjanë, mâ i bukur dhe mâ dorëgjanë. Hurma, banane, pemë kakau rriten në brigjet gjatë gjithë rrugëve në këthimin e saj. Udhëton nëpër pyje t'erandshëme, plot kangë zogjsh dhe britma njerëzish. Kalon nëpër grykat e qytetit Habesh në të cilin gjindet tempulli, ku njerëzit mirënjohtës e adhurojnë si perendi.

PSE DETI ASHT I NJELMËT

Ishte një peshkatar i vorfun, i cili për çdo mëngjes dilte prej kasollës së tij për në zallishten e detit; përvilte kambëzat e pantollonavet dhe futesh nëpër uj me hudhë rrjetën për të gjuejtë ndoj gjâ. Por, rrallë herë gjuente gjâ, kështu që jetonte zi e mâ zi.

Nji mëngjes iu lut zotit si asnji herë tjetër që ta ndihmojë dhe hudhi rrjetën në det. Për pak kohë ia nisi me e tërhjekë nga vehtja në të dy anët dhe menjiherë ndjeu që rrjeta ishte e randë. Pá në të dishka të zezë e të rrumbullaktë dhe mendoi: „Do të jetë deflî. Në qoftë se s'ma shkyen rrjetën, dishka do të përfitoj prej tij". E ngrehë peshkatari, kur, qe, në rrjetë nji trup i trashë, mbulue me cefla, me bisht peshku në vend të kambëve dhe me pendë mbi rruzë të shpinës. Dy syt e larëm dhe të rrumbullaktë shiqojnë peshkatarin.

— Shka âsht ky përbindsh deti? - bërtet i friguem peshkatari, por s'e lëshon rrjetën, përkundrazi e tërhjekë edhe mâ tepër, e mshelë dhe mâ mirë.

— O njeri, më lisho!

— Po kush je ti?

— Unë jam mbreti i detit. Më lësho se kam me ta shpërblye. Kam goca deti të bukura dhe hyj deti.

— Shka më duhen ato mue? Ato janë për fëmij.

— Kam margaritarë dhe gurë të çmueshëm.

— Nuk janë ata për mue. Njerëzit do të kujtojshin se i kam vjedhë.

I zgjaten fjalët edhe do kohë deri sa mbreti i detit zgjati dorën e tha:

— Shiko. Këtë due me ta dhanë.

— Po, ky asht mulli kafje. Shka më duhet?

— Ky ka me të dhanë gjithshka të dishron zemra. Vetëm prekja me gisht derzën e thuej: „Mulli m'ep!" Kur të ketë dhanë, vene gisht treguesin në pullëz dhe thuej: „Mulli, mjaft!"

— Hm, - tha peshkatari. - Kjo âsht dishka. Ma nep këtu mullinin e vogël.

Mbreti i detit ia gjuejti mullithin dhe posa e hapi peshkatari rrjetën me njiherë u hudh jashtë dhe u zhduk.

II

Peshkatari hyni në shtëpizën e tij, u ul në bankë përpara tavolinës, vendosi përpara mullinit çanakun e tij dhe tha:

„O mulli m'ep pak çorbë!"

Dorza e mullinit luejti dhe filloi të lëvizi; derza e tij u çel hap' e krah; i tanë ai shushuriti dhe dishka rrjedhi dhe u derdh në çanak.

„O mulli, mjaft" tha peshkatari dhe pshteti gishtin në pullzën.

Mullithi u ndal, derza u mshel, njeriu muer lugën dhe tue u frigue se mos po mashtrohet ia nisi ngadalë me ngranë.

Mirëpo çorba ishte aq'e shijshëme dhe e erandshëme si në sofrën e mbretit.

Vorfanjaku u bâ shend e verë dhe soll thithte rrëmbyeshëm çorbën dhe hante.

„O mulli, mish të pjekun! Mulli, nji copë bukë! Mulli, ambëlsina! Mulli këtê! Mulli, atê, Mulli, m'ep! Mulli, mjaft!"

Mullithi vetëm ndigjon: tash ndalet e heshtë, tash punon e shushuritë. Mbas kësaj dreke me të gjitha të mirat, ia mbushi peshkatarit duert plot me pare t'arta dhe t'argjenta.

„Oh i lumi unë! thërriti ai. Nesër do të m'api nji strajcë me ar dhe argjent dhe do të shkoj në qytet të blejë dishka dhe të vishem, t'ujdisem me murtarë dhe me zdrukthëtarë që të ndërtoj këtê shtëpizë të rrenueme e të blejë edhe nji lundër e nji rrjetë të re e të madhe. E vjetin e ardhshëm do ta bij në shtëpi edhe nji grue të re. S'ka me qenë kush si unë!"

Gjithë mbasditën andrroi shka do të bânte dhe si do t'ia bante. Kur u err hangri darkë dhe ra. Nuk mujti me fjetë menjiherë mbassi përjashta fryente erë dhe binte shi. Pa pritë ndjeu nji të trokitun në derë. U çue dhe e çeli. Hyni nji njeri i mbështjellun me gun dhe iu lut për konak.

Jam tregtar. Vij nga deti në këto vende me ble krypë. Anijen e kemi mënjanue në nji gji t'afërm të detit, e

unë kam dashtë me ra në qytet; por, qe, nuk mundem mâ tutje: âsht terr dhe ka erë!

— Vetëm urdhënoni. A do të kishit dishrue me ngranë dishka?

— Mirëpo, bre dashamir, po shof se jeni të vorfun. Votra e thatë, shtëpija e shpraztë.

— Ha, ha! Kam me ju bâ muhabet si mbretit.

E uli mikun afër tavolinës, muer mullithin, vendosi çanakun, preku me maje të gishtit derzën dhe tha:

„O mulli, mish të pjekun për këtê zotni!"

„I mjeri, âsht budall", mendoi tregtari, por kur pá ushqimin dhe filloi me ngranë hapi syt prej habís. U shqetsue dhe mâ, kur pa se mullithi ipte edhe krypë.

Mbas darkës peshkatari vu mullithin në nji raft të thyem dhe të dy ranë me fjetë në kashtë - njani në njanën anë, tjetri në tjetrën anë të votrës. Peshkatarin e muer gjumi tue ndigjue ushtimën e erës dhe të krratunit e tregtarit.

Para agimit peshkatari u zgjue, por tregtari nuk ishte aty.

U habit dhe menjiherë vrapoi në raft. Mullithin nuk e gjet. Vrapoi përjashta, shpejtoi deri te gjiu i afërm i detit që të mund ta mbërrinte vjedhësin. Kur mbërriu në gjiun e detit, anija ishte largue në mes të detit të gjanë dhe lundronte me vela të hapun.

Peshkatari mbeti i mjerë dhe i vorfun si dikur. I shkoi kot mburrja dhe krenarija.

III

Tregtari udhëtonte nëpër det dhe pa pritë u bërtet detarëve

— Hej, djelmosha! Kthenje anijen! Po kthehemi në shtëpi!

— Po, përse zot? Duhet të dalim në breg të detit me ble dhe me ngarkue krypë.

— Krypë? Po ajo ndodhet n'ani.

Detarët u çuditën, shikuen shoqi shojnë dhe thanë:

— Nuk âsht mirë në mend!

— Nuk jam unë i marrë. Ejani të gjithë! Hapni kapakun e anis dhe veni në grykë një drrasë. Shpejt!

Njerëzit iu binden tue lëvizë trishtueshëm kryet.

— Keni me pá se nuk do të shkojmë në shtëpi pa krypë.

Nxuer prej gjiut mullithin e vjedhun, e vu në mes të drrasës, ia prekë derzën me gisht dhe tha:

„O mulli, krypë!"

Mullithi u hap, lëvizi dhe shushuriti. Rrëkêna krype u derdhen prej tij në mbrendësin e anís: Detarët lagën gishtat e tyne me pështymë, e kërkuen me gjuhë atê blojâ dhe thanë:

— Për zotin... krypë! Nuk duhet me u mundue nëpër det dhe me bâ shpenzime të mëdha.

Gëzim i madh u përhap n'aní. Pijnë, hanë, këndojnë dhe luejnë; zotnija u tregonte për atê peshkatarin e marrë,kurse detarët shkryheshin tue u qeshë. Orët kalojshin dhe mullithi gjithnji shushuritte dhe shprazte krypë. Mbrendija e anis ishte mbushë plot.

— Mjaft âsht, zotni — i thonë detarët tregtarit.

— Jo! Sjellni këtu thasët! Do ta ngarkojmë edhe pjesën e sipërme t'anís. Deti tash âsht i qetë si voj, era, sa pak po fryen.

Kur i mbushen dhe i rradhiten thasët, anija e mbushun plot e përplot sharroi aqë fort në det sa që dhe tregtari tha.

Mâ tepër s'âsht e mundun. „O mulli, ndal!"

Mirëpo mullithi nuk e ndigjoi, pse tregtari kishte harrue se duhet me vu gishtin në pullëz, që ndodhesh n'anën e prapme.

„Mulli, mjaft!".

Por më kot. Mullithi punonte. Grumbujt e krypës ngriheshin përmbi pjesët e sipërme t'anís — nalt rreth dyrekut.

— Zot, do të mbarojmë!

Mundohen me e zanë derzën me lecka, tue e lidhë me litar dhe tue e shtrengue me shkado tjetër, por kurrgja nuk u ndihmoi. Krypa dilte. Anija ishte në mbytje e sipër.

— Bini këtu shkopijt

I bijnë mullithit gjithnji mâ me zemrim që të shpëtojnë anín dhe jetën e tyne. Por mullithi nuk coptohesh; rrokullohesh në pjesën e sipërme t'anís dhe gjithnji shurruritte dhe nxirrte çurka të trasha krype.

Anija fundoset, sharron, krijon shtjellje uji, e cila i ngreh me vehte në thellësi dhe tregtarin, dhe detarët dhe mullithin.

Uji i hapun mbyllet. Çdo gjâ u zhduk. Anija dhe njerëzit u kalbën në fund të detit. Nuk u mbet mâ as sheji, por ai mullithi gjithnji âsht aty, punon dhe shushuritë. Gjithnji shprazen çurka krype, prandej deti âsht gjithnji i njelmët edhe pse shinat e qiellit dhe lumejt e tokës derdhin vazhdimisht në të ujna t'ambla.

Simbas nji prralle popullore skandinave

TREMBËDHETËSHI

I

Ishte nji grue e vejë dhe kishte trembëdhetë fëmij, ndër të cilët mâ tepër ishin bineq dhe binjake. Fëmijt e vogjël i bijshin njani tjetrit deri në krah, kurse ai mâ i vogli, i trembëdheti ishte i fortë dhe i shkathtë, por shkurtabiq i vërtetë: memzi që shifesh. Shum ishte mundue grueja e mjerë me ta. Ishte mundue e ishte mundue deri sa ra nji ditë në shtrat për të mos u çue mâ. Kur pá se do të vdiste, thirri fëmijt rreth shtratit të saj e u tha:

„Të dashtunit e mij, po ju la pa kurrkend, pa asgjâ. Por të jeni gjithmonë të nji fjale dhe së bashku si gishtat e dorës, se zoti dhe njerëzit kanë me ju ndihmue.

Dhe grueja vdiq.

II

Erdhen fqijt. Prunë arkën e të vdekunve, e vunë në të të ndjerën, u banë varg dhe u nisen për në vorrezë. Fëmijt përcollën nanën e vdekun. Kur pánë se si e lëshuen njerëzit në tokën e zezë, filluen me qá dhe mâ fort.

— Shka do të bajmë tash me këta jetima? — pyetën njerëzit mbas vorrimit.

Mâ i vjetri prej tyne ia priti:

— Nuk ka tjetër zgjidhje veçse me marrë secila shtëpi në katundin t'anë nga nji prej sish.

— Jo! Ne nuk ndahemi njani prej tjetrit! — thanë fëmijt edhe nuk lejuen që të mirren prej grave të katundit.

— Atëhere pra ju ndihmoftë i madhi zot. Na ndryshe nuk mujmë — thanë njerëzit dhe u këthyen në katund.

III

Jetimat mbetën vetëm.

U rradhitën sikurse patat, kur shkojnë në lum: simbas madhësis njani mbas tjetrit, kurse ai mâ i vogli, Trembëdhetëshi, në krye.

Muerën rrugat për me lypë.

Ecin, ecin rrugëve të shkurta. Urija i lodh, e strajca nuk kanë, xhepat e thatë. Kalojnë afër nji shtëpize të vetmueme. Nji plak ishte ulë në prag të derës dhe i shiqoi.

— Ojo loke, na e bân çaren për nji copë bukë!

— Po, sa vetë jeni kështu?

— Paj trembëdhetë.

— He, fëmijt e mij — thotë plaka — sikur t'i epsha secilit prej jush nga nji riskë bukë, do të më shkonte krejtë buka, dhe nuk do të mbette fija për nipat e mij. Por me gjithë atê... Ti mâ i vogli, si quhesh?

— Trembëdhetësh.

— Hajde mâ afër, biri i im, e të marrish nji copë.

Trembëdhetëshi ia priti:

— Mana jo! Ose të gjithve, ose asnjanit ... e natyrisht as mue! Lamtumirë loke! — edhe u nisën me shkue përpara.

Dielli piqte e ata ecshin edhe t'unët edhe të lodhun. Tash i muer edhe etja. Iu tha gjuha, iu kall fyti. Kurrkund burim uji ose të paktën ndonji llogaçë. Kalojnë afër nji kasollje, para saj ishte nji plak tue mbushë llullën.

— O mixhok, na fal nji bardak uj!

— Po, sa vetë jeni kështu?

— Paj, trembëdhetë.

— He, fëmijt e mij, sikur t'ju epsha secilit prej jush nga nji bardhak uj, s'do të më mbette pika për njerëzit e shtëpis dhe për shtazët tona. Ju e dini që këndej âsht thatësi. Me gjithë atê... Ai mâ i vogli si e ka emnin?

— Trembëdhetësh.

— Eja këtu, biri i im, e të pijsh.

Trembëdhetëshi ia priti:

— Mana jo! ose të gjithve ose asnjanit. Zoti të ndihmoftë mixhoko!

IV

Dielli po ulej gjithnji mâ tepër, kurse urija vazhdimisht po u shtohej, etja i kishte këputë. Në short me i lëshue zemra prej së lodhuni, kur mbërrinë në kopësht nën nji kodrinë. Para kopështit ishin rojet, në kopësht tryeza të rradhituna, zotni dhe muzikantë.

— Nji copë bukë! Nji pikë ujë!

— Ikni prej këtuhi! Të mos u shofi kështu mbreti i ynë! As mos të ju ndigjojë!

Mirëpo mbreti kishte ndigjue bërtimën dhe të qajtunit, prandej urdhënoi që t'ia bijnë para tij vorfnjakët.

— Shka âsht me ju, o fëmij?

Ata i treguen shka âsht e tek âsht dhe iu lutën t'u epte ushqim dhe nji vend se ku me fjetë.

— Ha fëmijt e mij, mbrètnija e ime âsht shum e vogël, kurse ju qenkeni tepër u përgjegj mbreti e, që t'i përcjelli sa mâ shpejt u tha dhe këto fjalë: shiqonje atê kullë n'atê kodrinë. Atje banon anmiku i im mâ i madh, njeriu-ari. Në shtratin e tij âsht nji batani e mëdafshët me zile t'argjenta ndër skaje. Merrnjani dhe sjellmani dhe mandej do t'ju mbaj·për nji muej dit.

Të gjithë fëmijt ulën kryet, porse trembëdhetëshi e ngrehu dhe tha:

— O mbret, unë do të shkoj!

— Po, shka me të dhanë që ta mujsh Ariun? A pushkë? a shpatë? a thikë?

— M'ep nji cop pambuk dhe nji lamsh pê.

V

Trembëdhetëshi futi në xhepin e vogël pambukun dhe pêjt, dhe muer rrugën kah shtëpija e ariut.

Ashtu si ishte vocrrak u fut zhagas nëpër nji birucë të gardhit, hyni n'oborr dhe mbërrijti para dyerve të mbylluna. Menjiherë pá se ariu nuk ishte në shtëpi. U ngjit

si geri trupit të nji peme, u rrok për nji skaj të kulmit, hyni nëpër birë t'oxhakut dhe u lëshue teposhtë. Poshtë! Poshtë! Kur qe u përplas në dyshemen e nji dhome.

— Kush âsht ashtu? Kush âsht ashtu? — Ndigjoi nji bërtimë dhe mendoi: „Mbarova!"

Përskaj dritares, mbi nji shkop, kishte ndejtë nji shpend me pendla të gjelbërta dhe me kaçep në formë grremçi.

— Hesht, o shpend! Unë jam Trembëdhetëshi. Ku âsht Ariu?

— Tash këthehet. Menjiherë ka me të ngranë.

Deshti me thanë edhe dishka, mirëpo dielli perendoi. e shpezët e tilla flejn porsa nisë me u errë. Trembëdhetëshi shiqonte shtratin e Ariut, ku ishte batanija e mëndafshët, kur befas ndigjoi se dikush hapi derën e shtëpis. Kollanat filluen me kërcitë. Dyert e dhomës u hapën Trembëdhetëshi u msheh nën shtrat. Ariu shiqoi n'atê gjymsëterri, hapi birat e hundës dhe tha:

„Besa nji erë e mirë po ndihet këtu!"

Mirëpo ariu ishte i lodhun prandej u zdesh dhe ra. Për pak kohë e muer gjumi dhe ia nisi me krratë.

Por Trembëdhetshi nuk bani asnji sy gjum. Nxuer ngadalë pambukun dhe pêj prej xhepave. Futi pambuk në secilën zile të skajeve të batanis; lidhi me pê çdo lavjersë. Ariu krratte gjithnji mâ ambël e Trembëdhetëshi duel, muer batanin prej shtratit, e mbështuell rreth brezit të tij, hyni nëpër birë t'oxhakut dhe u ngjit në kulm. Për pak kohë mbërrijti në kulm, mandej në pemë, n'oborr, e, mâ në fund, teposhtzëz së kodrinës.

Në kopësht qirat bâjshin dritë mbi tryezat; mbreti dhe princat bâjshin gjithnji aheng. Ndigjohej kangë dhe muzikë, vetëm të dymbëdhetë jetimat qajshin për vllaun e tyne mâ të vogël.

Trembëdhetëshi vraponte teposhtzës, epte shej me batanin e mëndafshët, iu binte zileve dhe mbërrijti para mbretit, i cili mbet me gojë haptë prej çudis, kurse princat e tij brohoritën e bânë lavd për Trembëdhetëshin.

Mbreti ishte krejtësisht fatlum; muer batanin dhe tha:

— E vallahi voglosh! Atê shka s'kanë mujtë me bâçetat e mija e bâne ti vetëm. Nji muej dit kam me i mbajtë të gjithë këta fëmij.O sherbëtorë, këtyne vocrrakëve u epni me ngranë e me pi dhe u qepni nga nji palë rrobe të reja!

VI.

Mbreti e mbajti fjalën.

Kur kaloi mueji, u bâni zâ e u tha:

— Tash, bre fëmij, merrni rrugën!

— Mos, o mbret! Kij mëshirë për né.

— Do të kem. Por merrjani Ariut atê shpendin e gjelbërt që flet dhe ma bini këtu.

Prap fëmijt i vorën veshet, porse Trembëdhetëshi tha:

— Unë do ta sjell, o mbret! Vetëm m'ep nji portokall.

Kur muer kokrrën e portokallit, përsëri u fut tinës në dhomën e ariut, gjet shpendin vetëm, ia tregoi atê pemë të cilën nuk e kishte pá asnjiherë dhe i banë fjalët që të nisen së bashku për te mbreti në kopështin e të cilit, edhe në mes të dimnit, piqeshin aso pemësh ndër degët e gjelbërta. Papagalli lakmoi i tregoi Trembëdhetëshit ku janë çelsat dhe me të shpejtë duelën. Trembëdhetëshi ia dorzoi shpendin mbretit e jetimat mbetën n'oborrin e mbretit edhe nji muej dit.

Por edhe ai muej kaloi dhe mbreti u bâni za voglosha ve:

— Tash, bre fëmij, merrni rrugën.

— Mos, o mbret! kij mëshirë për ne!

— Do të kem. Por ma bini këtu Ariun coft ose lidhë.

— Uhu! u zhgrehën në vaj jetimat, kurse Trembëdhetëshi ngreu kryet.

— Unë do ta bij, o mbret! Vetëm le të vendosin njerëzit e tu nji karrocë te kulla e Ariut edhe në tê nji arkë të vdekunsh me kapak. Ndodhu nesër nga dreka në kopshtin t'and.

VII

Të nesërmen shkoi Trembëdhetëshi përpara kullës s'Ariut, shtyu përpara vedit karrocën dhe briti me tanë gërmazin:

— Ka vdekë Trembëdhetëshi! Ka vdekë Trembëdhetëshi!

Në kullë u hap dritarja, në të u duk Ariu. O zot, sa i tmerrshëm që ishte! Trupin e kishte si të njeriut kurse kokën t'ariut.

— Ç'ke që bërtet, voglosh?

— Ka vdekë Trembëdhetëshi! Ka vdekë Trembëdhetëshi!

Ariu vrapoi poshtë dhe i fali nji dukat.

— Qe, ti voglosh! Lajm të gëzueshëm më ke sjellë. Ai hajnë më ka grabitë batanin dhe më ka vjedhë shpendin. Jam me të vërtetët i gëzueshëm, që nuk âsht mâ në jetë. Duhet të ketë qenë shum mâ i madh dhe ma i fortë se un.

Trembëdhetëshi ia priti:

— Nuk ma merr mendja! Qe arka që ka mbarue mjeshtri i im për të. Shtrihuni pakëz në këtë arkë të shofim a ka qenë edhe Trembëdhetëshi trim ashtu si jemi ju.

Ariu i gëzuem dhe i zemruem, që nuk ishte mâ Trembëdhetshi kceu mbi karrocë, u fut n'arkë dhe u shtri si i vdekun. Trembëdhetshi u tregue shum i shkathtë: nxuer gozhdat prej xhepit, ngreu çekiçin, dhe vendoi kapakun përmbi arkë. Dhe ndërsa ariu qëndronte rát, kishtu mbyllë syt dhe thonte: Ha! Ha! Kështu ka me u shtri këtu Trembëdhetëshi!" Fëmija e nguli fort njanën gozhdë, mandej, të dytën, mandej të tretën, mandej të katërtën.

Katër drrasat e forta mbajshin shtrenguet Ariun. Trembëdhetëshi vetëm e shtyente dhe karroca fluturonte vetë rrugëzës së rrëpijtë të kodrinës.

Fluturonte karroca teposhtë, mandej nëpër gardh, derisa u ndalën përpara mbretit e përcjellësavet të tij.

— Ariu âsht këtu mbrenda!

Por askush nuk i besonte. E ulën poshtë arkën dhe thanë se në të kishte gurë të randë ose ndonji trung të madh.

— Sjellmani turjelen! — bërtiti Trembëdhetëshi.

Shpuen dy bira dhe mbreti këqyri n'arkë. I ra të ligët prej frige, kur pa syt dhe mjekrrën e Ariut. Të gjithë u friguen, kur hudhën syt me shique mbrenda.

— Mos e hapni pashë zotin! Ndizni nji zjarm të madh! Për nji kohë të shkurtë dhe sandeku, dhe ariu u dogjën në flakë. Nuk mbet vetëm nji grusht hî.

*

Të njajtën ditë mbreti dha urdhën të fillohet me u ndërtue nji shtëpizë për këta jetima. Mjeshtrit ndërtuen trembëdhetë dhoma të vogla, zdrukthëtarët, ngallmuen trembëdhetë shtretën dhe gratë qepën trembëdhetë këmisha dhe trembëdhetë palë rrobe të reja.

Kur u rritën fëmijt, mbreti u dha djelmoshave edhe armë, kështu që së bashku me ta u naltësue tue fitue lavdi në fusha të mejdanit.

I PANJOFTUNI

Na lavdojmë emnat e njerëzvet, të cilët kanë ngadhnjye nëpër lufta, kanë themelue shtete dhe kanë sundue popuj: Leken e Madh, Hanibalin e Kartagjinës, Karlin e Madh, Pjetrin e Madh, Napoleonin, mbretin Tomisllav dhe Dushanin e Fuqishëm.

Ngrehim në qiell emnat e mendimtarëve të mëdhaj, të poetëve dhe t'artistave: Sokratin e Platonin, Danten e Shekspirin, Tolstojin, Mikelangjelin dhe Meshtroviqin.

Naltësojmë emnat e atyne që na kanë gjetë rrugët për skajet e reja të botës dhe na kanë tregue hyj të rij në hapsinën e qiellit; dhe na kanë zbulue ligjë të reja dhe fuqi të natyrës, me na mësue se si do t'i zotnojmë që t'ia lehtësojmë dhe t'ia zbukurojmë vehtës jetën: Kolombi dhe Vasko de Gama! Njutoni dhe Galileu Volta dhe Rentgeni! Boshkoviqi dhe Tesla!

Me mija emna shkëlqejnë — të famëshëm ose të njohtun — në mendjen dhe në zemërn t'onë sikurse krinat e hyjvet në qiell.

*

Por kemi dhe dikë tjetër emnin e kujt kurr nuk e kemi ndëgjue dhe fytyrën e trupin e të cilit kurr nuk i kemi pá as në fotografí, as në permendore mermeri ose tunxhi.

Ky âsht — i Panjoftuni.

Ai âsht dhe gjithmonë ka qenë. Dhe veprat e tija janë të shumta dhe të lavdishëme.

Ka qenë qysh në kohnat e lashta, kur njerëzit vishesshin me lëkura shtazësh, nëpër pyje, nepër shpella dhe moçale. Ai i Panjoftuni, mbaroi për të parën herë sopatën

prej strallit, që me të të mproheshin njerëzit nga bishat e egra dhe të prejshin drû. Prej tij u bâ mâ vonë harku i parë për të gjuejtë; shati i parë për të rrëmihë; parmenda e parë për të lëvrue. Ai i pari lëmoi shkrepin në shpellë dhe në të skaliti trupin e elefantit. Ai zbuti kalin, delen dhe qenin; trilloi kerrin, njohti dobín e hekurit dhe të bakrit: endi të parën pëlhurë dhe ndërtoi të parën shtëpizë me dyer dhe votër, në të cilën shkëlqeu dhe nxeu zjarmi.

I Panjoftuni edhe mâ tutje ka rrnue dhe ka punue. U ka dhanë njerëzve ligjët, simbas të cilëve do të jetojshin sëbashku; u ka mësue luftën dhe fitimín, blegtorín dhe bujqsín; ka ndërtue anín e parë, urën dhe kështjellin.

Shekuj kanë kalue dhe i Panjoftuni âsht bâ çpikës, ndërtues dhe ligjëdhanës, ka mendue gjithashtu mbi qiellin dhe tokën, mbi vdekjen dhe jetën, dhe i ka mësue njerëzit se si me dashtë njani tjetrin dhe si me bashkëpunue. Nuk ka kërkue lavdí dhe mirënjohtje. E, kur u paraqitën njerëzit, të cilët filluen me punue sikurse ai, por që trumbetuen emnin e tyne në të katër anët e botës, që të ndihet dhe të lavdohet, i Panjoftuni u tërhoq fellë në grumbullin e njerëzve dhe u msheh edhe mâ tepër.

Por ka punue gjithnji.

Thonë se nuk âsht njifarë Homeri, por i Panjoftuni që ka këndue epopét mbi Akilin dhe Odiseun. Në Spanjë ka këndue mbi Sidin, në Francë mbi Rolandin, në Finlandë mbi bijt e viganit Kalev, kurse te na âsht endë prej katundit në katund tue këndue me lahutë mbi Kraleviq Markun dhe Millosh Obiliqin. Kur plasshin luftat për mprojtje dhe për liri i Panjoftuni krah për krah luftonte me né nepër 'llogore; lëvronte tokën mbrapa fushës së luftës dhe u grahte qéve, tue ua çue luftëtarëvet ushqimin.

Nuk ka kohë as nuk ka fushë pune, ku ai trim, çpikës dhe ndërtues, poet dhe punëtuer me fytyrë dhe me emen të panjoftun të mos jetë lavdue.

Na lavdojmë shum njerëz të gjakut t'anë ose të huejit. Shkruejmë për 'ta libra, u ngrehim përmendore në mes të vorreve dhe në mes të qytetit, ua skalisim emnat

në pllaka mermeri dhe i përmendim gadi çdo ditë, kurse nuk mendojmë për të Panjoftiunin, i cili mâ tepër ka dhanë dhe mâ tepër na ep dhe gjithmonë do të na api.

Ai ka mbetë pa lavdí dhe pa mirënjoftje, sepse âsht pa fytyrë dhe pa emën — i thjeshtë dhe i panjoftun.

Por edhe sikur hyjt në qiellin e lavdis së njerëzimit ta shifshin, ai nuk do të mbette shkret; shí atëherë do të shkëlqente para syve t'anë, me gjithë shkëlqimin dhe bukurin flakadani i atij, i cili ka bâ të lumtun shum njerëz.

Edhe mâ i thjeshti prej nesh do t'enthusjazmohesh me krenarí n'atê çast, sepse secili prej nesh âsht nji pjesë e vogël e të Panjoftunit të madh.

PRRALLA E FAETONIT

Djaloshi Faeton ishte i biri i grues Klemena, dhe i zotit Feb Apolonit i cili, sikurse besojshin Grekët dhe Romakët e vjetër, për çdo ditë udhëtonte nepër qiell me qerren e shkëlqyeshëme diellore.

Ndodhi që dikush i tha Faetonit:

— Tregoje se je i biri i atij zoti të lavdishëm, i biri i diellit.

— Pritni pak, dhe do të shifni! — përgjegji djaloshi. U nis për në bjeshkët e nalta të lindjes dhe u ngrit deri në pallatin dielluer.

Pallati dielluer qëndronte përmbi shtylla të nalta të gjitha të shkëlqyeshëme prej arit. Kulmin e kishte të fildishtë dhe dyert dykrahëshe prej argjentit. Atje qëndronte Feb Apoloni i ulun në fronin shkëlqyeshëm veshun me rrobe të purpurta.

— Pse ke ardhë? Shka kërkon në këto pallate o biri i im, Faeton? — e pyet Febi djaloshin.

— O babë, m'ep nji shej që të dishmojë se jam me të vërtetë biri i yt, sepse shum vetë s'e besojnë!

Atëherë Febi largoi prej kres së tij rrezet e shkëlqyeshme; i tha djaloshit t'i vinte mâ afër e përqafoi dhe i tha:

— Të premtoj dhe të nap besen se kam me të dhanë shejin dallues që do ta kërkojsh.

Faetoni kërkoi prej t'atit qerren diellore, që ta çonte të nesërmen ai vetë nëpër të gjithë qiellin.

— Mos, o bir! — lëshoi bé e rrufé për këtê Febi. — As sundimtari i qiellit dhe i tokës, rrufehjedhësi Jupiter, nuk do të kishte mujtë me e bâ këtê gjâ. Thik përpjetë âsht rruga, gjatë së cilës kuajt ngjiten në mëngjes deri në maje të qiellit; kurse thik teposhtë âsht ajo gjatë së

cilës zbresin mâ vonë. Edhe unë shpesh herë frigohem se mos bij në greminë. Si do të dijsh me kalue në grumbujt e hyjvet në qiell: nepërmjet të Tarakut, nepër brij Agrepit para grremçáve mandej për rreth Harushës e Gaforres, Sqapit dhe Lterit! Ku do të mujsh, ti djalosh i papjekun dhe njeri i vdekshëm, t'i grahish katër kuajve me krahë? Hiq dorë, o Faeton, prej kësaj pune; kërko prej meje dishka tjetër!

Mirëpo djaloshi nuk hoq dorë dhe Febi, i cili ia kishte dhanë fjalën qe i detyruem me e mbajtë.

2

Hyjt e mëngjesit ishin shue dhe Agimi hapi në qiell derën e shkëlqyeshëme kah lindja, kur Feb Apoloni e çoi të birin te qerrja diellore. Ishte e madhe: boshtin dhe timonin i kishte prej arit, spicat e rrotëve prej argjentit, dhe para tyne katër kuaj me krahë: Piroenti, Eoj, Etoni dhe Flegonti.

Febi i tha Faetonit:

Edhe nji herë po të thom që të heqish dorë prej kësaj kërkese. Por në qoftë se nuk don kursesi, ndigjo të paktën këto këshilla të mija: Frenat shtrëngoi sa mâ shum, kurse kamxhikun mos e përdor! Grahu mesit të qiellit! Në qoftë se ia mban tenaltas nalt do të ndezish oborret qiellore, në qoftë se ia mban teposhtzes do të ndezish tokën. Shmangu prej zodiakut të Kaut, Agrepit, Harushës dhe Kulçedrës.

Edhe këte herë djaloshi nuk pranoi këshillat e t'jatit që të hjeki dorë nga ky udhëtim; hypi në qerre dhe rroku frenat. Kualt hingllojshin, vrapojnë përpara tue hjedhë kambët n'ajër, shkyejnë rét, naltësohen me krahë dhe tashma kanë kalue erën lindore, e cila zen fill n'atë anë. Por i riu i vdekshëm Faetoni, ishte shum peshë e lehtë për atë qerre, prandej ajo u hodh n'ajër dhe u ngrit si t'ishte e shpraztë tue iu shmangë rrugës së zakonshëme. Tash Faetoni frigohet, nuk din shka me bâ me frena, nuk din nga âsht rruga. Dhe sikur ta dinte, e shef se do t'ishte tepër i dobtë, për ata kual. Prej kulmit të qiellit vështron poshtë dhe prej andej shef tokën që

shtrihet thellë përfundi tij. Zbehet prej frigës, gjujt i dridhen dhe pamja i errësohet. Qerrja vraponte përpara herë andej, herë këndej nëpër qiell, sikurse anija nëpër dallgët e detit por va timonjer. Kualt humbën rrugën dhe ngrehshin qerren udhë pa udhë nëpër hapsinë: sulmojnë kah hyjt e naltë. Të gjitha grupet e hyjve shqetsohen. Kulshedra, e cila deri tash ngri prej dimnit, kishte pushue te poli i veriut, nxehet dhe ndizet prej idhnimit. Agrepi shtrin grremçat e tij tue lëshue helm të zi. Taraku tërbohet. Luani, me kreshtën në flakë uluron prej dhimbjevet; Lteri shkatrrohet. Harusha e madhe ngërdheshet tue u kërcnue me dhambë. I tanë qielli fillon të ndizet dhe të mbushet me tym.

Kualt e diellit tash ngasin teposhtzes tue ngrehë qerren dhe tue bajtë djaloshin e friguem pamasë. Toka ndjen që e ka qerren diellore shum afër dhe fillon të teret e çahet tue humbë krejt lagështinën. Kullotat fillojnë të zverdhohen, drujt me fletë digjen, burimet dhe lumejt shterren. Katundet dhe qytetet bâhen hi prej zjarmit dhe njerëzit vdesin. Ndizen pyje dhe bjeshkë. Ndizet Kaukazi dhe Apeninet, Alpet e nalta, Etna dhe Olimpi. Shterren dhe detnat ndër të cilët peshqit ikshin në fund.

E gjithë toka cëngohet, dridhet dhe tronditet. Faetoni pá që ka me humbë; prandej çoi zanin e thirri në ndihmë:

„O Jupiter o zot përmbi të gjithë zotnat, zotnues i rrufés dhe i bumbullimës! A thue do të lejojsh të zhduket dhe qielli dhe toka dhe njerëzit edhe shtazët?"

3

Jupiteri, zoti i zotnavet, zotnuesi i rrufés dhe i bumbullimës, ndigjoi britmën e tij dhe ia nisi bumbullimës nalt tue bâ shej me shigjetë.

Shigjeta shkëlqeu, fluturoi dhe qëlloi Faetonin.

Kualt hoqën qafen prej zgjedhës, u shkëputen, hudhen me forcë pajisjet e tyne dhe ia mësyen n'anën e kundërt.

Qerrja u shkatrrue dhe mbet rat në qiell. Toka u shpëtue. Grumbujt e hyjve përsëri u qetsuen.

Faetoni ra picingul mbi tokë. Flokët iu kishin ndezë në krye dhe përngjajshin në hyllin që bjen prej qiellit. U gremis në valët e lumit Eridon. E panë nimfet Hesperke: e nxuerën prej ujit trupin e tij, e vorruen dhe përmbi rrasë të vorrit i shkruen:

„Këtu pushon Faetoni, drejtues i qerrës s'jatit.
Që s'mund'e mbajti dhe prej guximit të madh ra.

MING—ÇANG—LIN

— UDHËTIMI I NJI KINEZI TË VOGËL RRETH TOKËS —

I. KU PERENDON DIELLI?

Në tokën e largtë të Kinës, në qytezën Jin-Hang-Çou jetonte kalamani Min-Çang-Lin, djalth i mandarinit[1]) Hon-Ce-Shang.

Ling-Çang-Lini, ishte fëmi i shëndoshë dhe i shkathtë, i shpejtë në të menduem, edhe mâ i shpejtë në kambë. Shpeshherë bânte gara vrapimi me kuaj e nga nji herë edhe me erën. Në Jin-Hang-Çou nuk kishte shkollë, kështu që për çdo gjâ e pyette babën e tij Hon-Ce-Shangun. Nji ditë e pyeti:

— Babë çka ngjet kështu me diellin për çdo ditë? Si âsht kjo punë që, para mbramjes zhduket në fund të rrafshinës, përtej lumit, kurse të nesërmen heret del prap n'anën e kundërt, në maje të bregut?

I ati iu përgjegj:

— Ai në mbramje futet në dhé nëpër nji gropë të madhe thellë në tokë. Gjithë natën grryen e udhëton përfundi kambëve t'ona; këthehet mbrapa e si urithi del prap në maje të bregut. Si do të mund të ndodhte ndryshe? Beso në këto fjalë edhe mos mendo mâ për këtë gja.

Mirëpo Min-Çang-Linit nuk i rrihesh pa mendue për gropën e madhe ku dielli perendonte. Sikur të mund të shihte se si lëshohej n'atê humnerë ai rreth i zjarmtë! Sigurisht që ndriçohesh e tanë gropa gjatë kohës që zbritte nëpër tê. Pse të mos shkonte ai vetë për të pa atê mrekullí?

[1]) Mandarin = funkojonar i naltë kinez

Nji mbasdreke, Min-Çang-Lini duel tinës prej shtëpis dhe u lëshue vrap kah rrafshina. Sa mâ shpejt perëndonte dielli, aq mâ tepër i grahte kambëvë. Ishte mbushë frymë, skuqë në fytyrë, ndërsa koceli i përplasesh në shpinë. Përmblodhi të gjitha fuqit dhe mbërrini deri në skaj të rrafshinës. Por pa dobi: dielli sharroi para tij në nji pyll.

„Ha!" tha ia „Baba i im âsht mashtrue". Nesër do të nisem heret për udhë dhe do të mbërrij para se të perendojë n'atê pyll. Nuk lejoj të mashtrohem tjetër herë!"

Edhe u këthye mbrapa me të shpejtë.

II. MURI KINEZ

Të nesërmen herët Min-Çang-Lini u nis vrap drejt pyllit.

Mbrriu nga mbramja para tij, por shif! Diellin e shiqon nepërmjet të degëve të trasha, dhe zhduket mbrapa gurëve të shkretinës së largtë.

„Do të shofim se cili do t'ia kalojë shoqit, tha kinezi i vogël. „Do ta kaloj natën në këtê pyll; do të ngrihem para agimit; nga mbramja do t'ulem n'ata gurë e do t'i thom, diellit: „Qe ia mbërrina përpara teje. E tash, o urith, hyn në strofull para meje e të shof me syt e mij!"

Dhe me të vërtetë, të nesërmen dielli ishte ende në qiell, kur i shpejti Min-Çang-Lin u ul në curra në mes të shkretinës. Priti tue mendue se do t'i plotsohesh dëshira; mirëpo disku i zjarrtë perendoi larg, përpara tij, në nji moçal me kallama dhe shavar të rritun.

„Po tash ç'me bâ," tha djaloshi. „E gjithë qyteza Jin-Hang-Çou do të më përqeshte sikur të ndigjonte se tri ditë rresht kam vrapue kot. Ndërsa, baba do të më fali, që nuk kam qenë tri ditë e tri net në shtëpi, vetëm atëherë kur të mund t'i rrëfej se si hyn dielli në tokë. S'më mbetet tjetër veçse me shkue në mes t'atyne kallamave.

N'agim të ri Min-Çang-Lini vrapoi përpara.

Mirëpo dielli çdo ditë perëndonte edhe mâ tutje dhe gjithnji në tjetër vend: tash në liqê, tash mbas ndonji qyteti, tash në kopshtet e mbushuna me lule,

tash mbas arave të mbjelluna ose rasateve t'orizit e të hashashit. Njerëzit çuditeshin në këtë fëmí që ngitte si era, zbathë dhe kryeshtrut, e shiqonte vetëm diellin. E thrishin; ngitshin mbas tij për ta nxanë; ia hudhshin lakun; ia lëshojshin qejt. Por ai vraponte sikur ta bajshin zanat e malit, tue mos shique n'askend, tue mos ça kryet për asgjâ.

Min-Çang-Lini kaloi tue vrapue shtatë fusha, notoi shtatë lumej, shkeli shtatë bjeshkë, pa u lodhë kurr. Por ja, befas u ndal. Nji mur i trashë dhe i gjatë qëndronte para tij.

„Ha!" bërtiti. E dij ça âsht ky. Kam mbërrijtë deri në kufijt e Kinës. Ky âsht i mirënjoftuni Muri Kinez. Atëherë pra dielli lindka në Kinën t'onë por perendueka jashta saj, n'atê anë të këtij muri. Tash do të shoh mâ në fund se ça dhe si âsht. Lamtumirë o atdhe!"

Edhe përmbledhi të gjitha forcat, u ngjit vrullshëm me duer dhe kërceu murin.

III. SHQIPONJA E URALIT

E madhja rrafshinë e paskâjtë shtrihej pára tij, dhe në kufinin mâ të largtë të saj, shí n'ate kohë, dielli po perendonte.

Prej të lodhunit u pshtet dhe e zu gjumi. Në mëngjes e zgjuen britmat e njerëzve, blegrimi i dhenve dhe të pallunit e lopëve. Barijt vijshin rrotull tij.

O Kinez' i vogël, me sy të pjerrun, me kocel si bishti i miut, mirë mëngjes!

— Po, në çfarë vendi jam kështu? Ku ju perendon dielli?

— Në Siberí, në brigjet e rrafshta të lumit Irtish, Dielli na perendon atje larg, mbrapa asaj rrëpine malesh të gjata. Thohet se atje âsht skêji i botës.

Min-Çang-Lini brofi në kambë, ngau fushës, kaloi lumin Irtish, dhe vrapoi përpara, ndërsa barijt u çuditën prej kësaj mrekullije.

Nga mbramja mbërriu ke bjeshkët, mbrapa së cilave perendonte dielli.

Kur u zgjue të nesërmen, pa se ajo bjeshkë e gjatë nuk mund të kërcehesh e — do të kishte thanë — as të shkelcsh. Qau prej idhnimit. Kur qe, ndigjoi nji shushuritje dhe çoi kryet. Nji shpend fort i madh ishte tue fluturue mbi shkrepat dhe po e shiqonte.

— Kush je ti, o fëmí, dhe çka ke?

Unë jam djaloshi Min-Çang-Lin, i biri i mandarinit Hon-Ce-Shang nga qyteza Jin-Hang-Çou, që gjindet m'at'anë të Murit Kinez. Kam vrapue deri këtu që të shoh gropën ku perendon dielli, por qe, mbërrijta deri në skëj të botës dhe nuk pashë kurrgjâ.

Shpendi, që ishte shqipe, i përgjegji:

— Nuk âsht këtu fundi i botës, por rrëpirra malore e Uralit. Dielli perendon m'at'anë saj.

— Ah, sikur të mund të shkojë deri atje!

— Kam pa se si kapërceve trimnisht murin dhe si nget prandej do të ndihmoj menjiherë — përgjegji shqiponja, ia njiti me kaçep në nji skëj të bluzës dhe menjiherë e ngriti në maje të malit.

Min-Çang-Lini lëshoi ji klithmë prej gëzimit. Shifte rrafshinën e paskajshme, në të katunde, qytete, rrugë dhe ara të mbjelluna, të cilat dukeshin ngjyrë florini nën rrezet e diellit. Lumi madhështor dredhonte nëpër të si ndonji gjarpën i madh, shkëlqente i tanë, ndërsa barka dhe trape lundrojshin mbi të.

— Kjo âsht Volga, nana e tokës Rusí. Thonë se dielli shí në të perendon.

— A kështu qenka! Të shoh! Të shoh! — briti djaloshi.

Ishte kaq i gëzueshëm dhe i padurueshëm sa menzi i ra ndër mend t'a falenderojë shqiponjën, kur shpendi e lëshoi në tokë. Ngau menjiherë përpara. Vrapoi gjithë ditën dhe mbërrini me kohë te ura e atij lumit të madh, mirëpo dielli perendoi shum larg përpara tij, mbas disa shtëpizash në maje të nji bregu.

„Asht mashtrue edhe ai shpend", mendoi me vehte Min-Çang-Lini dhe kërkoi ndonji vend me fjetë e me pushue për të nesërmen.

IV. NË ZALLISHTEN E OQEANIT ATLANTIK

Dhe prap ngau fushave dhe maleve, pranë katundeve e qyteteve, qafëmaleve teposhtë dhe brî luginash. Bânte garë vrapimi me vargjet e vagonavet që nxitojshin nëpër binarët e hekurt dhe ikte prej kalorësve, të cilët mrekulloheshin n'të dhe dojshin me e zanë. Pá gjana të reja dhe të çuditshëme, por edhe u lodh tepër derisa mbërrini në brigjet e ujit të pafund, dhe pá se si dielli perendon në valët e tij.

Ja nisi vajit dhe e zu gjumi prej idhnimit e lodhjes.

Kur u zgjue, pat se çka me pá. Nji shtëpi e gjatë dhe e ngushtë prej hekuri qëndronte para tij në mes t'ujit. Dy shtylla të mëdha e të rrumbullakta ngriheshin në 'te përpjetë, ndërsa oxhaku nxjerrte tym me hov.

Nji njeri iu afrue dhe i tha:

— Ee, po ky qenka fëmi kinezi! Vocrrak nga ke ardhë? Shka bân këtu?

Min-Çang-Lini i tregoi atij njeriut se kush ishte dhe shka kishte.

— E, bir'i im! Dielli, për ne, perendon mbas këtij uji shum të gjanë që na e quejmë oqean. Tregimi i yt po më duket gjâ që s'âsht ndigjue kurr. Por, a din çka të bajmë! Po të kaloj m'at'anë të këtij uji për në Botën e Re. Vetëm andej mundesh me pa atê çka dishron. Eja me mue, mos u frigo. Vetëm se due me ta pre qat kocel të shëmtuet.

Edhe fëmiu hypi n'anin e hekurt. Ndigjoi bisedimet e detarëve dh t'udhëtarëve. Tregojshin se si ka njerëz të zi, të bardhë dhe të verdhë, se si toka ka pesë kontinente edhe të tjera gjana ndëgjoi dhe mësoi, por mâ tepër, aty kah mbramja rrinte në krye t'anijes dhe shiqonte se si perendonte dielli në det.

Kur mbërrijten në Botën e Re, falënderoi atê njeriun që e kishte marrë n'aní dhe menjiherë u lëshue vrap përpara. Porsa i kaloi katundet e qytetet gjatë bregut të detit, rruga i bahesh mâ e vështirë. Shkonte nëpër pyje të tmershëme, kalonte anës liqejve dhe moçaleve, kapërcente lumej e male. Zu të bâjë dhe të ftoftë: shiu e lagte, bora e mbulonte, llava e ujqvet uluronte lumejve

të ngrimë. Fshani kur mbërrini nën qiell disi mâ të butë. Mirëpo tash e pritte nji mjerim i ri: u gjind në brigjet e nji deti shum mâ të madh prandej nisi me bërtitë:

„Oh i mjeri un! Mbarova... Këtu nuk ka as njerëz as anije. O qytezë Jin-Hang-Çou dhe babë Hon-Ce-Shang, nuk kam për t'ju pa ma kurr!

V. BALENA

Deti u çue peshë para tij. Njifarë ishullze e rrumbullaktë dhe e zezë duel papritmas mbi sipërfaqe t'ujit. Dy sy të rrumbullaktë shiqojshin fëmin. Nji çurkë uji hidhesh përpjetë prej kreut t'atij përbindëshi dhe nji zâ u ndî.

„O fëmi, kush je ti dhe shka bân këtu?"

Min-Çang-Lini, i tregoi atij peshku të mrekullueshëm se kush ishte dhe shka ishte.

„Po, përse qanë? Eja në shpinën t'ime. Për nji minutë, nepër këtë uj të qetë, kam me të çue në tokën ku perëndon dielli."

Tash Min-Çang-Lini lundronte mbi shpinën e balenës së madhe, shiqonte se si kalojshin rreth tyne tuba të mëdha peshqish dhe copa të mëdha akulli, t'ardhunave prej tjera anësh, notojshin nepër ujë.

Kaluen nji ngushticë në mes dy ishujsh dhe mbërrinë në tokë.

„Tani shko dhe banu mâ i mençëm!" i tha balena djaloshit dhe e lëshoi në breg të detit.

„Eh, tash prap e ndiej vehtën mâ lehtë!" fshani Min-Çang-Lini dhe u turr tue bërtitë: „O Diell! O Diell! Tash mâ s'më ke ikë!"

Tash i bâhesh se ai disk i zjarrët çdo mbramje, po i peredonte afër e mâ afër dhe që mâ në fund do të shihte çka kishte dishrue tash sa kohë. Ishte kaq i lumtun dhe kaq shpejt vraponte, sa që nuk shikonte tue kalue pranë njerëzve, katundeve dhe arave, të mbjelluna, shum të ngjajshëme me ato të vendlindjes së tij.

Por pa pritë u ndesh me krahnuer në gardh të nji kopshti, dhe ç'me pá! Në të ishte nji shtëpi, taman sikur-

se shtëpija e vet e lindjes! Dhe banka përpara derës i dukesh e njoftun. Edhe maca që rrinte në të! Kurse në prag të derës Mandarini me mjekërr të gjatë dhe me kocel në qafë!

„Min-Çang-Lin! Min-Çang-Lin! o djal'i im!"

Hon-Ce-Shangu rroku djalin në dy sjetullat, e ngriti përtej gardhit dhe e çoi në shtëpi.

„Çka âsht kështu me ty? Qenke bâ asht e lëkurë. Kreit i pluhnuem dhe i lackarcsun. Të kemi qajtë për të vdekun."

Prej lodhjes djaloshi mbylli syt dhe ra në shtrat.

VI. NË KAFAZ

Të nesërmen, kur u çue Min-Çang-Lini, si i dhanë me ngranë, e lanë, e veshën, e thirri i ati pranë dhe i tha:

— Tash më trego krejt çka ka ngjâ!

Djaloshi i tregoi krejt me rend; mâ në fund tha:

— A shef, babë, Kina âsht vetëm nji pjesë e Azis, e thonë se toka e jonë ka pesë pjesë. Unë, prej tyne, tash dij vetëm tri. Kam pa njerëz të bardhë, por thonë se ka dhe njerëz të zij. Ndërsa Toka âsht e rrumbullaktë; kreit kam ra rrotull tue nga ashtu si thnegla që mund të bjeri përqark kokrrës s'arrës ose të voes. Dielli as rrin hyn si uritlhi mbrenda në tokë, as nuk futet n'ujë si pata. Ai qëndron nalt në qiell, kurse toka sillet rreth tij. Tash dij dhe kuptoj shum gjana.

Por Mandarini Hon-Ce-Shang vrâni vetullat:

— Shka po flet ashtu përçart? Ke ngranë këpurdha të helmueme në pyllin e afërt dhe ke fjetë për nji kohë të gjatë. E tash je i tërbuem e flet në kllapí doshkado. Mbrapa Murit Kinez nuk ka kurrgjâ; toka âsht ashtu sikurse e shofin syt t'anë të shëndoshë.

— Jo o babë! Toka âsht e rrumbullaktë. Bjeshkët, gytetet Volga, oqeanet, shtëpijat e hekurta që notojnë, delfinat dhe balenat! Ndërsa Dielli rrin dhe prej së nalti e së largu i shiqon të gjitha këto.

— Shuej, o i mjerë! Po të ndigjohen në Jin-Hang-Çoun t'anë të qetë dhe plot harmoní që nën pullazin t'im fliten kësi marrina, shtëpis s'onë ka me i dalë zâni i keq. Shiqo! Të kanë ra edhe flokët. Pa kaçub, sa turp!

Dhe me qenë se Min-Çang-Lini gjithnji i kundërshtonte t'atit dhe vërtetonte se toka âsht e rrumbullaktë dhe se dielli, nga mbramja, nuk futet në dhé sikur urithi dhe se ai vetë, djaloshi, dishronte me ngá dhe nëpër dy pjesët e tjera të tokës, — Afrikë dhe Australí, baba bâni nji kafaz mjaft të madh dhe e vu në fund të kopështit.

— Hyn mbrenda! Këtu do të rrijsh e do të presish deri sa të kalojë ajo marrí dhe derisa të rritet koceli që të krenohesh me 'të si çdo Kinez i vertetë. Nuk due që të ndigjojnë njerëzit dhe të shohin ashtu si je.

Min-Çang-Lini i shkretë ndejti nji muej të tanë në kafez, në fund të kopshtit.

Baba e lëshoi me dalë, vetëm atëherë kur iu rrit koceli i ri dhe kur ai vetë u bind se kishte ngranë këpurdha të helmueme dhe kishte pá disa andrra të çuditshëme.

PJESA E I

KAPROLLI I BARDHË

ANKA, BARESHË PATASH

I. JETIMJA.

Qafej Ankë dhe ishte gjashtë vjeçe. Ishte vocrrake, sikur të mos kishte mâ tepër se katër vjet; e verdhë si dylli, e ligshtë si sorra. Petkat e saja gjithmonë ishin copë copë, brrylat lakuriq, kambët zbathë.

Kjo jetime e mjerë nuk dinte gjâ as për nanë, as për babë. Prindët i kishte pasë bujq. I kishin pasë vdekë ende pa dalë prej pelenave. Nji teze e sajë, shërbëtore e sundimtarit të Vranjës. e muer me e rritë. Memzi dinte me vrapue dhe me kërcye. Tezja ia dha nji thupër në dorë dhe e mësoi se si duhet me ruejtë patat e zotnis. Njana prej patavet, patani Gagarillo, ishte pothuej mâ i madh dhe mâ i fuqishëm se sa baresha e patave, Anka. Ajo nga pak i frigohej edhe i duhej me i çue patat në t'ftarë kullote donte Gagarilla.

Oborri i Vranjës ndodhej mbi gurishten e madhe, në anes të grykave t'egra .Në njanën dhe tjetrën anë t'afyne shkambijve rrjedhte nga nji prrue i vogël. Verës shteretent e të dyve theheshin, kurse në vjeshtë, mbas shiut e furtunës ujt e turbull vërvitesh së nalti tue ushtue e gjimue kërsheve dhe tue bajtë me vehte gurë dhe drû. Atëherë oborri i Vranjës i ngjante nji ishulli, nuk mund të shkohet në 'të përveç se nepërmjet nji ure.

Anka, për çdo mëngjes, i çonte patat në nji fushë të vogël, të cilën e ndante nji prrockë prej rranzës së malit të madh, ku kishte shum pyje e bisha t'egra.

I pari ecte patani Gagarillo tue zgjatë qafën përpjetë dhe tue iu kërcnue çdokujt. Mbas tij shkojshin

tue gapatitë të shtatë patat njena mbas tjetrës. Përmbrapa u rrinte me thupër në dorë baresha Anka e tue i bërtitë Gagarillës të heci mâ ngadalë, sepse prej gurëve i thermoheshin kambët e zbathuna.

„Ga, ga, ga" gapatshin patat, porsa mbërrijshin në fushë. Patani Gagarillo, menjiherë, këcente në prrockë që të shetitte dhe të gjuente nëpër 'të. Anka ulej mbi nji gur dhe soditte prozhmet nëpër mal. Ndigjonte se si gjuente shtazë t'egra princ Bodi, sundimtari i Vranjës. Herë ndigjonte zanin e brinit të gjahut, herë piskamën e gjyetarëvet, herë të lehunit e zagarëvet.

Nga mesi i ditës bijshin kumbonët në katundin e afërm dhe gjuetarët ktheheshin n'oborr. Gadi çdo ditë bajshin ndonji ari të vramë, ose ndonji thi t'egër ose disa dhelpna. Kishte dhe ujq që humbshin kokën prej princ Bodit, Gjuetarët gjithnji t'untë e t'etshëm, nga mesi i ditës shpejtojshin me shkue n'oborr e me u ulë pranë tryezës me të gjitha të mirat.

Kurse baresha e patave nxjerrte prej strajcës nji kore buke dhe nji copë të vogël djathi. Hante, tue ndejtë mbi nji gur e tue i vu re patave.

Dielli gjithmonë perendonte heret mbas majes së naltë të nji mali. Atëherë Anka me mund të madh nxjerrte Gagarillën e pandigjueshëm prej ujit dhe mandej nisesh kah shtëpija. Patat i mbyllte në nji koçak, kurse vetë hante dhe nji kafshatë buke, mandej hynte me fjetë në plemje, e cila shpeshherë mbante erë qelbësine.

Kështu ka rrnue ajo jetime e mjerë dhe e braktisun. Askush nuk çante kryet për të. N'oborr flitshin se âsht e sëmuet, budallaqe dhe askush s'kish dobi prej saj.

Princ Bodi nji herë të vetme u denjue t'i flasi dishka asaj vocrrakje të mjerë. Jetimen e rrokën të dridhmet dhe prej frigës nga zotnija, u ngatrrue dhe nuk dijti me çelë gojën. Atëherë princi tha: „Kur je kështu, të marrtë lumi! Ç'duhet në botë nji krijesë e tillë marroqe.

II. DRENUSHA

Ishte mbarimi i verës. Prej furtunës dhe shiut të natës ishin rritë prrockat përfund oborrit të Vranjës. Baresha e patave ishte ulë pranë një kaçube dhe ruente patat të cilat notojshin gëzueshëm nepër prrockë. Kaçuba e mshifte nga shikimet prej oborrit, dhe e mpronte prej vapës së diellit. Tue qenë shëndetlige dhe e dobtë, nuk mundte me kcye dhe me vrapue. Ajo kaçubë ishte për 'të shtëpiza mâ e dashtun. Aty ishte vetëm, nuk i kishte rojtarët e princ Bodit, të cilët gjithnji e përqeshshin këtê jetime tue i thanë: „Motra e Gagarilës". Aty askush nuk e mundonte me punë fort të randa as nuk e rrihte sikurse n'oborr.

Ishte shtri e mshefun në kaçubë dhe kishte nxjerrë kryet sa nji grimë që të shikonte se ç'ishte tue ngja n'oborr e rreth saj.

Në fillim ndigjoi vringllimin e zinxhirëve dhe të shainë. Pa se si pandurët e princit çojnë në burg disa katundarë, sepse nuk kishin mujtë me la angarín dhe tatimin.

Mandej pa zojën princeshë tue shkue me shetitë me princin e ri, Ulrikun. Zotnija i vogël mund t'ishte nja nandë vjeç; faqet i kishte të kuqe, syt dhe flokët e zezë, trupin e hollë e të hjedhun si të pishës. Kishte me vedi qenin; në dorë mbante harkun. Donte me gjuejtë dishka. Do të bâhesh edhe ai nji gjuetar i aftë sikurse i ati. Dynë në nji prozhme. Baresha e patavet ndigjonte se si bërtitte dhe këndonte princi i ri.

Diella ishte anue kah perendimi, kur baresha ndigjoi të lehunat e qejvet dhe bërtimën e gjuetarëvet. Gjuetarët vrapojshin mbas dishkafit nepër pyll në drejtim të prrockës. Anka deshti me dalë prej kaçubes për t'i nxjerrë patat nga uji, kur dikush ia behu para saj. Ishte nji drenushë e plagosun, të cilën po e ndiqshin gjuetarët. Ajo u struk pranë bareshës dhe e shiqoi me syt e saj të mëdhaj. Sikur t'ishte tue e lutë vajzën e vogël ta mpronte dhe ta mshifte. Anka e përgëdheli në krye, ia lëshoi vendin e saj, e mbuloi me degë dhe gjethë të thatë dhe duel prej kaçubës.

N'anën tjetër të prrockës pa princ Bodin, gjuetarët dhe shum zagarë. Bodi u idhnue që ishte rritë prrocka aqë fort e nuk mundte me hy nepër 'të.

Bërtiti: „Oj ti, baresh' e patavet, nga ka ikë drenusha që kaloi andej pari?"

Anka nuk donte me rrejtë, por nuk desht as me tradhtue shtazën e mjerë. Për këtê nuk u përgjegj.

Princ Bodi u idhnue: „A ndjeve moj zhelane! Nga ka shkue drenusha?" Anka nuk bânte zâ.

Atëherë princi u skuq prej idhnimit si gaforrja. „Po t'ishe mâ afër, t'i kisha dërmue të gjitha brijt! Oj motra e Gagarillës, a don me e çelë gojën?"

Anka edhe tash nuk bzani. Princ Bodit nuk i zihesh vendi vend sikur t'ishte tue dalë prej lkure. Muer nji gur dhe e gjuejti vajzën e vogël. E qëlloi në gjunin e zbuluet. Guri ia hoq lëkurën dhe rodhi gjaku.

N'ate ças lehën zagarët dikund tjetër. „Mundet që drenusha âsht andej!" bërtiti njani dhe të gjithë gjuetarët u lëshuen teposhtë prrockës.

III. PATANI GAGARILLO

Gjuetarët ishin mashtrue. Baresha gjeti drenushën në kaçubë. Dridhej prej frigës e strukun nën degëza dhe fletë të thata. Anka harroi plagën e saj. Shkoi tue shqepue nja pesë herë deri në prrockë muer ujë me grushta dhe e çoi në kaçubë. I dha me pi shtazës dhe ia lau plagët. Drenusha rrinte e qetë dhe vetëm shiqonte me syt e saj të bukur bareshën. „Un do t'i shëroj plagët! Unë do t'i shëroj plagët!" i tha ngadalë jetimja. Por drenushës mâ tepër i duhesh të pushonte dhe të largoheshin zagarët ndokah, se sa ta shëronte baresha. Kur ndigjoi se gjuetarët janë larg, duel prej kaçubës, kaloi fushën, kceu ujin e u zhduk në pyll.

„Ga, ga, ga, n'pyll iku e t'la! Ge, ge, ge „t'falem nderit" prej saj s'ke! — tallej patani Gagarillo me Ankën.

Jetimja e kuptonte se shka po don me i thanë patani, por prap se prap nuk idhnohej. U ul afër prrockës dhe nisi me la plagën.

Patani filloi me gapatue: „Ga, ga, ga, e gy, gy, gy Ankës gjuni iu ka thy!"

Baresha i përgjegji: „Del tash të shkojmë në shtëpi".

E patani:

„Gu, gu, gu e gu, gu, gu

Princi don me të rrahë me hu.

Ma mirë Anko n'pyll me shku!

Vajza u zverdh. I hudhi nji sy oborrit: atje âsht princi me pandurët e tij; shiqoi kah pylli: në të janë njiqit e arijt. N'oborr e presin të shamet e të rrafunat, në pyll friga, urija, vapa dhe të ftoftit.

Mendoi që prap se prap për të do të jetë mâ mirë n'oborr, prandej i briti Gagarillës se duhet të këtheheshin në Vranjë.

Mirëpo patani notoi e duel n'anën tjetër të prrockës, hyni në nji kaçubë dhe nisi me gapatue: „Gi, gi, gi, ku të due unë, nisu ti!"

Kot e thërritte dhe e përkdhelte baresha me u këthye; patani shkote prej kaçubës në kaçubë. Anka dinte me shkue nepër prrockë. Kaloi prrockën edhe filloi me ngá tue shqepu mbas Gagarillës. Patani hyni në pyll e mbas tij jetimja. Në buzë të pyllit ai ende shifesh prandej do të mund ta zinte lehtë sikur të mos i dhimbte gjithnji mâ tepër plaga e gjunit. Mbas pak kohe as nuk e shifte, as nuk e ndigjonte Gagarillën. Hyni në pyll tue thirrë vazhdimisht. Nën nji trup lisi pá dishka të bardhë e vrapoi atje. Mirëpo ajo nuk ishte patani por njifarë kulje e bardhë. Gurgullimin e ujit nuk mundte me e ndigjue mâ. Ra terri i parë. Rrugë nepër pyll nuk kishte. Nuk dinte as shka me bâ, as nga me ia mbajtë. Gjuni i dhimbte. U ul e lodhun mbi nji lis të shtrim.

IV. ME DRENUSHEN

Dielli tashmâ kishte perendue. I pari terr mbuloi pyllin ku zotnonte qetësija. Lisat e gjatë i përngjajshin divave të heshtun. Nën 'ta strukeshin kaçubat që i për-

ngjajshin njerëzve të krrusun, të cilët përgjojnë mbas pritës tue dashtë me i ra dikujt mbas shpine.

Vajza zu të frigohet në mes t'asaj gjymëserrësine dhe qetësije të pyllit. U ul ngadalë tue u frigue se mos po zgjon me zhurmën mâ të vogël, ndonji shtazë t'egër. Nuk kishte guxim as me qajtë. Lotët i rrjedhshin fytyrës, por shtrëngonte dhambët të mos e ndëgjojë kush.

Befas ndëgjoi nji shushuritje në kaçubën e afërme. „Ujk apo harushë", mendoi jetimja, dhe zemra i dridhesh. Nuk luejti nga vendi, mbylli syt për të mos pa bishën, e cila do ta coptonte.

Kalujen disa minuta. Anka ndjeu që dikush kishte vu kryet në gjujt e saj dhe po ia lëpinte dorën. Hapi syt dhe para saj pá drenushën, të cilës pak përpara ia kishte shpëtue jetën. E njofti prej plagëve të reja.

Baresha e patave muer zemër. Përqafoi shtazën dhe ia nisi të qajë mâ me zâ. „Oj drenushë, oj drenushë, kij dhimbtë për mue fatzezën. Ti ke pyllin t'and dhe çerdhen t'ande. Ti ke kambë të shpejta e sy të mirë. Ti ndoshta ke kaprollin t'and e kaprollin e vogël, kurse unë jam pa shtëpi, pa nanë, e pa vëllazën. Më shif se si jam e sëmuet dhe e plagosun. Kij mëshirë dhe ma trego rrugën për në Vranjë! Mâ mirë të më vrasi princ Bodi, se sa të më coptojnë ujqit".

Drenusha ia kishte lëshue syt Ankës sikur ta kuptonte se shka po i thonte vajza e vogël. Ajo, më mëkrrimë e me lëvizje i epte zemër të hypi në shpinën e saj.

Jetimja e ndigjoi. Hypi në shpinë të drenushës edhe e rroku me duer rreth qafës.

Drenusha ia nisi vrapit. Me të shpejtë e me mjeshtri ngitte përfund lisave, futesh nepër kaçuba dhe kcente nëpër gur.

Vajza u habit kur pá se shtaza po e bante nëpër male larg Vranjës. „Ku po më çon kështu? Ku po më çon kështu oj drenushë, drenushojkë!" i pështpëriti vajza, kurse drenusha mëkërriu si t'i përgjegjesh: „Mos m'u frigo çupezë! Mos baj dert o jetimze!"

Tashmâ ishin diku nalt në mal. Drenusha befas u ndal, u mshef në nji kaçubë dhe nisi me marrë erë. Baresha e vogël përsëri filloi të dridhet prej frigës.

Ishte terr. Hana sa po kishte dalë në maje të malit. Kur qe, diku larg u ndigjue nji ulurimë. „Këta janë ujqit, pëshpëriti Anka dhe u frigue se drenusha nuk ka me mujtë me e shpëtue prej vdekjes së tmerrshëme.

Ujqit sulmojshin drejt dhe ulurima e tyne shtohej gjithnji mâ tepër.

Mirëpo shtaza kambëshpejtë u çue, kaloi me kujdes përbri nji rrahu dhe u turr nëpër rrugë të tjera. Kur nuk u ndigjue mâ ulurima e ujqvet, drenusha, u dha kambëvet dhe mâ tepër..

Hana ishte ngritë nalt në qiell, kur shtaza mbërrini në nji farë pllaje. Ishte nji vendth i qetë dhe i msheftë. Therrat, gllijat, murrizat dhe kaçat e mprojshin nga të gjitha anët prej egërsinavet.

Drenusha kceu nji kaçubë murrizi dhe hyni në nji shkurre lejthijash e thuprash të reja frashni. Zbriti Ankën në nji strofull gjethësh të thatë, dhe ra pranë saj. Kur u çue hana edhe mâ nalt në qiell, ia lëshoi rrezet edhe asaj kaçube. U habit tepër, kur pá se ku po flen njifarë voglushje e thatë dhe e zbetë, në strofull, bashkë me nji shtazë të malit.

V. AGIMI NË PYLL

Diellli leu. Nji rreze e tij ra mbi kaçubën e lejthis përpara shtrofullit të kaprollit, u përvjedh nëpër degëza edhe ra mu në sy të vajzës së vogël, e cila flente. Baresha e patatevet, Anka u zgjue.

„Kjo nuk âsht shtalla e ime! Ku âsht Gagarilla edhe ku janë patat e mija? tha dhe fshiu mirë syt, sepse kujtonte se âsht n'andërr. Ndjeu që po i dhimbte gjuni. E shiqoi, pá plagën në tê dhe i ra ndër mend princ Bodi, drenusha, Gagarilla, vrapimi nëpër pyll dhe ujqit.

„Tash jam e vetme dhe e braktisun në këtê pyll. Drenusha kush e din se ku ka ikë. Vallë çka do të ngjasi tash me mue?"

Nëpërmjet të degëve të lejthijavet pá male të nalta, qiellin e kaltërt dhe lisa të gjerbërt. Natyra ishte plot

dritë e gëzim. Pylli kundërmonte n'erë të kandshëme. Diku larg ndigjohej gurgullimi i nji prrocke.

Baresha e patave kishte urí. Jo larg saj ishin rritë manatherrat; kishte edhe dredhëza të mëdha e të zeza, vajza e vogël u ngrit. Me frigë që mos ta shofi ndonji bishë, u përvjedh ngadalë deri te manatherrat, filloi me ndukë e me hangër. Thanat ishin skuqë për rreth strofullit. Nduki shum e i mshefi diku në nji shpurdhë.

Nji mullêjë e madhe dhe e zezë fluturoi deri në nji dëllêjë t'afërme dhe këndoi:

„Pyll'i vogël nan'e jonë,
T'gjitha shpezët t'adhurojnë!
Na jep krymba na jep thana,
Dredhza t'kuqe e ferrmana.
Ti na jep dhe ujë të ngritë
Edhe vesën që shëndritë,
Sa bukur âsht me jetue
N'mes oborresh gjelbërue.
Ti gjithmonë paç lavdí.
Pyll'i yn' plot mirësi.

Vajza e vogël ndigjonte kangën e mullêjës edhe disi habitesh. Ajo sot kuptonte çdo fjalë të kangës së saj.

„Athue në gjuhë të njerëzve kënduekan shpezët në këtë pyll? i thërriti ajo mullêjës, por mullêja u frigue dhe iku tue bërtitë si budallaqe.

„Njeriu âsht në strofull të kaprollit! Njeriu âsht në strofull të kaprollit!"

„Njeriu! Njeriu! thërritën zogjt e vogjël, strincat, nëpër të gjitha degët". Njeriu! Njeriu! gërthiti skyfteri, i cili qarkullonte përmbi pyll.

Mullêja vazhdoi fluturimin thellë në pyll tue bërtitë me tanë fytin: „Njeriu âsht në strofull të kaprollit! Njeriu âsht në strofull të kaprollit!

Vajza e vogël pá se tash e muer vesh i tanë pylli, që ajo gjindej aty. E kapi nji frigë e madhe. U këthye në strofull, u msheh në kaçubë.

VI. KAPROLLI BRIHOLLË

Degët fërshëlluen përpara Ankës, e drenusha ia behi para saj.

— O vajz'e vogël, pse ke dalë prej strofullit? Pse ke lejue që të shofi mullêja?

— Sepse në këtê pyll shtazët këndojshin e flitshin sikurse njerëzit — iu përgjegj Anka.

Na nuk flasim sikurse njerëzit, por ai që flên natën në strofullin e kaprollit, ai kupton të folunit dhe kangën e të gjithë shtazëve të pyllit. Ti ke bâ nji marrí që nuk je mshefë prej mullêjës.

— Më shpëto! T'ikim në Vranjë! — gadi ia nisi vajit baresha e patavet.

— Tash âsht vonë. Shtazët e mëdha e të vogla kanë rrethue strofullin t'anë — u përgjegj drenusha.

Edhe me të vërtetë, rreth strofullit të kaprollit ndigjohej ulurima e ujqve, hundullima e arijve dhe mjagullima e macave t'egra.

Baresha e patavet mendoi se kish mbarue dhe lotët i shkojshin rrëkajë nepër faqe.

N'atê çast hyni në strofull nji shtazë shum e bukur, kambët i kishte të holla dhe të nalta, qafën e gjatë, i drejtë dhe i mbuluem me kreshtë të vogël, në krye kishte bri të forta e të mëdhaja. Ky ishte kaprolli.

— O Briholle — tha drenusha — ndihmoje këtê jetime. Kjo më ka shpëtue prej zagarëvet dhe thikavet të princ Bodit. Mbramë ka fjetë në strofullin t'anë. Asht e mirë dhe e urtë sikurse kaprolli i vogël.

Kaprolli Briholle e shiqoi jetímen e tha:

— E njof. Kjo âsht baresha e patavet, Anka. Baresh' e vogël mos u frigo! çohu e eja me mue!

— Mos më dërgo te ato shtazë! Ndigjo se si ulurojnë ujqit dhe hundullojnë arijt! Ato do të më shkyejnë — ia nisi me qa vajza e vogël.

— Çohu edhe ndigjo! — tha me zâ të fortë, kaprolli, tue i ra tokës me kambët e para.

Baresha e patavet u çue dhe tue u dridhë u nis mbas tij. Mbas saj shkoi dhe drenusha, e kjo gjâ i epte zemër dhe e ngushllonte të shkretën.

Kaluen nëpër murrizat dhe kaçat e mbërrinë në nji fushë të rrethueme me lisa të rritun.

VII. ARIU LUMO

Në fushë, nën flladin e lisave, ishin mbledhë shum egërsina. Kryet e vendit e kishte ariu i madh, i trashë, me qime të murrme e kambë të gjana. Asht ariu Lumo, plaku i pyllit. Atê e kishin zgjedhë shtazët e malit për kryetar të bishave, ishte i vjetër dhe i mençëm. Ai i gjykonte kur përlaheshin njana me tjetrën. Ai i këshillonte se si me u mprojtë prej gjuetarëve dhe zagarëve. Edhe në mes t'egërsinavet qëndron nji farë rendi; edhe shtazët e egra mos me i harrue shprehit dhe zakonet e vjetra. Ariu Lumo ishte rojtar i zakoneve dhe dokeve të vjetra n'ate pyll. Secili u frigohej kthetrave të kambëve të tij. Sa po ndigjoi Lumoja se në strofullin e kaprollit âsht njeriu, u dha shêj të gjitha shtazëve me shkue me pa se shka ka ndodhë. Ai do të kryesojë kuvendin për të vendosë se shka do të bâhet me atê fëmi.

Afër Lumos rrin dhelpnaku, dinaku Striko, i pari zavendës dhe këshilltar i ariut. Kishte turîj të mprehtë, sy të zgjuet e bisht të stolisun.

Aty gjindej edhe thiu i egër. Trupin e kishte të mbuluem me qime. Ishte i zi i fortë dhe i shkathtë. Dhambët i kishte të fortë dhe turijt e fuqishëm, thirrej Kiso.

Pak ma larg ishin shtri përmbi gurë nji grumbull shtazësh me kambë të nalta e dhambë të fortë. Këta ishin ujqit. Prijsi i tyne ishte Deleshkyesi.

Në degën e thatë të lisit të gjatë ishte ulë nji shtazë me qime të verdha, me vija të zeza e me bisht të stolisun. Ishte daci i egër Munjko.

Lepujt ishin mshefë nepër kaçuba, kurse mbi lisa të gjatë kishin ra shum shpezë pylli që të shofin se çka do të ngjasi tash.

— — — — — — — — — — — — — — — — — —

Nuk zgjati shum edhe kaprolli Brihollë mbrrini në

katundin, e egërsinavet tue sjellë me vedi edhe vajzën e vogël, e cila dridhej prej frigës.

— Do ta coptoj menjiherë — uluroi ujku Deleshkyes.

— Unë do t'ia nxjerri të dy syt — mjagulloi daci Munjko.

— Unë do t'ia shkyej barkun me dhambë — hungroi derri i egër Kiso.

— Nuk duem njerëz në mes t'onë! Nuk duem njerëz në mes t'onë! zinglluen lepujt e tmerruem — girgilluem shpezët mbi degë.

— Heshtni, heshtni, heshtni! — hundlloi plaku Lumo dhe të gjithë pushuen. — Le të flasi kaprolli Brihollë!

Briholli u drejtue nga vajza e vogël dhe tha:

— Pasha ligjin t'onë të pyllit edhe këto dhetë brina që mbaj mbi krye, mjerë për atë që prekë këtë krijesë njerzore. Kjo ka shpëtue jetën e shoqes s'ime. Mos me pasë qenë kjo, gjuetarët do ta kishin vra drenushën, zagarët do ta kishin bâ copa copa. Kush do të më ndalojë me e mshefë dhe me e ushqye në strofullin t'im? Anmiku i ynë, princ Bodi ka vra kaprollin t'im të vogël. Më lejo plaku Lumo ta mbaj këtë krijesë njerzore afër vehtes në vend të kaprollit të vogël!

— Jo! Jo! - piskatën shtazët. - Ajo pjellë njerzore do të rritet. Do të na vrasi neve. Do të na trathtojë që të bijmë në dorë të gjuetarëve.

Por Briholli u përgjegj:

— Kjo âsht nji krijesë njerëzore femën dhe e ligshtë. Shigoiani plagën pë giu. E ka plague princi, kur ka dashtë me e shpëtue drenushen t'ime.

— Krijesë e mjerë njerzore! Krijesë e mjerë njerzore! - piskatën shtazët nëpër degë.

— Mëshirë! Mëshirë! - zinglljonë lepujt.

— Ta hamë! Ta hamë! - ulurojnë ujqit.

Kurse plaku Lumo tha:

— Ka pesë ditë që më ka hy nji therrë në kambë edhe memzi luej. Ndigjo ti, krijesë njerzore, eja mâ afër të shof.

Tash Anka ishte mâ e qetë, sepse e mprojshin shpe-

zët dhe lepujt, kurse Lumo nuk e shiqonte me sy të keq. Iu afrue ariut dhe tha:

— Ma trego, plak, shputën e kambës së plagosun.

Lumoja e shtriu shputën — Anka vuni në prehën kambën e ariut edhe shpejt e lehtë ia nxuer therrën e madhe.

Të gjithë u habitën për këtê mjeshtrí dhe mirësi të kësaj krijese njerzore. Vetëm ujqit ende ulurojshin:

— Ta hamë! Ta hamë!

Lumoja u kthye nga dhelpna edhe i tha:

— I mençmi Striko, të ndigjoj se shka mendon ti!

Strikoja tha:

— Unë e njof moti këtê krijesë të mjerueme. Kjo âsht e dobtë dhe e sëmuet dhe nuk mundet me na bâ kurgjâ të keqe. E kam pa shpesh herë, kur sillesha rreth patave të princ Bodit. Kjo âsht baresha e patavet, Anka. E ka shpëtue drenushën, ta nxori ty therrën, e mundet me na ndihmue që të ruhemi prej gjuetarëve dhe zagarëve. Kjo nuk do të na trathtojë. Në qoftë se bâhet shpirtkeqe lehtë mundëmi me e përzanë prej pyllit. Për këtê këshillim më lejo t'ia ha të giitha patat e princ Bodit.

— Ashtu âsht! Ashtu âsht! thanë egërsinat, vetëm ujqit edhe tash ulurojshin - Ta hamë! Ta hamë!

Mirëpo Lumoja u çue:

— Ndigjomëni shpezë, gjarpij dhe egërsina! Unë, ariu Lumo, plaku i juej dhe sundimtari i këtij pylli, jam mprojtës i kësaj krijese njerëzore. Le të rrijë me ne në pyll. Kjo ka në krye jelet e gjata, të cilat i shkëlqejnë në ngjyrë t'arit si mustakët e misrit të pjekun; për këtê do ta thërrasim Flokartë. Flokarta do të rrnojë në strofullin e kaprollit Brihollë. Mjerë ajo shtazë që e shiqon me sy të keq!

— Oj Flokartë! Oj Flokartë! - cicirojnë zogjt e fluturojnë larg.

„Oj Flokartë! Oj Flokartë!" ia nisë mjagullima dhe zingullima nepër kaçubat e afërme.

Shtazët u ndanë të kënaquna që fituen në pyll nji njeri mik. Vetëm ujqit u ndanë t'idhnuem. Ata vrapuen në strofujt e tyne tue ulurue: „Na prap se prap do ta hamë! Na prap se prap do ta hamë!"

PJESA II

ZANA E PYLLIT

I. GROSHI I HUMBUN

Në katundin Vranjë, në nji shtëpi kelcare, jetonte nji grue e vorfun dhe e verbët. Ishte shum e vjetër. Memzi e mbajshin kambët. Kishte mbetë e mjerë e vetme në botë. I gjithë ngushllimi dhe ndihma e sajë ishte i nipi, Pavli, fëmi i vogël, i cili ende s'i kishte mbushtë vjet.

Pavli shkonte an'e mb'anë dhe njerëzit shpirtmirë i epshin dikush bukë, dikush tesha të vjetra, dikush pemë e dikush ndonji grosh me ia çue gjyshes së verbët. Fëmija kryecullak dhe kambëdathë i çonte të gjitha në shtëpi. Kur ngjante me u kthye duerthatë në shtëpi, i thonte gjyshes: „Mos u frigo gjyshjaplakë! Kur të rritem i madh, unë do të punoj, do të shërbej e do të jetojmë mirë".

Nji të shtunde nuk kishte pasë qëllue fija e bukës në kasollën e plakës së verbët. Kishte marrë thatë asc vjeti, kështu që katundarët ishin mâ dorështrejtë për të vorfunit. Shum prej tyne nuk epshin, sepse nuk kishin as për veti.

Pavli i vogël nuk dinte se shka me bâ. Të nesërmen ishte e diele, dita e zotit, kurse gjyshja nuk kishte shka me ngranë. U mendu u mendue dhe befas i ra ndër mend: do të shkoj n'oborrin e princ Bodit me lypë nji copë bukë.

Para se të perendonte dielli, Pavli mbërrini përpara oborrit. Dy zagarë të vështirë e panë përpara dyervet edhe menjiherë u turren tue lehë kah fëmija.

Zagarët deshtën me e shqye ate fëmi me kambë të zbathuna dhe rrobe të vjetra e shum të gjana, mirëpo

vrapoi nji fëmi prej oborrit dhe i qetësoi zagarët. Ky ishte princi i ri Ulriku.

— Shka don këtu? - e pyeti Ulriku Pavlin.

Pavli shiqonte habitshem rrobet me pulla t'arta t'Ulrikut edhe çuditesh me fëmin, të cilit iu friguen ata dy zagarë të mëdhaj.

— Deshta nji copë bukë për gjyshjaplakën e vertë - tha.

— Eja me mue - iu përgjegj princi i vocërr edhe i prini në qytet. Përpara dyerve të nji shtëpije ishin rritë dy lisa. Nën hijen e tyne ishte ulë në fllad zoja princeshë. Ulriku e çoi Pavlin te ajo dhe i tregoi se pse ka ardhë në qytet ai fëmi i vorfun.

Princesha shiqoi Pavlin edhe i tha:

— Mos me pasë qenë Ulriku do të kishin shqye zagarët. Me 'ta burri i im i përzen lypësat dhe endacakët. Më thuej pse lypë? Ku i ke prindët?

Atëherë Pavli i tregoi gjithë çka dinte për prindët e tij të vdekun dhe për gjysheplakën e verbët. Mâ në fund shtoi se kur të bahesh ai i madh edhe i fortë, nuk do të lypte.

Princesha i përgjegji:

— Ti je djalë i mirë edhe i vyeshëm... Ndigjo, voglosh! Ka nji vjet që na ka humbë baresha e jonë e patavet Anka. Ndoshta e kanë coptue ujqit në pyll. Eja te na si barí patash. Do t'i çojsh patat në kullotë edhe do të flejsh në shtallat t'ona.

Mirëpo Pavli iu përgjegj që nuk kishte mundësi me bâ atë punë, sepse ç'do të bânte pastaj gjyshjaplakë e verbët. I tha:

— Zojë, gjyshjaplakë do të vdesi pa mue.

Princesha e thirri mâ afër Ulrikun e i dha dishka. Princi i ri iu afrue fëmis dhe ia lshoi në dorë nji grosh t'argjentë.

— Shko Pavli i vogël edhe banu gjithnji i mirë për gjyshën t'ande të mjerë - e përshëndeti zoja.

Pavli ia këthej përshëndetjen edhe u nis vrap me dalë prej qytetit. Por ky vrapim i tij shtini në dyshim ata dy qejt të cilët filluen me ngá mbas tij. Me të kotë i thërriste Ulriku qejt. Pavli pa që zagarët do të mbërrijshin lehtë, prandej u fut në pyll. Ishte bâ terr, kur pshtoi prej zagarësh, dhe kështu duel në nji patalok.

Pavli nxitonte me shkue sa mâ shpejt në katund. Gjithnji flitte me vehte: „Groshi i argjentë! Zilja e argjentë! Me zilen e argjntë do të blej nji qingj. Çingji do të rritet e do të bâhet dele që jep lesh, qumësht e djath. Delen do ta ndrroj me viç. Viçi do të më bâhet ká. Na do të rritemi së bashku. Atëherë do të blej nji pllug dhe do të levroj tokën. Do të ngrehi shtallën dhe shtëpinë e re. Gjysheplakën e çoj te dritarja le të pushojë e le të ndigjojë se si këndojnë shpendët në kopshtin t'im".

Pavli edhe nji herë desht me e prekë dhe me e pa groshin e argjentë. Futi dorën në xhep. Piskati sikur t'ia kishte ngjitë gjarpni. Në vend të groshit preku xhepin e shpuem. Shiqoi nepër të gjithë xhepat, kërkoi nepër krejt rrobët, por groshit i kishte humbë fija. I kish ra në pyll kur e kishin ndjekë zagarët.

Ishte natë, kur fëmija mbërrijti në shtëpi. E mjera plakë e cila nuk dinte a po nxen dielli a por po xixillojnë kyjt, e pritte në terr.

Pavli mbërrini në shtëpi, muer fenerin e u këthye në pyll.

Plot dy sahat e kërkoi nëpër pyll groshin e argjentë. Ishte terr. Fluturat e natës fluturojshin mbi fenerin e Pavlit edhe i bijshin me krye xhamave të tij. Tash nepër gjethet e thatë vëzhitej nji gjarpen para ti, tash i ikte nji mi në nji anë tjetër. Shum herë pá që po i vizllon dishka mbi tokë dhe ngau, kur aty, vizllonte nji copë e lmuet guri të shkrepsës, ose nji copë xhami.

Dhe Pavli filloi me u ankue me za: „Shka kam me i dhanë nesër gjyshes së verbët me ngranë? Ku je groshi i im, i vetmi shpëtimtar i ynë?"

Ndërkaq, Pavli pá se kishte hy në nji vend të pânjoftun të pyllit. Kërkoi ndonji farë shtegu, por kot: mâ nuk dinte se ku ndodhej.

Prej diku fryente dhe i gjithë pylli ushtonte. Gjethët shushuritshin dhe era nuk ndalej. Për të tretën herë i u bâ se dikush po e ndiqte herë mbrapa, e herë para. Nuk frigohej aqë tepër, mbassi feneri i ndriçonte mirë dhe shpresonte që për së shpejti do të dilte prej pyllit. Mirëpo, për fat, fryni nji erë e fortë dhe ia shimi edhe atê grimë drite të fenerit të Pavlit.

Pavli u ndal e zû me qa. E dinte se ndodhej në buzën e nji humnere. Ishte i bindun se ka me ra prej së nalti në ndonji plaskomë.

Me plot frigë shtriu dorën në nji gja, që i dukej e zezë para tij. Fëmija nuk ndeshi as në gur as në cung lisi, por e pritën dy duer të vogla dhe të ngrofta.

Po! Dy duer të vogla e të ngrofta e tërhoqën Pavlin prej buzës së humnerës edhe e çuen në nji vend mâ të sigurtë, Pavlit, nuk ia muer mendja as me çelë gojën, edhe pse pa që pranë tij ishte nji mik. Ai njeri që i printe nëpër terr, pyllit, nuk mund t'ishte shum mâ i madh se ai vetë. Njeriu heshte dhe shkonte pyllit nëpër terr, sikur të shndritte dielli nalt në qiell; Pavlin gjithnji e mbante për dore.

Për pak kohë Pavli u gjetë para shtëpis së vet. Atëherë ai fëmi i shumvuejtun i dha njifarë krojshe, dhe menjiherë u zhduk.

Pavli hyni në shtëpi, përshëndeti gjysheloken dhe ndezi qiriun.

— Bir, ç'u vonove kaq tepër? e pyeti gjyshja.

— E dashtuna gjyshjaloke, të hamë sa mâ parë, pastaj kam me të tregue krejt.

Edhe Pavli nisi me nxjerrë prej kroshjes dredhëza të mëdha e të langshëme.

— Qenkan si mjalta - tha gjyshja.

Dredhëzat shkojshin njana mbas tjetrës. E kur muer edhe dredhëzën e mbrămë prej fundit të kroshjes, bërtiti prej habis dhe gëzimit.

— Shka ke Pavel? - e pyeti gjyshjaplakë.

— Shife, në fund të shportës âsht groshi i im, që më ka dhanë princi i ri Ulriku!

Edhe Pavli i tregoi gjyshes gjithëshka i kishte ndodhë mbas dite.

— Gjyshjaplakë, më thuej kush më ka shpëtue prej humnerës, më ka çue nëpër pyll, na ka dhanë dredhza, dhe ka mëshefë në fund të kroshjes groshin t'im?

Gjyshja i përgjegji.

— Nëpër pyjet t'ona rrnojnë zanat. Ato janë vashat me flokë t'arta dhe sy të bruztë. Njana prej tyne të ka pá dhe ka pasë mëshirë për mjerimin t'onë.

— Po gjyshjaloke, ajo zanë ende ishte e re. Nuk ishte mâ e madhe se unë edhe i kishte duert e vogla. Tash po pendohem pse nuk e pyeta se sa vjeçe ishte dhe si e kishte emnin.

Edhe Pavli i vogël u shtri në shtrat. Nën jastek vû groshin e argjentë. Gjithë natën andrroi zanën e mirë me duer të vogla.

II. GJARPNI

Nalt, sipër në mal, tre njerëz po bâjshin thëngjill. Kishin rrëxue disa trupa lisash, kishin pré degët edhe me ato druj të shkurtuem kishin ngrehë nji turrë drujsh, që e quejnë furrë thëngjilli.

Kishin mbulue turrën e drujve me degë të thata dhe lëmashk e mandej mbi tê kishin qitë dhé me lopata. Mâ i vogli prej thëngjill-punuesavet, djaloshi Ivo, afrohet ke derëza e furrës qymyrit e ndezë dhe e mbyllë derën.

Mbrenda në furrën e qymyrit nisë ngadalë flaka e prej birës del tymi.

— Babë e mixhë, - thotë Iva - mbas disa ditësh, kur të rrëxojmë këtë ndërtesë të zezë, do të jetë e mbushun plot me thëngjill të mirë.

— Dhashtë zoti! - përgjegjet baba. - Princ Bodi ka urdhnue me pru shum.

Iva, ulun mbi nji gur, thotë:

— Të kisha nji pikë uj!

— Kij durim - i përgjegjë i ati. - Tash do të na vijë Marica prej katundit e do të na sjelli edhe bukë, edhe ujë.

Të tre thëngjillpunuesat, të lodhun e t'etshem, ishin ulë nën nji trung dhe shiqojshin se si po nxjerrte tym furra e tyne e thëngjillit.

*

Ndërsa thëngjillpunuesat pritshin, Marica nëpër pyll po vinte kah ata. Po u sjellte në kanistër bukë, djath e mish të thatë. Kishte ngarkue në shpatull nji rrëshiq uji. Ishte mundue shum nëpër katund derisa kishte lypë atë pikë ujë. Prrockat rreth Vranjes ishin thá, burimet e malit ishin shterrë e gati të gjithë pusat në katund kishin mbetë pa ujë. Princ Bodit i bajshin shërbëtorët ujë prej së largu, mirëpo ai nuk u epte asnji pikë rrogëtarëvet. Kishte tre muej që s'kishte ra pikë shiu. Kafshët ishin kah pëlcasin prej etjes, të mbjellunat ishin bâ si të djeguna.

Marica ishte shum e gëzueshme që mundte me i sjellë sot babës, mixhës dhe vllaut atë rrëshiq uji.

Vajza e vogël mendonte „Ndoshta im vlla Ivo vuen prej ejtjes". Edhe në vend që të shkonte rrugës së zakonshëme i ra trup. „Kështu do të mbërrij ma përpara. Sa fort do të gëzohen, kur të shofin se kam mbërrijtë shpejt!"

Ra nepër kaçuba. Tash nisi me ndie erën e tymit, gropa e thëngjillit ishte afër. Pa dhe tymin e nuk frigohesh mâ që do të humbasi nëpër pyll. Shpejtonte gjithnji përpara.

Gjethet e murrizavet e të lejthijavet t'etshëme për ujë, disi çuditshëm frushullojshin rreth saj.

„Oj voglushë, oj voglushë,
Epmë pak ujë që ke mbushë!"

„Nuk mundem! Nuk mundem! Ky âsht për vllaun t'im, për babën t'im, për mixhën t'im! iu përgjegj ajo,

Grumbujt e shpezëve fluturojshin nga të gjitha anët, e rrethojshin Maricën e çelshin fytet e tyne t'etshëme.

„Pëllumbeshë, oj voglushë,
Epmë pak ujë që ke mbushë!"

Marica kishte zemër të mëshirshëme edhe prej dhimbajes i shkojshin lotë prej sysh. Ikte tuę iu përgjegjë shpezëvet dhe degëzavet:

Shpez' e degë që et kini
Ma mir lot' e mija pini.

Mandej fluturuen drejt Maricës nji grumbull i madh fluturash dhe insektesh ngjyrë ari. Të gjitha i lypën nga nji pikël uji. Mbi krahët e saj dha shpirt prej etjes nji flutur e madhe me krahë të bardhë.

Atëherë Marica u ndal; u ul mbi nji gur dhe hapi nji grimë gryken e rrëshiqit. I stërpiku degëzat për rreth vedit. Derdhi pakëz ujë në birzën e nji guri që të pijshin shpezët. Fluturave dhe nuseve të kuqe u dha me pi pikla uji në shuplakën e dorës së vet.

Secila degë frushullonte dhe secili shpend këndonte rreth saj:

„Gjithmonë t'ndjefshim t'mirën, çikë,
Që na dha uj· nga nji pikë!"

Marica mbylli mataren me mutusë edhe u nis për ku kishte me shkue. Tue ecë rrugës i duel e ia preu rrugën nji gjarpën me vi në shpinë e me nji brinjezë të vogël në krye.

— Edhe unë jam etshëm — i tha gjarpni Maricës.

— Edhe ti je krijesë perendije dhe do të dishrojsha me të ndihmue - u përgjegj vajza e vogël - por nuk mundem me e çelë mâ shtambëzën.

— Vetëm nji pikël ujë në shuplakën e dorës s'ate - tha gjarpni. Shtrijma shuplakën e dorës!

— Por, ti ke dhambë të helmatisun.

— Helmi âsht vetëm për anmiqt e mij. Mos u frigo, o shpirt! — i tha me t'ambël gjarpni.

Marica ia shtrini dorën. Gjarpnit i shkëlqejshin syt. Ai kceu edhe vishklloi:

— Gjaku âsht mâ i ambël se uji! - dhe ia la të dy dhambët Maricës në njanin gisht.

Marica u spraps menjiherë. Rrëshiqi dhe sepeti i ranë për tokë. Gjarpni iku, vajza e vogël ia nisi vajit tue vrapue drejt nga turra e qymyrit. Gjaku i rrjedhte prej gishtit. Me mund të madh i duhesh me u njitë dhe me mbërrijtë deri te furra e thëngjillit.

Kur mbërrini atje, gërthiti:

— Më ka zanë gjarpni - dhe iu lëshue t'jatit në krahë. Iu errën syt. Kishte humbë fijen e s'ndinte gjâ.

Thëngjillpunuesat u dridhen. Ia lidhen shtrëngueshëm dorën që të mos i ngjitesh helmi në trup. Ia prenë dhe ia thithën plagën, por më kot Maricës i bâhesh gjithnji mâ keq. Kishte ra në kasollën e sajë prej drrasavet edhe qante tue u dridhë.

— Ujë! Ujë!

Më kot e pyetshin se ku e kishte humbë shportën e rrëshiqin. Ajo as nuk i merrte vesh.

— Ahi, do të na shkojë Marica - ankohej baba - ujë nuk kemi e katundi âsht larg.

— Të shkojmë të tret e të kërkojmë nëpër pyll rrëshiqin e humbun - tha mixha.

Lanë Maricen vetëm dhe shkuen. Kërkuen shum e shum. Mirëpo nuk dijshin mirë vendin nga kishte kalue Marica; nuk gjetën kurgjâ.

U këthyen t'idhnuem e të pezmatuem në kasollë.

— Sigurisht deri tash ka vdekë! - fshani baba.

— Hynë në kasollë dhe hapën syt prej habis. Afër shtratit ishin shporta dhe rrëshiqi i ujit. Plaga Maricës i qe lá me uj dhe mbështjellë me nji farë bari shërues të pyllit. Vajza e vogël po flente e qetë.

— Vallë kush ka qenë këtu? Kush i ka krye këto punë? - pëshpëriti baba me vehte.

Të tret filluen të kërkojnë e të thërrasin rreth e përqark. Pylli ishte i shkretë dhe i qetë si gjithnji.

— Babë! - piskati befas Iva dhe tregoi me dorë në bar disa gjurmë të reja prej kambësh të vogla e të zdathuna. Ato gjurmë të çojshin deri në pyll edhe aty zhdukeshin.

*

Mbrenda tri ditësh Marica u shëndosh. Furra e qymyrit kallesh edhe ftofesh. Thëngjillpunuesat mbushën thasët me thëngjill, i ngrakuen në shpinë edhe u nisën pyllit për në shtëpi.

Marica, tue shkue rrugës, i prini te vendi ku e kishte gicë gjarpni.

Kur mbërrinë aty, gjarpni ishte shtri i coftë për tokë. Dikush ia kishte shtrydhë kryet me gur të pabesit.

— Shka ta merr mendja për këtë punë? - i tha baba vllaut të tij.

— Tham që gjarpnin e ka dënue ai që ka shpëtue Maricën. Edhe nji gjâ ma merr mendja: Maricën e ka shpëtue ai që ia ka gjetë Pavlit groshin e argjentë.

— Po vallë, kush âsht ai?

— Sigurisht do të jetë ndonji zanë e mirë e pyllit.

Mirëpo Iva tha:

— Kjo nuk âsht zanë sepse kahdo që shkon shifen gjurmët e kambëve. Duhet të jetë ndonji fëmi, sepse kambët i ka të vogla.

Dhetë ditë pa nda u fol në katundin e Vranjës se përsëri ishte çfaqë zana e mirë.

Princ Bodi tallesh me ato fjalë. Ai tha: „Kur të vijë koha e gjahut do ta kërkoj me zagarët e mij. Do ta za dhe do ta vjerri në mes të katundit."

III. LAMSHI I PEJVET

Martin Radiqi ishte njeriu mâ i vjetër i katundit. Kishte kalue të njiqind vjetët: i thatë, shkurtalec, tullac dhe me mjekërr të barhë deri në gju? Nji mëngjes i shkoi nji rojtar i princ Bodit edhe i tha: „Martin, zotnija urdhnon që të shkojsh menjiherë deri te ai."

Plaku muer shkopin u nis për n'oborin e princit. Ashtu i krrusun, tue i u marrë kambët prej pleqnis, mbërrini n'oborr. I duel përpara princit.

Princi i tha:

— Ndigjo, ti plakuc! Ka shum kohë që nuk bjen asnji pikë shi prej qielle. Të gjithë rrogtarët do të më vdesin etit e atëherë edhe për mue do të jetë keq. Ti je rrogtari mâ i vjetër edhe njef çdo trup të lisit nëpër pyjet e Vranjës. Më thuej, a âsht e mudun të jenë shterrë të gjitha burimet në mal?

Martini ia priti:

— Zotni, plak jam dhe memzi heci. Banoj shí bri pyllit, por nuk po mundem me u endë mâ nepër të. Unë besoj se kësaj vere janë shterrë të gjitha burimet në mal mbassi kjo ka ndodhë nji herë para tetëdhetë vjetësh. Ajo thatësi nuk ka pasë zgjatë kaq, por nuk ka pasë mbetë ujë as atëherë në pyll.

Princi i tha:

— Po rren, plak! Shko në pyll e gjej nji burim, që qet shum ujë. Qe nji lamsh pêj. Kur të gjejsh burimin, lidhe penin prej drunit në dru deri te shtëpija; kështu na do ta gjejmë lehtë rrugën deri te burimi. Mbrenda tri ditëve do të vij te ti. Në qoftë se gjen ndonji burim, do të marr për bari patash në vend t'asaj ,motrës së Gagarillës", të cilën e ka përbi toka. Në qoftë se nuk gjen burimin, atëherë kam me të vjerrë në kumbull afër shtëpizës t'ande. Kam me të vjerrë me pêjt e këtij lamshi, sepse je i ligsht dhe i ngadalshëm.

Princi ia dha plakut lamshin edhe e urdhnoi me dalë.

*

Plaku u këthye në shtëpi e tha: shka bâj unë tash? Sikur të dijsha ndonji burim, menjiherë do t'ia kisha kallxue të gjithëve, kështu që njerëzit dhe shtazët të mos vuejnë prej etjes.

Njerëzit e katundit shiqojshin Martinin edhe flitshin njeni me tjetrin: „I mjeri plak! Princi do ta vjerri pa kurrfarë borxhi dhe gabimi!"

Të gjithë shkuen te ai edhe i thanë: „Na do të ndihmojmë."

Martini zgjodhi nja dhetë djelmosha edhe i çoi në mal. Kërkuen e kërkuen plot dy ditë të gjata, por më kot. Në pyll ishte krejt that, shkret, sikur me qenë shkrumue prej vapës e thatësis.

Në mbramje u këthyen në shtëpi. Martini hyni në shtëpizën e tij. I lodhun u ul pranë dritares s'ultë e të haptë dhe varri kryet e tij të thimë përmbi krahnuer. Shiqonte lamshin e penit të trashë, me të cilin kishte me u vjerrë të nesërmen në kumbull.

Pothuej njiqind vjet kishte punue dhe ishte mundue për zotnin e tij, i cili tash po ia pregatitte vdekjen e turpshëme. Do të vdiste sikurse ndonji kusar. I gjithë katundi do të shifte të nesërmen se si ka me u luhatë i vjerrun në pemë.

Dy pika të mëdhaja loti u rrokullisën nëpër faqe të plakut dhe i ranë mbi lamsh. Lëshoi lamshin në prehen dhe çoi duert të fshij faqet e përlotuna. Natë ças u përvjedh nepër dritare nji dorë e vogël lakuriqe deri te prehni i tij dhe ia rrëmbeu shpejt lamshin.

Plaku pa krejt ç'ka ndodhi dhe u çue por shum vonë. Afër dritares e rreth shtëpis nuk ndodhesh askush.

„Edhe mâ keq për mue!" - fshani plaku. „Princi nuk do të besojë që nji fëmi ma ka vjedhë lamshin. Ai do t'idhnohet edhe mâ tepër."

*

Të nesërmen princ Bodi me të birin, Ulrikun, dhe ma nja dhetë rojtarë, ia behen në shtëpin e plakut Martin. I gjithë katundi erdh para shtëpis me pá se shka do të ngjiste.

— Plak, - i briti princi Martinit - ose ma trego burimin ose po zgjedhim trupin e kumbulles së ku me të vjerrë.

— Zotni, nji dorë fëmije ma ka vjedhë mbramë lamshin. Burim nuk kam mujtë me gjetë.

— Çfarë dorë fëmije! Çfarë vjedhje! Ti e ke gjuejtë në zjarm lamshin. Por âsht lehtë me gjetë litar me të cilin do të vjerresh. Dil në kopësht! - thërriti princi.

Rojtarët ia ngjitën plakut. E ngrehën nën trupin e kumbullës. Princi i ri Ulriku, pat dhimbë për atë plak. Iu afrue t'jatit e i tha:

— Babë, mëshirë! Mëshirë!

Por princi as nuk e shiqonte. Ulriku u nisë kah pylli që të mos shofi vdekjen e turpshëme të plakut Martin. U ul afër trupit të nji lisi. Pa pritë prej së nalti ra para tij nji guralec.

„Guralecat nuk bijnë vetë prej qiellit", mendoi Ulriku dhe u çue në kambë e filloi të vështrojë trupin e lisit. Ndër degët e shpeshta të lisit asgjâ nuk lëvizte. Ulriku përsëri u ul por nji guralec i dytë i ra mbi kapelë. Përsëri brofi në kambë. Tash pá se prej kunorës së lisit varesh skeji i pënit të bardh. Njifarë shtaze, ose ndoshta dhe ndonji fëmi ikte me mjeshtri prej degës në degë, prej kunorës së nji lisi në kunorën e nji tjetri larg në pyll.

Ulriku u këthye me vrap dhe ia nisë me thërritë:

— E kam pa pênin! E kam pa fëmin!

Kjo britmë ia shpëtoi jetën plakut Martin, të cilit ia kishin lidhë litarin rreth qafës.

Princi dha urdhën me e lirue Martinin. Të gjithë vrapuen kah pylli. Ulriku iu tregoi pênin.

— Martin - tha princi - ti e paske gjetë burimin. E paske lidhë pênin e atij lamshit prej lisit në lis. Të shofim se a do të na çojë pêni deri te gurra! Ja, burra, merrni me vehte shetnit. Në qoftë se Martini na mashtron kemi me e shti giallë në dhé në mes të pyllit.

Princi, rojtarët, rrogtarët u ngjiten malit ngadalë. Ai pê i lidhun prej nji dege në nji degë i çonte afër nji shpelle të thellë

— Këtu nuk paska kurrfarë burimi - tha princi edhe e shiqoi mrrolshëm Martinin. E plaku:

— Zotni, nji fëmi shpirtkeq ma ka vjedhë lamshin e pênit me më marrë në qafë edhe mâ tepër, e ty me të mashtrue.

— Rojtarë, — bërtitit princi — mu këtu bâjani gropën e ta fusim gjallë mbrenda këtê rrenc.

Rojtarët filluen me groçue.

Prej degëve të shpeshta të nji lisi t'afërm ra nji guralec para Urlikut. Urliku mendoi: „Kjo âsht sigurisht zana e padukshëme e pyllit. Don me e shpëtue Martinin. Mirëpo si?"

Urliku nuk bâni zâ dhe vetëm shiqoi nepër degë. Pa se si fluturoi guraleçi prej kunorës së lisit edhe ra n'ate shpellën e thellë. Ai iu afrue shpellës, i ra për rreth dhe vu veshin në të.

Menjiherë u hodh përpjetë

— Babë, babë, qe uj! Kjo shpellë qenka e shpueme. Po shushuron uji në të.

Të gjithë zgjatën kryet nga shpella. Seicili ndigjoi se si gurgullonte uji. Filloi gëzimi i madh e bërtima. Njerëzit ngritën përpjetë shetnit dhe kopaçet. Shpella u rrenue.

Njiheri, nii gur i madh u rrëxue. Nji vrushkull uji u hudh përpjetë dhe ra mbi bar. Uji i ftoftë dhe i kthjelltë rrjedhi teposhtë malit tue gurgullue. Përnjiherë u krijue shtrati i tij dhe u bâ nji prrcokë.

Të gjithë filluen me kcye n'ujë me gëzim që të pijnë e të flladiten.

Rrnoftë Martini! Lavdi i qoftë zanës së pyllit! — bërtitshin katundarët.

Uji gjithënji mâ shpejtë dilte prej shpellës. Lumi i vogël muer turr dreit rrafshinës me i ngi me u ujë arat, kopshtet dhe katundet e etshëme. Shpezët prej tana anëvet fluturojshin për në lum. Njerëzit vrapojshin prej së largu tue i grahë bagëtis.

Princi i tha Martinit:

— Plak, do të bahet ajo çka të pata thanë. Ti do të vijsh në shtallën t'ime. Kam me të mbajtë deri sa të vdesish, por ke me m'i ruejtë, sikurse Anka, patat në kullotë. Për ty âsht nderë me qenë barí i patavet të princit.

Të gjithë tue ra teposhtzes së lumit për në Vranjë ia nisën kangës.

Ulriku i ri ecte, mendohej dhe nuk bânte zâ. Ai mendonte: „Kjo nuk mundet me qenë zana e pyllit. Nji farë fëmije e ka ndihmue plakun Martin. Ai tha se nji dorë e vogël ia kishte marrë lamshin e penit. Unë vetë e pashë mirë se si nii dorë e vogël gjuente prej lisit guralecin në shpellë. Due ta shof vetë dhe ta dij se kush âsht kjo!"

PJESA III

NË PYLL

KËSHILLAT E QYQES

Heret, ende pa ague u zgjue Flokarta në strofullin e malit. Ishte vetëm. Kaprolli Brihollë dhe drenusha për çdo natë shkojshin në kullotë dhe këtheheshin me ferk të ditës në strofull. Ishin bâ tri vjet që Flokarta i pritte çdo mëngjes. Kur i shifte se ishin të gjallë dhe të shëndoshë, pritte sa të bijnë me fjetë dhe dilte nëpër pyll.

Kacaviresh nëpër lejthija. Mbërrinte në prrockë të vogël. Pinte ujë dhe lante fytyrën. Tunde kryet dhe flokët i bijshin mbi shpinë e në krahë.

Menjiherë këthehesh në skutën e sajë. Përskaj saj ishte lisi i gjatë. Flokartës i mërzitesh me pritë në strofull prandej ngjitesh mbi dru. Ishte mësue në pyll prej kitres se si me u ngjitë nepër lisa dhe si me kcye prej degës në degë. Ishte mundue nji vjet dhe mâ në fund mujti me u mësue. Për nji minut ngjitej në maje të lisit dhe ulej mbi degë. Përkundej pak në 'te dhe shiqonte se si agonte drita.

Mbi nji farë gardhi ngrihej me shuplaka duersh e britte:

Ndigjo! Ndigjo!

— Ndigjova! Ndigjova! — ia kthente dikush tjetër. Nji shpend me kokë të rrumbullaktë dhe me sqep të krrusun fluturonte ngadalë mbi degë.

— Mirë dita, Qyqe!

— Mirë dita, Flokartë!

— Më thuej, Qyqe, ku gjindet anmiku i im, ujku Deleshkyes!

— Mos iu frigo, oj Flokartë! Ujqit tash janë larg në mal. Deleshkyesi ka thanë se do të këthehet këtu dimnit. Atëherë ai ka me ta zanë pritën.

— Ha! Ha! Ha! — u qesh Flokarta. — Po, shka të ka ra me pá e me ndi këtë natë, në pyll, oj Qyqja e ime?

Dje princ Bodi ka gjuejtë në Majen e Mprehtë. Ka vra të dy shqipet. Zogu i vogël i tyne ka mbetë vetëm në strofull.

— I mjeri zog! — tha Flokarta.

— Due me të tregue edhe dishka. Nji vajzë e vogël âsht tue shkue pyllit. Në dorë ka nji shportë me mbledhë këpurdha te Maja e Mprehtë.

— Po atje rriten vetëm këpurdha të helmueme.

Qyqja u drejtue dhe i tha:

— Ndigjo, Flokartë, në qoftë se don, ndihmoi zogut të shqipes por mos u përzi mâ me njerëz. Të bjen ndër mend Pavli i vogël, Marija e vogël dhe plaku Martin! Të bjen ndër mend groshi i argjentë, gjarpni dhe burimi. Pse u ndihmon njerëzvet, atyne anmiqvet t'anë? Shporru prej saj! Mos e bân vedin me të përzanë prej pyllit ariu Lumo ose me të dhanë ujkut Deleshkyes. Rueje kryet, oj Flokartë!

Dhe qyqja anmike e agimit dhe i diellit, iku në pyll. Menjiherë u mshef në birën e saj.

Flokarta lëkundej mbi degë. Agimi skuqej. Dielli lindi në maje të malit. Tash vajza e vogël krefë flokët e saja të gjata me nji krahën druni. Ato flokë të gjata i shkëlqejshin si ar në maje të malit.

Flokarta soditte pyllin, qiellin dhe katundet e largta. Ia nisi kangës ashtu siç kishte mësue prej laureshës së vogël:

„Oh, ta kem nji shqipe t'murrme
Në bregun e naltë!
N'qiell do t'kisha fluturue
Hyj do t'kisha grumbullue
Dielli në lindje!
Dielli në lindje!
Oh, ta kisha 'i kapruell t'bardhë
Në prrocken e kthjelltë
Bregut t'saj mbi të do t'shkojsha
Prej diellit un do t'u ngrofsha
Dielli në lindje!
Dielli në lindje!

Dielli shkēlqente përmbi pyll.

Flokarta mbështuell bistekët rreth ballit edhe u lëshue ngadalë në strofull.

Kaprolli e drenusha, të lodhun, ishin në pikë të gjumit në kaçubë.

Flokarta i shiqoi për pak kohë. Duel prej strolullit e u nis drejt kah Maja e Mprehtë.

II. SQEPÇELIKU

Flokarta, me shum vështirsi u ngjit në Majen e Mprethë. Maja ishte e shkretë. Rrufét kishin çfarosë pyllin në të; shinat kishin bajtë të tanë dheun teposhtëzes. Era e rrihte gjithnji.

Në mes të dy grykave të malit, vajza e vogël gjet strofullin e shqiponjës, të mbaruem prej degësh dhe lmashkut. Për rreth strofullit shifeshin të shpërndame qime, penda dhe eshtna.

Në fund të strofullit ishte ratë kobeci[1]). Zogu i vogël ishte mbulue me pupla të përhimta. Sapo e pa Flokartën, hapi sqepin edhe filloi të gërthasi:

— I untë! I untë! Minin! Minin! Shpendin! Shpendin!

Vajza e vogël ia gjujti në strofull dy bretkoca të cofta. Mirëpo kobeci nis të zemrohet:

— Jo, nuk i due këto! Shpendin! Shpendin!

E Flokarta:

— Mâ mirë dishka se kurrgjâ, Sqepçelik'i vogël! Unë nuk due, për hatër t'and, t'i za e shfaroj shpezët në pyll.

Kurse Sqepçeliku:

— Unë jam princ. Shpendin! Shpendin!

E flokarta:

— Unë jam krijesë njerzore, mirëpo tash as nuk pi venë, as nuk ha mish, djath e bukë. Uji dhe pemët, janë ushqimi i im.

Kobeci i untë i hangri pa qef të dy bretkocat. Atëherë Flokarta ia gjuejti dy peshq të vogjël, të cilët i kishte nxanë në prrockë.

[1]) Zogu i shqipes.

Sqepçeliku i briti:

— Unë nuk jamë rosë! Unë nuk jam rosë!

Por Flokarta:

— Unë nuk jamë drenushë, por ha shum barna të pazimë. Provoi nji herë, o mbret i vogël!

Sqepçeliku i untë hangri të dy peshqit.

Flokarta iu afrue mâ ngat e vu dorën në buzë të strokullit. Kobeci zgjati shpejt sqepin me e ushqye me mish. Vajza e vogël tërhoq dorën me kohë.

— Ha! — tha Flokarta. — Shof se je i fisit grabitçar. Prap se prap nuk dëshiroj që të vdesish unit. U pafshim nesër, o mbret'i vogël!

Edhe shkoi.

Ndërsa po zdirgjej teposhtzës, ndigjoi se si gërthitte Sqepçeliku në strofull: „Unë nuk jam rosë! Minin! Minin! Shpendin! Shpendin!"

III JEHONA

Flokarta vrapoi prozhmës nën Majen e Mprethë. Kërkonte vajzën e vogël, për të cilën i kishte thanë Oyoja se ka ardhë në pyll me mbledhë këpurdha.

E kërkoi, por kurrsesi nuk mujti me e gjetë.

Flokartës i ra diçka ndër mend. U ngjit mbi nji dru frashni. Dega mâ e trashë e atij lisi ishte e thatë. Në të pa nji farë bire t'errtë. Erdh deri te bira dhe briti:

— Mirë dita, Munjko!

Mbrenda në birë u ndigjue nji mjagullim. Daci i madh, e i egër qiti kryet prej birës dhe hapi gojën nja tri herë.

— Shka më zgjon prej andrravet o krijesë njerzore? Gjithë natën kam gjuejtë e jam lodhë.

— Munjko, — iu përgjegj Flokarta — kërkoj një vajzë të vogël, që mbledhë këpurdha. Ndihmon!

Dacat e egjër nuk gjuejnë vajza të vogla. Dërgoi atje ujkun Deleshkyes.

— Po ajo do të mbledhi këpurdha të helmueme. Do të helmojë vehten edhe të tjerët.

— Pse të çaj kryet për atë. Na nuk guxojmë me u përzi në punë të njerëzve.

— Mirëpo unë po të lutem, Munjko.

— Pasha këto pesë unaza të zeza, që kam në bisht, unë kam me të ndihmue. Por, më trego mâ parë se ku ndodhet strofuli i dy shqipevet, që i pat vra princ Bodi.

— Ti do të dishrojshë me ngranë kobecin e vocërr! — briti Flokarta. — Turp për ty grabitçar!

— Shko, se po të grithi! — mjagulloi Munjko edhe hyni në birë.

Flokarta zbriti në tokë. Përsëri kaloi pyllit, por nuk takoi n'atë vajzë të vogël. I ra diçka tjetër ndër mend. U nis kah nji shpat edhe u ndal përpara nji bire në gur. Gagatisi si pata. Menjiherë nxuer kryet prej asaj bire dhelpnaku Striko.

— O krijesë njerzore, — tha Striko — jo vetëm që je shëndosh dhe je forcue në pyllin tanë, por edhe je bâ kokëfortë. Shka don prej meje?

— I dashtuni Striko, kërkoj vajzën e vogël që mbledh këpurdha të helmueme. Më ndihmo!

— Po! Po të ndihmoj, por më thuej së pari si do të kisha mujtë me ia fshi patanin Gagarillo plakut Martin.

— Turp për ty, grabitçar! — briti Flokarta edhe u këthye në pyll.

•

— Cvok! Cvok! — ndigjon befas Flokarta përmbi krye. Mullêja rrinte në maje të lisit.

— Të shkoftë mbarë gjuetija, oj Mullêjë! Mos ke pá nji vajzë-të vogël? Mos ke pá nji vajzë të vogël? — i tha ajo.

— N'ahishte. N'ahishte — ia nisi kangën mullêja dhe fluturoi.

Flokarta menjiherë mbërrini n'ahishtë. Aty ishte terr e lagështinë. Gjithkah aha dhe fier të gjelbërt. Kësulat e larme të këpurdhave të helmueme shkëlqejshin n'atë gjymës terri. Diku ndihej gurgullimi i lehtë i nji gurre.

Nji vajzë e vogël sillej andej e këndej edhe mblidhte këpurdhat mâ të bukra:

„Këtê do ta hajë nana, këtê vllau Andro, këtê motra Tonka, kurse këtê unë, Milica e vogël, dhelatarja e nanlokes.

Dhe Milica vajza mâ e vogël e nanës ishte e gëzueshëme - që kishte gjetë ato këpurdha të bukura. Ajo mendonte se këpurdhat e bukra nuk mund të jenë të helmueme.

Befas ndigjoi nji shushurimë diku në kâçubë. U dridh. Kur pá që pushoi, u qetsue dhe foli me zâ:

„E mjera bareshë e patavet Anka! Në mes të këtij pylli të gjelbert e kanë pré ujqit."

„Jo" jehoi prej dikahit nji zâ:

„Kjo âsht jehona e pyllit. Ajo thotë se bareshën e patave nuk e kanë pré ujqit", mendoi Milica.

Milica lëshoi nji za..

„O pyll! a kam për ta pa mâ ndonji herë Ankën e mjerë?"

„Po!" u ndigjue përsëri zâni.

Edhe Milica mendoi: „Jehona sigurisht âsht e bukur, zanë e mirë. Unë do të dojsha me e pa.

Vashëza piskati:

„O Jehonë, a guxon Milica e vogël me ju kërkue pyllit?"

„Kërko!" iu përgjegj zâni.

Edhe Milica filloi me e kërkue. Mirëpo kur mbërrinte në nji kaçubë, jehona i bzante prej tjetrës. Thellë, në pyll nuk mund të shifesh mirë prej givmësterrit, por prap se prap vuni re se dikush, mjeshtrisht, po mshifej prej saj.

Milica ecte gjithnji tue kërkue jehonën. Kur, padijtë pa se kishte mbërrijtë në buzë të pyllit, afër shtëpik së sajë. Jehonën nuk e ndëgjonte ma.

Shiqoi në shportë. Në të nuk gjet asnji këpurdhë. I kishin ra tue u futë nëpër kaçuba.

U këthye e idhnueme në shtëpi edhe i tregoi nanës krejt se shka i kishte ngja.

„Kush e din, a ka qenë jehona e pyllit? Ndoshta âsht fat i madh për né që nuk i ke prue ato këpurdha. Herën tjetër s'ke për të shkue atje".

IV DRENI I VOGËL

Flokarta ishte e gëzushëme që mujti mjeshtrisht me e ndjellë me lajka prej ahishtes Milicën. Gjithashtu ishte e kënaqun që i kishte ardhë për dore me e bâ Milicen t'i humbi të gjitha këpurdhat e helmueme.

Shkoi në nji fushë të vogël plot me lule dhe filloi me u shkrrye nëpër bar. Befas ndigjoi nji mëkrrimë. Nji drê i vogël e i gëzueshëm vrapoi me kënaqsi deri te ajo. Flokarta u ngrit:

„Dre i vogël, lum e lum,
Kce ngadalë e kce shum
N'qoftë se m'nxe me tri kcime
Kam me t'dhanun bar të njomë
Kam me t'prumun uj të ftoftë
Prej prrockës s'ime."

Flokarta u turr vrap e dreni i vogël mbas saj. Tri herë i ranë për rreth fushës. Vajza kcente përmbi kaçuba, kapërceu dhe prrockën e vogël. Kur pa se po e mbërrinte drêni i vogël, ra në bar, kurse ai u shtrî afër saj.

— Motërzë — i tha drêni i vogël — kush do të mund të matesh tash me ty. Edhe pak nuk do të mund të zinte as baba i im, drêni.

Kurse Flokarta:

— He, sikur kapruell Briholli dhe drenusha e tij të kishin nji kapruell të vogël! Atëherë unë me tê do t'isha rritë dhe do t'ushtrohesha në vrapime. Kështu, nga nji herë mërzitem shum në strofullin e Brihollit.

— Unë dishka dij. Dikush më ka thanë se drenusha e Brihollit do të ketë nji kapruell të vogël.

Flokarta u ra shuplakave.

— Sikur të jetë kapruell i bardhë!

Atëherë i gjithëpylli i ynë do të brohoritte prej dashunis dhe gëzimit. Ai kapruell do të bâhesh mbret në pyll. Mirëpo kaprojt e bardhë rrallë pjellin.

Flokarta ia nisi kangës:
„Po t'kisha nji kapruell t'bardhë
Në prrockën e kthjelltë
Kunorë lulesh kisha nisë
Brinat ia kisha stolisë
Dielli në lindje!
Dielli në lindje!

— Motërzë — tha dreni i vogël — kam edhe dishka tjetër me të tregue. Unë shkoj çdo ditë ke ai burimi që ia ke kallxue plak Martinit. Aty pijmë ujë na drênat. A e din se kush vjen atje? Princi i ri Ulriku.

— Pse, athue, edhe ai âsht gjuetar, anmiku i ynë?

— Jo. Por gjithnji kërkon diçka për rreth burimit. Baba i im drêni, thotë se kërkon zanën e pyllit.

— Ha! Ha! — u qesh Flokarta. Kapi drenin e vogël për brinash edhe filloi me u rrokë me te rrxuemas.

— Sa e fortë që je tash, motërzë! — foli drêni i vogël tue u mbushë frymë dhe tue i dhanë vedit. U munden kështu për nji kohë të gjatë derisa drêni e përplasi për dhé Flokartën.

— Të provojmë edhe nji herë! — tha Flokarta. Mirëpo drêni i vogël mëkrrini për fitoren e tij edhe iku në pyll.

V. SHEJI

Flokarta u ngrit dhe u nis drejt për në burimin e plakut Martin. Përskaj burimit nuk kishte pasë qëllue askush. Uji shushuronte. Kunorat e lisave frushullojshin për rreth

Vajza e vogël muer nji guralec në tokë dhe u ngjit në nji lis. Aty u mshef, priti pa bâ zâ.

Nuk zgjati shum kohë dhe u ndigjue nji vrapim kali.

Princi i ri Ulriku ngitte vrançin. E me çfarë hovi dhe krenarije! Në krye kishte kapelën me pendël të ré, krahëve kishte hudhë malloten, për brî nji shpatë, të vogël, kurse mamuza në çizmet e gjata.

Me bâ bé se âsht far bir mbretit. Gjatë tri vjetëve ishte rritë e bâ shum djal i pashem.

Ulriku mbërrini te burimi, zbriti prej kalit, i dha ujë, e lëshoi afër burimit me kullotë e vetë u ulë përfund nji lisi.

Heshte, përgjonte, kthente kryet anëve edhe ndigjonte nji farë frushullimi.

Kur pá se âsht tue pritë kot, fshani me idhnim edhe u çue.

N'atê çast ra para tii nji guralec i vogël.

„Ha, bërtiti me gëzim." O z a n a e pyllit, ti prap po më çfaqesh! Fol nji fjalë! del të shof!"

Por Ulriku kot pritte. Nuk ndigjoi, as nuk pá kurrgjâ. Atëherë tha:

„O zana e pyllit, zanë ose fëmi, je e ashpër kundra meje. Unë përpara kam dashtë me u bâ i rreptë si baba i im princ Bodi. Ti më ke mësue me u bâ i mirë dhe i mëshirshëm. Unë tash i mproj të vorfunit e të mjerët e mâ tepër fëmijt dhe pleqt. Ky âsht për mue nji gëzim i madh. Eja, zbrit poshtë, të më mësojsh diçka të bukur.

Ulriku ndigjoi njifarë frushullimi prej listit, por pa përgjegje.

Atëhere tha: „E shof se nuk don ose nuk mundesh me folë me njerëz. Atëhere, të paktën, m'ep njifarë shêji. Kur âsht e nevojshëme me i bâ mirë ndonji të pafati, unë do të ndihmoj."

Ulriku shiqonte trupin e lisit. Pa se dishka shum e hollë, e gjatë dhe e shkëlqyeshëme po lshohesh ngadalë prej kunorës së lisit. Nji qime floku e gjatë dhe në ngjyrë t'arit i ra në dorë.

Ai e mbështolli ngadalë qimen rreth gishtit e tha: „Të falem nderit. Kur të duesh me i bâ kujt mirë, më dërgo nji qime prej flokëve të tua e do të shofish!"

Ulriku i hypi vrançit, e u këthye gëzueshëm për në Vranjë.

VI GJYGJI I LUMOŞ

Kur shkoi Ulriku, Flokarta zbriti prej drunit dhe ndejti përskaj burimit. Muer ujë me grushta edhe piu.

„Gu, gu, gu!" ndigjoi befas dhe nji pëllumb u ul mbi krahë.

„Murrov [1]) çfarë lajmi më ke prue?" e pyeti Flokarta.

E pullumbi:

„Gu, gu, gu!
Për me t'gjetun motër ty
Pyllit jam endun gjithku'.
Der te pishat shko me t'shpejtë
Ariun Lumo me zatetë
Për dishka âsht tue t'kërkue".

Pëllumbi fluturoi dhe Flokarta shpejtoi për te pishat.

Edhe përnjimend, perpara shpellës së tij, ishte ulë ariu Lumo, plaku i egërsinave të pyllit. Afër tij ishin ulë edhe disa shtazë.

— O krijesë njerzore, - tha Lumo — ulu afër meje edhe ndigjo se shka flitet për ty.

Së pari ia nisi nji farë gjarpni i vogël helmatues:

— Shoku i im, Këcimi, e ka kafshue Maricën e vogël. Kjo pjellë e njeriut e ka shëndoshë Maricën dhe ia ka shtypë kryet shokut t'im. Lumo, më lsho t'ia lëshoj thinin!

Atëherë ia nisi daci Munjko:

— Diku në mal rrnon nji kobec i vocërr sqepçelik. Kjo krijesë njerzore i çon ushqim. Nuk don me më tregue se në ç'vend ndodhet ai grabitçar i ri. Lumo, më lësho t'ia nxjerri syt Flokartës!

Kurse dhelpnaku Striko tha:

— Ti vetë, Lumo, moti më ke pasë thanë me e granë lirisht patanin Gagarillo. Mirëpo kjo pjellë e njeriut i ka tregue burimin plaku Martin. Tash Martini âsht barnu i pataye të princit e nuk mundem me ia nxanë Gagarillën. Krejt fajin e ka Flokarta. Lumo, më lësho t'ia ha të dy duert!

Atëhere mullëja piskati prej lisit:

— Kjo krijesë njerzore don mâ tepër njerëzit se sa ne. Ia ka gjetë groshin e argjentë Pavlit të vogël, ka shpëtue prej helmit Maricën e vogël dhe i ka diftue bu-

[1]) nga: i murrtë, ngjyrëhiri.

rimin plakut Martin e sod mâ së mbrami nuk ia ka lanë këpurdhat e helmueme Milicës së vogël dhe âsht marrë vesh me princin e ri, Ulrikun.

Lumoja ia lëshon syt me idhnim vajzës së vogël e i tha:

— Flokartë, mproju në qoftë se mundesh!

Kurse Flokarta ia nisi kangës:

Po t'na lindi kapruell i bardhë
I gjith pylli kish këndue
Dashní n'mes nesh kish lulzue:
Munjko shpezët s'i kish pré
Striko patat s'i kish vjedhë
Dhe Gjarpnit prej dhamve
Do t'i kish rrjedhë mjaltë
Oh, t'kishim nji kapruell t'bardhë
Në prrockën e kthjelltë!
Dielli në lindje!
Dielli në lindje!

Të gjithë e ndigjuen me habi kangën e Flokartës mbi kaprollin e bardhë.

Mirëpo ariu Lumo tha:

— Flokartë, ti nuk don me i harrue njerëzit. Përkëtë meriton nji denim. Unë do t'isha detyrue me të përzanë prej pyllit t'anë. Tash prap na habite me kangën mbi kapruellin e bardhë, për të cilin ka kohë që po shpresojmë. Më ndigjo o krijesë njerëzore! Në qoftë se deri dimnit nuk lenë në pyllin t'anë kaprolli i bardhë, unë kam me të lëshue në dorë t'ujkut Deleshkyes.

— Ashtu âsht! Ani! Ani! Shka na duhet krijesa njerëzore pa kaprollin e bardhë? — thojshin Strikoja, Munjka dhe Gjarpni.

— Mirëpo unë nuk mundem me ju dhanë kapruell të bardhë — briti Flokarta edhe u zhgreh në vaj.

— Na e bjer këtë fat e kemi me t'i falë të gjitha — i përgjegji Lumoja.

N'atë çast u ndigjue njifarë potere në pyll. Drêjt filluen të mëkrrijnë shpezët të piskasin, komcat të zuzullojnë. Filloi vrapimi e fluturimi. Të gjitha prrockat nisën të rrëmejnë. Të gjitha degat disi gëzueshëm nisën të frushullojnë.

Daci Munjko kceu në maje të lisit edhe mjagullor:
— Çka âsht? Çka âsht?
Erdh pllumbi Murrov tue gungutë:
— Kaprolli i bardhë! Kaprolli i bardhë!
— Ç'farë kaprolli i bardhë? — hundroi ariu Lumo.
Në strofullin e kaprollit Brihollë âsht gjetë kaprolli i bardhë! Në strofullin e kaprollit Brihollë âsht kaprolli i bardhë! — ia nisen kangës të gjitha shpezët, edhe filluen me rrëmye të gjitha prrockat edhe filluen me frushkullue të gjitha degët.
— Lavdí i qoftë pyllit t'anë! Lavdi i qoftë pyllit t'anë! — piskati Lumoja edhe u çue e filloi të vrapojë nër në strofullin e kaprollit Brihollë.
Të gjitha shtazët përkuleshin me gëzim mbrapa ariut.
Flokarta, si zanë e malit, varpoi para të gjithve dhe briti:
— Kaprolli i im i bardhë! Kaprolli i im i bardhë!

PJESA IV

ME SHQIPONJËN DHE KAPROLLIN

I NËPËR BOTË

Kishin kalue shum vjet, që kur në strofullin e Brihollit ishte gjetë kaprolli i bardhë. Drenusha i epte gji dhe ai rritej së bashku me Flokartën. I gjithë pylli krenohej me ta; zâni i tyne kishte shkue larg. Tash të gjitha shtazët dojshin Flokarten sepse m' të shkonte gjithnji kaprolli i bardhë. Ajo, me mjeshtri e mshifte prej princ Bodit dhe zagarëve të tij. Ujku Deleshkyes nuk mundte me i thanë as mâ të voglën fjalë Flokartës. Ajo zotnonte në pyll si me qenë ndoj mbretneshë.

Kur u rrit kaprolli i bardhë dhe kur i duelën brinat e mëdha dhe të bukura, u bâ shum i brengosun e i pagëzueshëm.

— Shka ke kështu? — e pyeti nji herë Flokarta.

— Dje kam qenë në Majen e Mprehtë. Kam pa pyje të largëta, fusha, liqej dhe lumej. Kam pa dishka si në ngjyrë të kaltërt dhe disa ishuj. A thue do të rrnoj gjithnji në këtë zabel? Këtu nuk shef tjetër veç të njajtat gjâna.

Eja të dalim nëpër botë! — ia priti Flokarta.

Atê natë, posa u ngrys, Flokarta kceu mbi kaprollin, e vrap, u nisen me kcime!

— Do të shkojmë e do të këthehemi dhe askush në pyll s'ka me na kuptue — tha ajo.

Të gëzuem duelen prej prozhmës.

Kaprolli shkonte fushës, gjithnji tue luejtë. Nji herë u ndal dhe këtheu veshtë përmbrapa.

— Oj motërzë — tha — dikush po nget mbrapa nesh. — Ajo u këthye dhe pá prej së largu në terr dy sy gjaksorë që xixillojshin si gaca.

— Ai âsht ujku Deleshkyes. Këtu nuk âsht Lumoja, prandej na përgjon. Mbassi jemi së bashku nuk frigohemi. Në qoftë se na afrohet ti do ta mësyejsh me brina unë me gurë.

Mbërrijtën deri te lumi i gjanë.

— Mbahu fort për brina! — tha kaprolli, dhe kceu n'uj e filloi me notue. Në mes të lumit Flokarta këtheu kokën dhe pa në breg ata dy sy gjaksorë e të xixilluesḧm. Lëshoi nji za: — Hej, Deleshkyes! Sikur ta dijsha se edhe ti don me shetitë nëpër botë, do të kisha ndërtue nji urë.

N'anën tjetër të lumit ishte rrafshinë dhe nji rrugë e gjanë. Përskaj rrugës dukesh dishka e bardhë.

— Shka âsht ajo? — pyeti kaprolli.

— Asht vend ku banojnë njerëz e quhet shtëpi — u përgjegj Flokarta.

— Do të kisha dëshirue të shof shtëpin dhe njerëzit.

— Dërgom andej pra, por ngadalë. Shiqo dritarja âsht e çelun. Prej saj shifet drita e qiriut.

Kaprolli i bardhë u turr shpejt dhe leht drejt kah shtëpia. U çudit kur pa qiriun në dritare. Kujtoi se mos âsht farë hylli, që ka ra prej qiellit dhe desht me e pa mâ mirë.

II. QENI I ZI, DHIJA E BARDHË DHE TEZJA E MIRË

Përskaj dritares së çelun t'asaj shtëpize të bardhë rrinte ndejun nji grue. Mbante nji fëmi të vogël në gryk̈ë dhe qante pikllueshëm.

— Mos qaj, oj nanë; baba do ta gjejë vëllaun, Dashamirin — foli fëmija.

— Uhu, në qoftë se nuk e gjen! Dashamiri i im i mjerë! Ka shkue dikah para natës, Mund të bâhet që âsht mbytë n'uj. Mund të bâhet që e kanë ngranë bishat e malit. Nuk âsht kurkund as ai vetë as baba që po e kërkon.

Grueja ndjeu që dishka lëvizte nga dritaret. Shiqoi. Syt e saj ishin mbushë me lot; nuk pá se dikush iku shpejt prej dritares kah lumi.

Grueja priti dhe qau për nji kohë të gjatë.

Dera u çel. Hyni baba me fener në dorë. Ishte vetëm; i idhnuem

— Uhu! a nuk e gjete? — kukati nana.

— Nuk gjindet askund — tha baba. Kam qenë ndër të gjithë kojshit t'anë me pisha dhe fenerë. E kemi kërkue gjithkund. E kemi thirrë. Nuk âsht se nuk âsht. Kush e din se nga ka shkue fëmija i jonë, dhe ka humbë nepër terr!

— Dashamiri i im i mjerë! Dashamiri i im i mjerë! — qante nana.

— Oj grue, qetësohu! Mund të bâhet që flen në pyll. Do të shofim nesër heret. Merr qiriun dhe mbyll dritaren. Nana hoq qiriun dhe deshti me mbyllë dritaren. N'atë ças dy duer ia vunë Dashamirin në krahnuer. Grueja bërtiti dhe muer në grykë me forcë të birin e humbun. Donte me dijtë se kush ia pruni fëmín, por përjashta ishte terr.

Baba u habit prej çudis. Duel jashtë, u suell rreth e rrotull shtëpis, thirri, bërtiti, por kurrkund nuk kishte gjâ të gjallë. I çuditun u këthye mbrenda, puthi Dashamirin, e uli në prehën dhe filloi ta pyesi:

— Kah ke kalue para mbramjes?

— Në lum, babë. Atje ku âsht ajo ura e drunit, Gjuejsha guraleca n'ujë. Shiqojsha rrathët që bâheshin prej guralecave. Në fillim dukeshin të vogjel, mandej të mëdhaj, të mëdhaj.

— Po pse nuk u këtheve në shtëpi?

— Nga ura erdh nji qen. Ishte i madh dhe i zi. Dhambët i kishte të gjatë, të gjatë. Në sy kishte dy xixa. Ai më shtyni n'uj. Nuk më lente m'u këthye në shtëpi. Ishte bâ terr. Unë ika dhe zuna të qajë.

— A kishte njerëz atje. A ndiente kush?

— Në fillim nuk qe askush. Vetëm unë e qeni i zi. Mandej kam ndigjue nji bërtimë: „O Dashamir! O Dashamir! E mandej unë piskata „Nanë! Nanë!" Qeni i zi ma ngjiti me dhambë për tesha. Më nxuer prej ujit. Më tërhoq deri n'urë.

— E mandej, djalthi i im? E mandej?

— Atëherë vrapoi nji dhi e madhe e bardhë, por pa mjekërr. Dhija kishte në krye shtatë brina. Ajo u kap me qenin. Edhe e shpoi me brina.

— Si kështu, bir' i im? — u çudit baba.

— Atëherë qeni iku. Erdh menjiherë nji teze e mirë.

— Ç'farë teze, o bir?

— Po! Po! E mirë, tezja e re. Ajo më ka çue dhe më ka hypë në dhín e bardhë.

— Tezja ka hypë në dhi! u çudit prap baba.

— Po! Ajo më ka thanë: „Dashamir, mos shko mâ kurr në lum!" Mandej më ka puthë. Dhija ka ngá. Kemi ardhë deri te dritarja e jonë. Atëherë kam pa se tezja kishte flokë të gjata, ngjyrë ari. Tezja më ka lëshue në duer të nanës. Babë, kur do të hypi me tezën prap në dhín e bardhë?

Nana edhe baba të hutuem shiqojshin njani tjetrin.

— Ky sigurisht ka fjetë afër lumit dhe ka andrrue diçka. Mirëpo kush e ka gjetë dhe prue këtu? Kush ta dha e u zhduk në terr? — pyeti baba.

E gëzueshëme nana çoi Dashamirin në shtrat. Dashamiri e lejoi nanën me e zdeshë, por dishka ishte i idhnuem. Deri sa e muer gjumi qajti: „Due tezen me dhín e bardhë! Due tezen me dhin e bardhë!"

III. SHTRIGA DHE LUGATI

Lumi, leqe leqe, sikurse ndonji gjarpën madhshtuer, përshkonte fushat dhe derdhej në liqê. Liqeni ishte i madh dhe i rrumbullaktë. Rreth e përqark ishin rritë kallamat. N'anën e djathtë të lumit ngrihesh nji manastir.

Kaprolli pushonte me Flokartën në nji kaçube në bregun e liqenit. Nuk mundte me u ngî tue shique vneshtat plot me rrush dhe arat me kallij. Ai tha:

— Të kisha me vrapue nëpër ato rrafshina! Të kisha me notue nëpër atê ujë.

E Flokarta:

— Prit deri sa të bahet natë! Tash do të shifshin njerëzit dhe do të çojshin poterë kudra teje. Për ne tash

âsht koha me fjetë. Njeni prej nesh do të flejë dhe tjetri ka me ndejtë roje.

Kaprolli mbylli syt dhe menjiherë e muer gjumi. Kur u zgjue tha:

— Oj motërzë a pe gjâ?

— Po. Kam pa nji plak, i cili po çonte lopën në kullotë. Viçi i vogel kcente per rreth tyne.

— Sonte do të shiqojmë nji grimë n'ahrin e tij.

— Mund të bâhet. Nji rrezik i madh i kërcnohet. A ain se kê kam pa? Ujkun Deleshkyes. Asht mshefë jo larg tyne dhe don me grabitë viçin.

— Ta përzamë ujkun menjiherë — tha kaprolli.

— Jo! — u përgjegj Flokarta. — Ende âsht heret.

— — — — — — — — — — — — — — — — — —

Kumbonët e kishës ranë dhe lajmruen engjullin e Tënzot.

Plaku Luka i grahte lopës kah kisha. Luka kishte katërdhetë vjet që u shërbente priftenve augustinjanë. U prente drû, u kullotte lopën. Ishte punëtuer e i zellshëm, por kishte nji të metë. Luka besonte në dishka që nuk ishte: në shtriga dhe lugetën. Në qoftë se shifte natën ndonji qen ater vedit, bërtitte: „Lugati!" Në qoftë se në terr shifte nji grue, bërtitte: „Shtriga! Shtriga" E kapshin të dridhmet prej frigës.

Po terrohesh dhe Luka u grahte lopës dhe viçit me i çue n'ahër. Kur, përnjiherë lopa u ndal e frigueme, viçi hyni nën bark të saj, kurse Luka i zgurdulloi syt. Nji shtazë e zezë me sy të xixillueshëm ua kishte pré rrugën. Luka filloi me u dridhë prej frigës. Në vend që ta çojë shtagën e la që t'i bjeri në tokë dhe u smbraps. N'atê ças vasha me flokë të gjata ngjyrë ari duel mbrapa gardhit. Ajo muer nji shtagë, iu kërcnue me tê bishës dhe i grahu lopës për në shtallë. Shtaza e zezë vrapoi nga shtalla dhe zû vend mu në derë. Pritte viçin. Por vasha u hodh si shëgjeta. Me shpejtësi dhe me mjeshtri përplasi derën dhe mbylli shtazën e zezë në shtallë. Atëherë vasha u grahu nga tjetra anë lopës dhe viçit.

Luka i pa të gjitha këto ndërsa po ikte kah kisha.

Plaku hyni si fryma në dhomë ku kishin ngranë darkën të gjithë fretnit. Ia nisi me bërtitë.

— Tmerr, tmerr! Nji lugat i madh, i zi, me sy të lla!

— Qetësohu pak he burrë! Ulu dhe na trego se shka të ka ngjá — i tha fra [1]) Anselmi.

— Tmerr! Lugati! Shtriga! Lopa! Viçi! Shtaga! Shtaxixillueshëm dhe me dhambë të gjatë na ka dalë në terr. Ka dashtë me na përbi edhe mue, edhe lopën, edhe viçin.

— Ti ke hikë, kurse lugati ka hapë gojën dhe ka përbî lopën me gjithë viç. Edhe me këtê mbaron prralla — tha tue u tallë nji kallugjer.

— Jo! Jo! Tash zbriti prej rêvet nji magjistare me gjarpij të verdhë në krye. Ajo e mbylli lugatin në shtallë, kurse lopën me viç e muer me vedi në rê.

— Ha! Ha! — qeshën fretnit.

Fra Anselmi tha:

— Lukë bâni zâ kopështarit dhe portjerit! T'i marrim fenerët dhe hûjt. Të shofim a ka ikë lugati.

Çeta e vogël mbërrini menjiherë në shtallë. Fra Anselmi çeli derën, hyni dhe çoi fenerin.

Në nji qoshe rrinte galuc ujku.

— Ti je këtu, Deleshkyes!—bërtiti fra Anselmi. Herën tjetër na e ke pre qingjin e tash deshte edhe viçin. Por këtê herë të paska mashtrue dikush. Burra, mos e mbytni, por ta bijmë n'mend!

Nji breshën dajakësh kërcitën mbi shpinën e ujkut. Memzi duel i gjallë prej shtallës atê natë t'errtë.

Njerëzit duelën jashtë.

— Po, tash, ku ta gjejmë magjistaren me gjarpij të verdhë në krye? — tha në tallje fra Anselmi.

Luka vështroi me frigë në rê.

N'ate ças ia behën para tyne lopa me viç.

Fra Anselmi shkoi me shërbëtorët. Luka hyni në shtallë. Ndejt bukur do kohë tue mendue dhe papritë tha: „Qe, m'asht dashtë me u plakë për t'i çelë mirë syt! Nuk ka as lugetën, as magjistare. Por drue se nuk do të diktojmë aqë lehtë kush do të ketë qenë ajo vajzë guximtare".

[1]) Fra, shkurtimi i fjalës frat — n'italisht, vëlla.

IV TË KËTHYEMIT

Ujku Deleshkryes nuk ndoq mâ kaprollin e Flokartën. Ata shkuen edhe mâ larg. Panë prej së largu qytete dhe njerëz. Gjezdisën nëpër bregdet. Panë se si peshkatarët nxanë peshk dhe se si detarët hapin velat në anije. Nji natë notuen nëpër nji ngushticë deti dhe mbërrinë në nji ujdhesë. Aty ishin rritë ullijt. Gjthkund vinte erë rozmarije. Mirëpo n'ujdhesë nuk kishte pyll. Për ta ishte shum vështirë me u mshefë prej njerëzve.

Prap ranë not dhe kaluen ngushticën. U ngjiten bregut të detit në maje të nji mali, prej kah shifej Vranja, Maja e Mprehtë dhe strofulli i kaprollit Brihollë.

— Bota âsht e bukur, por pylli i ynë âsht prap se prap mâ i bukur! — tha kaprolli i bardhë.

U ndî nji frushullimë krahësh dhe Flokarta me gëzim bërtiti. Në grykën e Malit, përpara tyne, qëndronte nji shqipojë e madhe.

— O sqepçelik! O sqepçelik! — thërriti Flokarta. — Sa i fortë dhe krenar që je o mbret i të gjithë shpezëvet!

— Mos me pasë qenë ti, do të kisha mbarue unit. Por tash nuk ha bërtkoca e peshq — u përgjegj shqipoja. Si me ta këthye huan oj nanezë Flokartë?

E Flokarta:

— Unë do të tregoj se si. Bashkë me kaprollin e bardhë kam pa lumin, liqenin, qytetin, detin dhe ujdhesën. Ti, më ço në naltësina të shof hanën dhe hyjt!

— Mirë. Şonte të jesh në majen e Majes së Mprehtë.

Shqipoja fluturoi, kurse vajza kceu mbi shpinë të kaprollit, i cili u lshue vrap drejt strofullit të Brihollit.

V. GJUETIJA NË PYLL

Në pyll do të bâhej gjueti e madhe. Princ Bodi kishte thirrë të gjithë miqt e tij. Zotnit u ndanë në tri kompani, secila prej tyne me shum gjahtarë dhe zagarë. Njana prej tyne do të gjuente derra, tjetri arij, e treta kaproj dhe drenusha. Princ Bodi shkonte mbas derravet. Gjue-

tija do të zgjatte tri ditë. Mali ushtonte prej bërtimave të gjuetarëve, të lehunave të zagarëve dhe zanit të brinit.

Me gjuetarët ishte dhe princi i ri, Ulriku. Ai ishte i mjeruem dhe i vrantë. Kishin kalue shum ditë që pëllumbi Murrov nuk i sjellte qime flokësh „të zanës së pyllit". Çdoherë që i ati donte me bâ ndonji padrejtësi, Murrovi fluturonte dhe i sjellte nji qime floku. Atëherë Ulriku pengonte ose zbutte të keqen. Ai kishte ruejtë të gjitha ato qime flokësh. Të gjitha i kishte thurrë bistek. Tash e dinte që „ajo zana e pyllit" âsht ndonji vashë e mirë dhe me flokë t'arta. Princ Bodi dishronte që Ulriku të martohej me ndonji konteshë të pasun. Por Ulriku mâ përpara donte të paktën, me e pa mirë vashën e çuditshëme. Që, Princ Bodi po vritte bisha në pyll, kurse „zana e pyllit" nuk po i dërgonte qime të saja. Athue nuk don me dijtë mâ për askend? Apo ka ikë prej këtyne pyjeve?

Ulriku nuk gjuente. Kishte shkue larg prej gjuetarëvet. Endej nëpër pyll ku zotnonte paqë dhe qetësi.

Princi i ri ndigjoi se dikush vraponte prozhmes, edhe me të shpejtë u mshef në nji kaçubë. Qiti kryet e shiqoi. Syt i shkëlqejshin prej habis dhe gëzimit.

Përsipri kaprollit të bardhë e të naltë ishte ulë vasha. E re, e bukur dhe e shëndoshë, mbahej me duer për brina, që të mos binte prej shtazës, e cila fluturonte si shëgjetë. Flokët e saj të gjata, ngjyrë t'artë, i hapeshin nepër ajr.

Kaloi nji minut dy, dhe kaprolli me vajzën u zhdukën.

Ulriku duel prej kaçubës. Mâ në fund e pá. Edhe tha: „Ajo vajzë do të jetë grueja e ime, princesha e Vranjes! Ose ajo ose asnji tjetër!...

VI YJT

Kaprolli i bardhë e Flokarta gjetën në strofull Briholin e drenushën. Shtazët frigoheshin me dalë në kullotë, sepse gjuetarët gjuejshin pothuej në krejt pyllin: Briholli tha:

— Ne na kanë hy të dridhunat për ju. Qe tri ditë nuk jeni kurkund. Derisa të gjuejë princ Bodi, rrini me ne në strofull. Këtu gjuetarët kurr nuk vijnë.

Por Flokarta tha:

— Kaprolli i bardhë do të rrijë me ju derisa të mos këthehem. Kini kujdes për të! Mue më duhet me shkue tjetërkah.

Filloi me u errësue. Flokarta duel e u nis për në mal.

Në maje të Majes së Mprehtë gjet Sqepçelikun. Hana e plotë sapo kishte dalë. Rrezet e saja ishin derdhë si tamli nepër prozhmë. Në pyll krejt ishte n'qetsi. Gjuetarët pushojshin; kurse shtazët kishin ikë dhe ishin mshefë.

— A po nisemi, nanëzë? — tha Sqepçeliku.

Ajo iu ul mbi shpinë dhe shqiponja fluturoi.

— — — — — — — — — — — — —

Nalt, nalt, ngrihesh Sqepçeliku.

Flokarta shiqonte përfund vehtës. Toka i dukej gjithnji mâ e vogël; shkëlqente në ngjyrë t'argjentë nën rrezet e hanës. U çudit kur pá se toka âsht nji lamsh fort i madh që dikah vrapon.

Çoi kryet dhe pá sipri vehtës hanën, por të madhe, të madhe. Prap u çudit. Në hanë janë male, fusha të shkreta dhe shtretën detnash të gjanë. Ajo nuk pá as kopështije të gjelbërta, as oborre zanash. Në hanë as ujna nuk rriedhshin, as valët nuk ushtojshin, as fletët s'furshullitshin: çdo gjâ ishte e xhveshun dhe e shkretë.

— Edhe mâ nalt, edhe mâ nalt Sqepçelik!

Sqepçeliku fluturoi nëpër hyj.

Me mija e mija hyj lëvizshin nëpër qarqet e hapsinës. Disa janë në ngjyrë t'artë, të tjerë në ngjyrë blu, të tjerë prap të kuq. Hyjt e vogjel fluturojshin si krina bletësh: derdheshin rreth Flokartës. Prej së largu u lëshue nji hyll i çuditshëm: ishte i kërleshun, tërhiqte me vehte nji bisht të gjatë dhe të shkëlqyeshëm. Shetitte si mbretneshë, nepër hapsinën e kaltërt e dikur u zhduk.

— Oj Flokartë — tha shqiponja — kur lindet në tokë ndonji kërthi, atëherë edhe në qiell lindet hylli i tij. Kam me ta tregue hyllin t'and.

Hylli i Flokartës lëvizte i madh dhe i shkëlqyeshëm nalt në qiell.

— Ty të pret nji fat i madh — i tha shqiponja.

— Po ku âsht hylli i princit Ulrik? — e pyeti ajo.

Hylli i Ulrikut shkëlqente larg atij të Flokartës, por që të dy shkojshin njani kundrejt tjetrit. Tash mâ turreshin së bashku dhe gjithnji bâheshin mâ të bukur. Ata mâ nuk ndahen.

— Shka don me thanë këta? — pyeti vasha.

— Nuk e dij — u përgjegj Sqepçeliku. — Por mos harro shka ke pá.

Mandej shqiponja i tregoi hyllin e princ Bodit. Ishte i madh dhe i kuq si gjaku. Ai bymehej e bymehej. Por papritë pëlciti tue rrjedhë pika gjaku dhe humbi.

— Çka don me thanë kjo? — e pyeti frigshëm Flokarta.

— Kjo don me thanë se princ Bodi ka qenë njeri i keq dhe në këtë ças ka vdekë.

— Por ai tash âsht në pyllin t'anë. Unë nuk due që në pyll të pësojë ndokush ndonji të ligë. Këtheu! Këtheu! Sqepçelik!

Sqepçeliku nisi të fluturojë drejt kah toka.

VII. DHIMBJE E PIKLLIM

Në pikë të mengjesit Sqepçeliku çoi Flokartën në male të Majes së Mprehtë. Në pyll ishte bâ zhurmë e madhe dhe rrëmujë.

Flokarta ngau kah strofulli.

Përmbi të fluturoi mullëja dhe piskati: „Derri — Kiso vrau princ Bodin! Derri — Kiso vrau princ Bodin!

Flokartës iu kujtue se si hylli i princ Bodit kishte pëlcitë tue rrjedhë pika gjaku e mandej ishte zhdukë. Skyfteri fluturoi mbi të dhe gërthiti: „Gjuetarët kanë rrëmbye kaprollin e bardhë! Gjuetarët kanë rrëmbye kaprollin e bardhë!

— — — — — — — — — — — — —

Flokarta ia behu pa frymë në strofull dhe thërriti:

— Brihollë, drenushë, si ka ngja kjo punë?

— Këtê ma mirë e din Qyqja. Qe tash po vjen.

Qyqja mbërrini dhe filloi me tregue:

— Oj motër, zi e mâ zi! Unë krejt i kam pá. Princ Bodi mësyni nëpër dritë të hanës në tharkun e derrit Kiso. Princi atij me thikë kurse Kiso princit me dhambë. Të dy kanë mbarue.

— Po kaprolli i bardhë?

— Ujku deleshkves âsht këthye prej dikahit i shkallmuem së rrahuni. Kush e di se kush e kishte rrahë e shkundë. Tha që për këta ti je fajtore dhe ka me ta marrë hakun. Ka bâ fjalët me anmikun t'and gjarpnin e helmuem. Gjarpni rrëshqiti deri këtu dhe me fjalë t'ambla e muer me të mirë kaprollin e bardhë prej strofullit. Atëherë Deleshkyesi iu ţurr dhe e çoi andej kah ishin gjuetarët. Gjuetarët vranë Deleshkyesin dhe kaprollin e bardhë e zunë rob.

— Po tash shka âsht me kaprrollin?

— Unë para agimit kam fluturue rreth oborrit. Dishka kam pá nepër dritare. Princ Bodi ishte i vdekun përmbi shtrat. Princi i ri Ulriku mbânte kaprollin e bardhë mbyllun në dhomën e tij.

Flokarta kukati:

— Uhu! Uhu! Pse shkova natën nepër hyj dhe lash me u bâ gjithë kjo e ligë.

— — — — — — — — — — — — — —

Nji pikllim i madh u përhap edhe në pyll edhe n'oborr të princit. Princi i ri, Ulriku, derdhi shum lot mbi babën e vdekun, mandej e shtinë në dhé me ceremoni. Dha urdhën që për dhetë ditë të gjitha dritaret në pallatin e tij të mbahen të mbylluna në shêj zije.

Në pyll çdo gjâ ishte e pikllueme për kaprollin e rrëmbyem. Zogjt nuk këndojshin mâ, prrockat nuk gurgullojshin mâ; degët nuk shushuritshin mâ. Sikurse të kishte vdekë çdo gjâ në prozhmin e gjelbërt.

PJESA E V

PRINCESHA E VRANJËS

I. TAKIMI I PARË

Kaloi plot nji vjet.

Kaloi dhe zija n'oborrin princuer. Pak nga pak po bâheshin ndryshime n'oborr dhe në katund. Sundimtari i ri, princi Ulrik, përzuni të gjithë rojtarët shpirtkëqij dhe detyroi shërbëtorët me marrë qëndrim të mirë ndaj rrogtarëve.

Të gjithë të burgosunit i liroi, vetëm njanin jo. Ky ishte kaprolli i bardhë. E ruente, e ushqente, por nuk e lëshonte në pyll. Mendonte: Në qoftë se e lëshoj, nuk kam për ta pá kurrë ate vashë".

Edhe me të vërtetë Ulriku nuk u mashtrue.

Nji ditë, pëllumbi Murrov, i solli nji qime floku në ngjyrë t'artë dhe nji gjeth lisi. Zotnija i ri tha: „Qimja don të thotë: eja! Gjethi i lisit don të thotë: të pres te lisi afër burimit!"

Edhe Ulriku u nis për në prozhëm. Tue shkue rrugës u habit me pyllin: zogjt nuk këndojshin, kamçat nuk zukatshin. Çdo gjâ ishte e vdekun si në vorr.

Mbërrini deri te lisi.

Flokarta ishte ulë përmbi nji gur afër prrockës. Ishte e veshun me nji petk të çuditshëm, të cilin e kishte endë me gjethë e bar. Flokët e arta i kishte rregullue si kunorë. Ishte mâ e bukur se kurdoherë, por e mjerueme.

Ai shkoi deri te ajo. E shiqoi për pak kohë dhe i tha:

— Si e ke emnin?

— I gjithë pylli më thërret Flokartë.

— Po për ç'arsye je mshefë gjithnji?

— E bija pyllit nuk guxon me folë me njerëz.

— Sot mundesh?

— Sot më duhet me kuvendue me ty. I gjithë pylli më ka urdhnue të kërkoj prej teje kaprollin e bardhë. Pa të nuk ka jetë as gëzim nëpër prozhme. Unë nuk e kam ruejtë, mue më duhet me e gjetë dhe me e këthye mbrapa.

Atëherë Ulriku tha:

— Më thuej a je ti ajo, që ke shpëtue plakun Martin, fëmijt e Maricës, Pavlin, Milicën dhe Dashamirën?

— Po, unë jam ajo!

— Ndigjo, o vashë. Thueji të gjithë pyllit: „Pylli le t'ia api princ Ulrikut vashën Flokartë e princ Ulriku do t'ia api pyllit kaprollin e bardhë!

Vasha u zbé:

— Po, ti don që unë të ruej prap patat në prrue?

Ai desht me iu përgjegjë menjiherë, por mendoi dhe nuk foli asnji fjalë.

Flokarta tha:

— Mbrenda trí ditësh kam me të tregue se shka do të thotë pylli.

Ajo e shiqoi pikllueshëm dhe u largue.

II. PARA SHPELLËS SË LUMOS

Përpara shpellës s'ariut Lumo sot gjinden të gjitha shtazët e pyllit. Lumo i ka thirrë të ndigjonjë porosín e princit Ulrik.

— Flokartë, nisja e thuej! — foli ariu.

Flokarta briti, sa ta ndigjojnë të gjithë për rreth:

— Ndigjo, o popull i pyllit! Princi Ulrik kështu ka thanë: Pylli le t'ia api princ Ulrikut vashën Flokartë e princi do t'i api pyllit kaprollin e bardhë!"

— Ciu, ciu! Na nuk e apim moterzën Flokartë! Ciu, ciu, ciu! Na nuk e apim moterzën Flokartë! — cicirojshin shpezët nëpër gegë.

Të gjitha shtazët e pyllit e dojshin moterzën Flokartë. Bërtitshin:

— Na nuk e apim! — Vetëm ujqt ulurojshin: — Na duem me e ngranë! — kurse gjarpijt fishkllojshin: — na do ta kafshojmë! Na do ta kafshojmë!

Atëherë Lumo tha:

— Qyqja âsht shpendi mâ i squet i pyllit. Ajo gjithë ditën rrin në birë dhe mendohet për çdo gjâ. Due me e ndigjue.

Qyqja ia nisi:

— Unë e due Flokartën, e due kaprollin e bardhë, e due pyllin. Do të thom të drejtën. Peshku nuk mundet me jetue në trupin e lisit; shpendi nuk dundet me jetue në fund të detit. Le të bâhet çdo gjâ, ashtu sikurse duhet të jetë. Njeriu le t'u këthehet njerëzve e kaprolli kaprojve!

— Njeriu le t'u kthehet njerëzve, e kaprolli kaprojve — ushtoi i gjithë pylli.

Mirëpo Lumo tha: „Oj Flokartë, pse të kërkon Ulriku?"

E Flokarta:

— Nuk më ka thanë se do të më shiqojë si motër. Prandej prap do t' ruej patat në prrue.

Atëherë të gjithë britën:

— Jo! Jo! Mbretnesha e pyllit nuk mund të ruejë patat në prrue!

— Ka qenë shka ka qenë, pylli e tha të vetën: Njeriu le t'u këthehet njerëzve, e kaprolli kaprojve!"

Më në fund përshëndeti me lot për faqe Lumon, Brihollin, drenushën dhe të gjithë shtazët. Mandej u nis për në Majen e Mprehtë, që të shofi dhe nji herë shqipojen Sqepçelik.

III. VENDI I SHKOPIT TË BARIUT TË PATAVET

Kaluen tri ditë. Ulriku shkoi te burimi dhe gjet Flokartën.

E pyeti:

— Çka tha pylli?

— Pylli tha: „Njeriu le t'u këthehet njerëzve e kaprolli kaprojvet!"

— Kjo âsht e drejtë! — u përgjegj me gëzim Ulriku. — Ti tash ke me ardhë me mue e unë kam me e lëshue menjiherë në pyll kaprollin e bardhë.

Atëherë Flokarta uli kryet para tij edhe tha me përvujtni:

— Zotni, epja sherbtorës s'ate shkopin, me të cilin do t'u grahi patave tua për në kullotë!

Ulriku u përgjegj:

— Para së gjithash duhet me të veshë pak ndryshe!

I rá shuplakave. Nji oborrtare e tij duel prej nji kaçube dhe e veshi Flokartën me nji petk të gjatë e të mëndafshtë. Ulriku i përplasi shuplakat rishtas. Duel oborrtarja e dytë dhe vu mbi krahë të Flokartës nji mallotë të stolisun me ar e argjent. Ulriku i ra shuplakave për të tretën herë. Duel e treta oborrtare, e cila krehu flokët e vashës dhe vû mbi to kunorën e artë princore.

Bukurija e Flokartës shkëlqente sikurse dielli i mëngjesit.

— Shka don me thanë kjo, zotni? Athue kështu kam me u ulë për skaj patavet? — tha ajo.

Princi iu përgjegj:

— O vashë, kam dashtë me shique a je e përvujtun dhe e dashtun. Ti me këto petka do t'ulesh në fronin princuer të pallatit t'im.

Ajo u skuq krejt. U kujtue për çka kishte pá me Sqepçelikun nëpër yj. Hylli saj dhe i Ulrikut ishte afrue, të mëdhaj dhe të shkëlqyeshëm.

Ulriku u ra përsëri shuplakavet. Prej kaçubavet për rreth burimit duelën shum oborrtarë dhe oborrtare me lule e dhurata. Tetë djelmosha bajshin nji vig të bug të bukur. Ulriku dhe Flokarta u ulen në vig dhe vargu i obotarrvet u nis kah oborri tue këndue.

IV. NË DARSËM

Mbas kunorzimit në kishën e oborrit, filloi darsma në pallatin e Vranjës. Në krye të vendit ishin ulë nusja e dhandrri: Flokarta e Ulriku. Afër tyne rrinte fra Anselmo, i cili i kishte kunorëzue.

Këtu ishin shum zotni, por edhe disa të thirrun të çuditshem.

Pavli i vogël ishte ulë afër gjyshës së verbtë dhe shiqonte atë „zanë", e cila ia kishte pru prej pyllit groshin e humbun t'argjendit.

Marija dhe vllau i saj shiqojshin „zanën e pyllit", e cila kishte mbytë gjarpnin helmues.

Plaku Martin shiqonte ato duer, të cilat ia kishin vjedhë lamshin e pêjit.

Vajza e vogël, Milica, ndigjonte se si flitte në krye të vendit „jehona e pyllit".

Plaku Luka hapte syt pa nda në nusen. Çuditesh se si kishte mujtë me thanë dikur që ato flokë t'artë ishin „gjarpij të verdhë në kokë të nji shtrige së shëmtuët".

Të gjithë çmojshin tash mirsin e nuses së bukur. Të gjithë tash dijshin se kush i kishte shpëtue dhe ndihmue në kohë të rrezikut.

Por nji kokë e vogël gjithënji mendonte e mendonte diçka. Ky ishte Dashamiri i vogël prej asaj shtëpije së bardhë, afër lumit.

Dashamiri befas briti:

— Oj tezja e mirë, ku âsht dhija e jote e bardhë me shtatë brina?

Miqt ia plasën gazit.

Por princesha e Vranjes u çue, muer Dashamirin për dore dhe i tha:

— Eja ta tregoj! — Flokarta çoi Dashamirin në ballkon të gjanë. Të gjithë miqt iu vunë mbrapa.

Posa mbërrini princesha në ballkon, i gjithë pylli u shqetsue.

— Qe motërza Flokartë! Qe motërza Flokartë! — nisi të ciciruemit nepër prozhëm.

Grumbujt e shpezëvet fluturuen në drejtim të ballkonit. Nji kopé drenushash e kaprojsh vrapojshin prej pyllit.

Darsmorët u gjuejshin shpezëve farë me grushta, kurse sorkadhevet portokalla dhe molla.

— Teze, unë due dhín e bardhë me shtat brina! — bërtiti Dashamiri i vogël.

— Qe ku âsht! — tha princesha.

Darsmorët shiqojshin.

Kaprolli i bardhë, i bukur ngante nepër pyll. Brinat në krye iu kishin prarue. Kcente, i lehtë si penlla, përmbi kaçuba. Kceu prrocken, nepër fushë dhe u ndal nën ballkon. Çoi kryet, shiqoi princeshen dhe filloi të mekrrijë pikllueshëm.

Princesha nuk mujti me durue. Zbriti poshtë. Vu kokën e kaprollit në prehën edhe e lmoi shtazën në qafë dhe kurriz...

„Motërzë, eja në pyll! Motërzë, eja në pyll! — i foli kaprolli.

Por ajo nuk e kuptonte sepse nuk flente mâ në strofull të bjeshkës. Nuk mundte mâ me folë me shtazët e pyllit.

Princesha ia zbukuroi brinat me lule dhe u këthye te darsmorët.

— — — — — — — — — — — — —

Të nesërmen, princi Ulrik çoi gruen e re në nji qytet të madh. Kur u këthyen mbas nji vjeti në Vranjë, ajo mbante në krah nji djalth të bukur.

Princesha e Vranjës nuk e ka pá mâ kurr kaprollin e bardhë.

KËSULKUQJA

PERSONAT

KËSULKUQJA
NDRIKULLA SADBERE, nana e sajë
GJYSHJA
GJUETAR ALIJA
SHPENDI, biri i tij
ZANA
DACI
UJKU
ARIU
DHELPNA
LEPURI
QYQJA
MULLËJA
I PARI SHKURTABIQ
I DYTI SHKURTABIQ
I TRETI SHKURTABIQ
SHTËPIJAKËT
SHTËPIJAKET

PAMJA I

Në shtëpín e ndrikullës Sadber

NDRIKULLA SADBER

Kam qëllue nji grue e mjerë
E braktisun përgjithërë.
Burri i im në luftë pat shkue
S'u kthye mâ e kështu m'la mue.
Nuk kam dele s'kam as lopë,
S'kam lesh . . . , pëlhurë asnji copë.
Më del shpirti për nji krunë![1])

[1]) Emën e nji monedhe.

Si kam mbetë
Fatzeze unë!

(Ndigjohet nji troktije në derë)

Kush troket? Ç'âsht kjo poterë?
Hyn!

(Hyn gjuetar Alija)

Qenket ju, gjuetar Alija!

GJUETAR ALIJA

Mirëdita ndrik'lla e jonë e dashtun!
Njitash erdha me ta shkelun pragun!
E gëzueshme qofsh e plot shëndet!

NDRIKULLA SADBER

O Ali
Jam shëndosh, por e mbushun plot dert.

GJUETAR ALIJA

Pse derdh lot moj ndrikulla Sadber?
Kij durim se t'mirat vijnë ndoj' herë.

NDRIKULLA SADBER

E kam plakë, t'pakërkend, nanën t'ime
E kam bijën, të ré dhe jetime.

GJUETAR ALIJA

Ani, ani! Hava, nana e juej
N'atë anë t'pyllit rrnon pa frigë prej kuj',
N'atë shtëpizë, n'atë kasollë të vogël
Jeton vetëm, kurrkend s'e shqetson;
Kushdo gzueshëm e ndeshë dhe e nderon.
Kurse për Kësulkuqen t'uej
Për t'mirë i bje n'sy gjithkuj:
Din me endun, din me zi
Me qep shpejtë e me mjeshtri.
Unë e kam djalin t'em Shpendin

Asht i keq e shum idhnak,
Kurrë nuk mundesh me e qetsue
Me fjalë t'mira as me dajak.

NDRIKULLA SADBER

Po kumbar', Zotit i qofshim falë
E kam vajzën t'mençme dhe të mbarë.

GJUETAR ALIJA

Nga kjo shtëpi rruga m'ra
E për të hyna me pá.
Bija e juej për çdo ditë të zotit
Pyllit shkon n'kasolle të gjyshlokit
Ambëlsina, mjaltë gjyshes i çon,
Lule nduk e nën lisa lodron.
Porositnje: „Pyllit ruej se shkon,
Hajt bi' rrugës gjithë bota nga shkon!"

NDRIKULLA SADBER

Pse, gjuetar?

GJUETAR ALIJA

N'mes të pyllit âsht, këto ditë,
Nji ujk që sulmon fëmijt.
Syt e mëdhaj edhe të kuq i ka
Shkum' me gjak për goje qet pa da.
Qimen t'zezë, të bardhë i ka dhambët
Sikur të harushës i ka dhambët,
Disa rezhda t'errta i ka bishtit.
Kur luron, ushtim, shkon gjithshka pyllit.

NDRIKULLA SADBER

Bâni, çikës, ujku i duel ndoj herë
Menjiherë e përbiń at' të mjerë.

GJUETAR ALIJA

Thueni asaj prej pyllit le të ruhet.
Për këtë punë hyna të ju
Rrugës, kur qesh tue kalue'.
Un tash nisem andej nga fryn era,
Ku janë, ujqit e malit, edhe komita.
Po shkon n'pyll gjuetar Alija
Ujkun e murrm' për ta vra
Aj ia, aj ia, aj ia a!
Torba i rrin përmbas shpine
Krahaqafë pushka martine.
Ndalou ujku i zi!

(Gjuetar Alija del)

NDRIKULLA SADBER

Kumar Ali
Shum vullnet e guxim ka,
Ka vendosë ujkun me e vra.
Tepër m'dhimbet ky njeri,
Që e ka t'birin batakçi.
Ai voglushen aspak nuk ma don
Tallje t'kqija për të shpesh trillon.
E mashtron sa herë që mundet.
Dhe prej gazit mandej shkundet

(Ndigjohet rrahje kambësh)

Prap dikush âsht nisë ktu drejt
Kësulkuqja do të jetë.
Bi e dashtun!

(Hyn Shpendi)

Shiko Shpendi

SHPENDI

Po. Jam Shpendi, zog shejtani!
Ky jam unë. Pa m'shiqoni.
Mue më njef i gjithë katundi.
Prej askujt besa nuk droj,

Për çudë tallje përpiloj.
Kur shof plakun, me 'i herë e përqeshi
Kur shof qenin, me 'i gur shpejt ia veshi.
Kur shof macën, e kapi dhe e ndrydhi.
Mandej për bishti tasin ia lidhi.
Maca kcen sa me u tranue,
Bân gjithë gjinden me u frigue:
Piskamë, vrapim e hatá!
Un' për barku rri t'u mbajtë
Edhe qeshem: ha! ha! ha!

NDRIKULLA SADBER

I pavyeshem, edhe mburresh.
Këput qafen! — e trentë s'jam
Ti me mue ashtu të tallesh.

SHPENDI

Mos m'u idhno t'lutem, Ndrikulla Sadber
Të fala prej nanës s'ime jam tuj t'sjellë

NDRIKULLA SADBER

Shka âsht me tê?

SHPENDI

Asht e sëmundë fakirja
Herë e rrokë e herë e lshon zjarmi.
Tepër ia ka nisë me i dhimtun kry't,
Kurgja nuk han as nuk i mbyllë syt.
Shko te ajo. Ajo të pret ty.

NDRIKULLA SADBER

Baba i yt asgja nuk m'ká rrëfy,.

SHPENDI

Mos u çudit. Ai n'ujk ka mendue
Kurse nanën t'zezat e kanë rrethue.

NDRIKULLA SADBER

'Mjera grue! -- Vrik ia kisha msye
Por n'shpi vajza ende nuk m'âsht kthye
Te gjyshlokja ndoshta don me shkue
Përmes pyllit mundet me kalue
N'pyll âsht ujku — m'duhet me i thanë —
Prandej duhet t'heci rrugës gjanë.

SHPENDI

Ti kujdes mos kij, ndrikull e dashtun,
Kësulkuqes këtê vet' kam m'i thanun.

NDRIKULLA SADBER

A don t'i thuesh, djal'i im?

SHPENDI

Un do t'shkoj me tê
Der te gjyshja plakë,
Drejt' rrugës së rrafshtë.

NDRIKULLA SADBER

Mirë pra! Po nisem un' atëherë
Këtu prit se ajo vjen me 'i herë.
Edhe thueji pyllit t'mos trupojë
Te gjyshja ti prîji — rrugës le t'udhtojë.

SHPENDI

Mirë!

NDRIKULLA SADBER

Lamtumirë!

(Del ndrikulla Sadber).

SHPENDI

Ha! Ha! Ha!
Njikjo ndrikull sa e marrë ka qillue
Kah shtëpija e jonë shkon tue vrapue.
Shkon e shkon. Menzi merr frymë.
Qe tash mbrrinë. Tak! Tak! — Kush âsht?
— Ndrik'lla Sadber! — Ndrikull shka âsht?
— M'kan' thanë prej zjarmis digjesh flakë
Je e sëmundë. — Jo, ndrikull aspak!
Porsi peshku jam mirë me shëndet
— Shpendi i juej... — Këtê do ta paguejë shpejt.
Ha! Ha! Ha!
Për mend kryet e im âsht fort i rrallë.
Tash K'sulkuqen përs'ri kam m'e tallë.
T'gjith' e ndërojn' e lavdojnë
Ndersa mue „çapkën" më thonë.
Asaj i apin lule e sheqera,
E mue t'rrafme edhe ferra.
Këto besa m'u kanë mërzitë.
... Eh dishka m'ka ra ndër mend.
Ujkut malit kam me ia dërgue
Do të shof si ka me e frigue.
Nga nji skêj un' do t'pergjoj
Si do t'ngasi, ndjesë t'kërkoj̈ë
Un do t'qeshem: Ha! Ha! Ha!
... Pst! Çe ia mbrrini!

(Hyn Kësulkuqja)

KËSULKUQJA

Ti qenke, Shpend! — Ku âsht nana e ime?

SHPENDI

Macë asht bâ,
Ka kcy n'trá,
Ka grabitë nji copë suxhuk,
Prej oxhaku ka dalë n'rrugë.

KËSULKUQJA

Mos o Shpend, mos thuej ashtu
Se mbrapsht puna ka me t'shku,
Ma mirë baba të blejë ndoj hallat
E me tê të mësojsh nji zanat
Sepse puna vlen.

SHPENDI

Shka më duhet puna mue?
Për tê i vogël kam qëllue.
Ende due me qenë rrugaç
Të gjithë f'mijt m'i rrahë kërbaç.
Me tri brina jam shejtan,
Jam lugat me katër kambë.
Do t'thumboj me brina t'vogla,
Ta mshoj me bisht e me thundra;
Çorben un ty ta njelmsoj
Shum keq ty do të mashtroj.

KËSULKUQJA

Dreq i vogël, i ke brît e kalbta,
Ti luget me kamb't e tua t'çalta,
N'gjuhen t'ande ferra ke
Kurse n'zemër i keq s'je.
Merr m'u tall' — nuk din m'i shkue
Don t'mashtrojsh — s'din me mashtrue.

SHPENDI

Shuej! Un kërkoj që ti t'më frigohesh!

KËSULKUQJA

Kujt kisha me iu frigue
Mbassi nanën e ndigjoj
Edhe njerzit i nderoj?

SHPENDI

Kujt do t'i frigohesh unë e dij,
Macat n'bark prej frig's kam me t'i shti.

KËSULKUQJA

Mirë, tash vetëm mue më len
N'punë ta pres nanën kur vjen.
M'duhet fshisë m'i ra shtëpis,
Me ndezë zjarmin, me qëndisë,
M'duhet kuleçë me gatue,
Kam çarapat m'i arnue
Kam me lamun ca fustana
Derisa të kthehet nana.

SHPENDI

Besa nana tash nuk kthen
Vonë kah mbramja ajo vjen.

KËSULKUQJA

Pse? Si?

SHPENDI

Për qytet rrugën ka marrë
Te ma erdhi pak mâ parë
E më tha: „Shpend thuej Kësulkuqes
Në kasollë të gjyshes t'vejë
Në shtëpi në mbramje t'kthejë."

KËSULKUQJA

Te gjyshja! Te gjyshja! Po shkoj me dëshirë!
Prej g'zimit po vallzoj. Shif Shpendo sa mirë!

La, la, la, — la, la, la

Sa e dashtun që m'âsht gjyshja!

N'prozhëm âsht shtëpija e vogël
Në shtëpizë âsht gjyshjaloke
Afër dritares qëndron
E luen kryet
Duert i dridhen
Kah tespit numron

La, la, la

Për gjyshen un' e lumja!

SHPENDI

Ha! Ha! Ha!

Për stomak po kapem!
E po nisi të vallzoj.
Kësulkuqe budallaqe!
Të pret ujku n'vend të gjyshes,
N'mes t'pyllit përskaj dëllinjës.

Oh sa vaj e sa kukamë!
Kur t'nis ujku me ung'rue!

Besa gazi s'ka me m'lanë,

Kur t'marrsh iken m'u largue!

La la la — la la la
Të pret gjyshelokzeza!

KËSULKUQJA

Shka po thue ashtu?

SHPENDI

Kurgjâ. Kurgjâ.
Thash pranvera tash ka mbrrî,
N'pyll ka plot hije e freskí.

KËSULKUQJA

Po, dhe pluhun me shumicë ka drumit.

SHPENDI

Lule t'bukura ka gjithë pyllit.

KËSULKUQJA

Ashtu! Ashtu! Eja t'shkojmë
Të këndojmë e t'lodrojmë

SHPENDI

Në vjen keq por nuk mundem me ardhë
Mbassi nana m'pret dikah me dalë.

KËSULKUQJA

Eh, at'herë vetëm po shkoj

Përmes t'pyllës,
N'shpi të gjyshes.
Skaj burimit,
Naltë katundit,
Gjithë përpjetë,
E tatpjetë.

Po i çoj prej t'gjithash nga pak:
Nji rriskë bukë e nji lugë mjaltë,

Nji gur krypë e 'i kokërr kafe
Dhe nji faculetë të kaltërt,
Nga tri pika venë të vjetër,
Tub' rozmari — kurgjâ tjetër.

SHPENDI

Vetëm shko, he ty ujqit të ngranshin,
T'vraftë komita dhe gjarpijt të nxafshin!

KËSULKUQJA

Shka po thue?

SHPENDI

Kurgjâ.

KËSULKUQJA

Porsi vlla po t'lutem ty,
Kur t'shkojsh derën me e ndry.
Kur t'vijsh n'shpi e imja nanë,
T'lutëm çelsat me ia dhanë.

SHPENDI

Ani! Ani!

KËSULKUQJA

Tash po shkoj
Përskaj pyllës
N'derë të gjyshës.
Fushës due
Me trupue
Ku bâjnë strofujt
Shpez't e vogla
Me shumicë
Nga çelin vjollca.

SHPENDI

Ju përulën, oj zojushë
... Me gëzim kishem me shetitë
Degëve t'gjelbra pyllit mbushë
Ndrikllën dhelpën n'se e takoni
Shum shëndet nga un' t'i çoni.
N'e pafsh kumbarën arí
I dhuro pak mjalt të ri.
N'qoftë se n'ujk të murrm' zatetë
Mos kij frigë, mos t'bjeri t'lehtë.
Ço fustanin, kambvet u ep,
Me vrap nga katundi
Ik si edh i shpejtë
Laknave t' rendueme
Rremjavet t'lulzueme.

KËSULKUQJA

Shakaritjet tua nuk m'frigojnë
Lamtumirë, Shpend!
(Kësulkuqja del)

SHPENDI

Ha! Ha! Ha!
Ajo shkoi. Oh sa e marrë, pa mend!
... N'pyll âsht ujku, gjithnji tuj u endë
Po i shkoj mbrapa që t'muj me shique
Para ujkut si ka m'u tmerrue.
Do t'qajë, do t'vrapojë... s'ka gjâ, s'ka gjâ!
Un' prej s'largut mirë kam me e pá,
Djersët ballit si uj kan m'i ra
E un kam m'u qeshun: ha! ha! ha
Kësulkuqja do t'vrapojë
Kush jam — un, kush âsht — ajo!

(Shpendi del. Nën shtrat, prej arkës, raftit dhe prej qosheve të dhomës nxjerrin kryet si mshefta „shtëpijakët", të veshun në të zi)

SHTËPIJAKU I PARË

A mundemi?

SHTËPIJAKU I DYTË

Mundemi, shokë, mundemi.
Ndriklla Sadber ende nuk âsht kthye
Kësulkuqja pyllit po shetitë.

SHTËPIJAKU I TRETË

Thatë âsht sht'pija
Kurgja nuk po livritë,
Shtëpijakët tash do t'jenë zotnit.

(Dalin tue bâ zhurmë. Kcejnë tue bërtititë „hop, hop!" mbi shtrat, mbi arkë, mbi tavolina e mbi karriga; i çelin sirtarët, çojnë gjithshka gjejnë para, vedit. Mblidhen edhe ia tregojnë njani tjetrit gjanat e plaçkituna.

SHTËPIJAKËT

Shifi lugët! — Këto janë gërshanë!
— Kjo âsht penda për me shkrue
— Shif lapcin me vizatue.
— Nji çarapë t'vogël e gjeta.
— Qe dhe 'i këmishë t'vogël për femna!
— Gjyljanë, që qepë rrobaqepsja!
— Qe fshisa! — garuzhda! — shllunga!
Ha! ha! ha! Ha! ha! ha!

SHTËPIJAKU I PARË

Sa qenkan sende t'çuditshme!

SHTËPIJAKU I DYTË

Kësulkuqja dishron rregull
Kurse ne duem vetëm shrregull,

Te na kurgjë s'ka n'ujdi
Vetëm rrëmuj'e pshtjellí.

SHTËPIJAKU I PARË

Me nji verid gjithë sendet m'i tubue
Për rreth tyne, shokë, na me vallzue!
(I gjuejnë të gjitha sendet në mes të dhomës edhe për rreth tyne ia nisin me vallzue si të tërbuem)

SHTËPIJAKËT

Aj ia, aj ia,
Këtu jemi na.
Kësulkuqja
Që e don dacin
Le t'idhnohet
Nana Sadber
Le t'trullohet
Shpendi ka të drejtë;
Kësulkuqja e vogël
Përtacé âsht krejtë
Aj ia, aj ia.

(„Shtëpijaket" paraqiten të veshun në të bardhë. Me to âsht daca i madh i shtëpis. Ato piskasin daci ndjekë shtëpijakët, të cilët futën në birë).

DACI

Mjau! 'Mjau! Thu! tha! thi!
Ruhuni prej thojve t'mij.
Mustak't, kur t'marr me i dredhue
Pa mend keni me u largue.
Bishtin, kur e çoj
T'gjithve ju tmerroj.
Në qoftë se shprazt âsht shtëpija
Edhe n'gjum n'qëlloftë fëmija
Un vet' jam rojtar n' shtëpi
Nuk due shrregull, njerz shaki.

Qetsiqartësa
N'birë me hi!

SHTËPIJAKET

Shif se shrregull! — Shka paskan' punue!
— Shtëpijakët këtu kanë kalue
— Por ata rrebela t'këqij
T'gjithë kanë ikun porsi mij.
— Hajde, shoqe, shpejta t'i rendojmë
T'gjitha i'i vejmë n'rend e t'rregullojmë!

(Marrin secilin send dhe e vejnë në vend)

— Ashtu! Ashtu!
Me ngadale.
— Fshisen n'qoshe! — lugën n'tavolinë!
— Aty pendla këtu gërshanët t'rrijnë!
— Përmbi shtrat këmishën me e vue!
— Çarapzën në syzë me e çue!

SHTËPIJAKJA E PARË

Qe tash t'gjitha jan në rregull.

Kurgjâ s'ka me gjetun shrregull;
Kësulkuqja, kur të kthehet
Për kurgjâ me qajtë s'i mbetet.
Eni pra tani t'vallzojmë
Për punë t'onë të gëzojmë.

(Vallja)

Motra, tash duhet me shkue
Bân Sadberi âsht afrue.
Dac, ti ulu mbi karrigë,
Rri i qetë, mos bân me ikë.
Mendjen ke,
Tash roje je;
Me u mshefë ne tash na duhet
Por për rregull në këtë shpi
Do t'vezhgojmë gjithënji.

(Dalin — bjen perdja)

PAMJA II

Në pyll

GJUETAR ALIJA

Ditë Shëngjergji, ditë hajdut'sh m'u mbledhë.
Për ende s'ka ujk, hajdut ktu pari.
Ç'do t'bâjsh ti Ali gjuetari?
Ku âsht ariu t'dajë me të mejdan?
Ku âsht dhelpna vendin mos m'ia lanë?
Pun' e madhe, për mue, zogjt qi k'ndojnë
E n'kaçuba vjollcat erë që l'shojnë!
Nuk jam fëmi nuk jam grue
Me kunora lulesh m'u mashtrue.
... Kërkoj ujkun. kërkoj dhe hajdutkun!
Kund mos fshihi, o ju bisha t'malit!
Se ju gjeta, do t'ju vras për s'ngatit
N'katund t'im jam gjuetar i parë
Tash jam lshue, prej jush gjak me marrë
... Pst! Shka do t'jetë?
N'kaçubë dishka âsht zatetë.
Ujk apo arí...

(Pushka plasë. Prej kaçubës del Zana)

GJUETAR ALIJA

O!

ZANA

Zana e bardhë, malsore kam qëllue.
Nuk ka pushkë, që mundet me m'plague.
Jam e endun prej rrezeve t'diellit
U ushqehem me vesen e qiellit.
Unë për pyllin jam rojtar'
Edhe nanë, për shpezët mbarë.
I mprojë bishët, lule e bar.

GJUETAR ALIJA

Ta marrë dorën mori zanë
Mos u idhno. Ndjesë!

ZANA

Ditë Shëngjergji sot tek ka qëllue
Ditë për ne, që n'gëzim kem' me kalue
Mbretnon n'k'to pyje paqë e qetsi:
Ariu s'don pre, dhelpna s'shkon n'gjueti.
Mbrenda n'pyll sot s'guxon kush me vra
Pushkën lshoje e n'shpi drejt me ça.

GJUETAR ALIJA

N'pyll âsht ujku oj zana e bardhë
Ja kan' frigën sa janë katundarë.
Ai bash dje ka mbrri këtu
Në te pushkën kam drejtu'.

ZANA

Por dhe ai sot do të jetë i mirë.

GJUETAR ALIJA

Po të ngjajë e kundërta?

ZANA

Ti ke për ta vra!

GJUETAR ALIJA

T'falem nderit. Tash për mue âsht drejtë
Je e mirë e ujkut i beson,
Por Aliun ujku s'e mashtron.
Për Shëngjergj ai fare s'pvetë
Kur untohet, n'kend zatetë

E përlan çka gjen n'për bjeshkë.
Kcen e rrin
Dhamb't i zgërdhin.
Prén e merr
Lëkurën ai rjepë
E gëllit me 'i herë.

ZANA

Tash t'ndahemi Ali gjuetari
T'kërkojmë ujkun pyllit pik' mâ s'pari.
Do të shofim vehten a e zotnon
A por bishat llugjeve i copton.
Nëpër degë t'gjelbërta tash t'ia majmë,
Un kësaj ane e ti merr m'atë anë.
Lamtumirë!

GJUETAR ALIJA

Lamtumirë!

(Zana dhe gjuetari Alija dalin. Hy Shpendi)

SHPENDI

Kësulkuqe, ku je vallë?
Ty t'rrëmbefshin bishat n'mal!
Mbrapa saj aqë shum fugova
Deri sa m'nji gropë sharrova,
Tash kurkah s'mundem me e pa.
... N'çfarë pylli t'errët kam ra!
Shka frushllon? ... Kurgjâ. Heshtí.
N'qoftë se tash papritë
Ujku m'del në pritë?
... Uuu! Nga erdha?
Po tash ku me shkue?
Prej frigës u zverdha
Djersët m'kan mbulue.
N'trup po m'dridhen pantallonat
Për këtë fat për dreq.

Tash po shof mirë se të tallunat
Janë shum ves i keq.

I PARI ZA PREJ PYLLIT

Mjau! Mjau!

SHPENDI

Luqerbulla mjagullon.
Friga zemrën m'a pushton.

I DYTI ZA PREJ PYLLIT

Vau! Vau!

SHPENDI

Ky âsht ujku
Tash do t'jetë shum keq për mue.
Me ikë majtas — luqerbulla!
Me ikë djathtas — ujku!
Haj i mjeri nga të shkoj?
Kësulkuqe ndihmë kërkoj!

ZANE PREJ PYLLIT

Mjau! Mjau! Vau! Vau!

SHPENDI

Sy të mij rrugën m'tregoni!
Kambë të mija më shpëtoni!

(Del tue ikë. Kësulkuqja hyn n'anën tjetër)

KËSULKUQJA

Bjeshka e jonë gjithëmonë kështu qoftë
Me dru e me lule plot!

Në shtëpin e gjelbërt t'ande
Si në prehnin e nji mane:
Vesa — si margaritar,
Toka — mbushun plot me bar.
Me kambë sod nga kam kalue
Ujt si loti ka burue;
Sa ka bimë kanë mungullue,
Sa ka lule kanë lulue.
Manushaqet tuba, tuba
Gjithkund çelin n'për kaçuba...
Lulja n'ferrë! Zogu n'majë gemi!
Ma i mirë ky mot se i vjemi.

I TRETI ZA PREJ PYLLIT

Kuku! Kuku!

KËSULKUQJA

Qyqja.

I KATËRTI ZA PREJ PYLLIT

Cvok! Cvok!

KËSULKUQJA

Kjo âsht mullêja
Zogjt e pyllit eni këtu
T'nisim s'bashku për me lu'.

(Fiuturojnë deri te ajo mullêja e qyqja)

QYQJA

Kuku! Kuku!

KËSULKUQJA

E mjerë, pse kukatë?
S'je e shemtuet e ke zâ të naltë.

Je e veshun n'mëndafsh ngjyrë hini
N'krah' rrathë t'zi si telatini

QYQJA

Çerdhen t'ime ma kanë vjedhë,
Kam mbetë pyllit tue kukue
Tue lypë zogjt se nga m'kanë shkue.

MULLÊJA

Cvok!

KËSULKUQJA

Eja afër. Po të pres!
T'na vallzojsh, mulleja e zezë!

MULLÊJA

Do t'vallzojsha por jam dathë.
Coll për tri kokrra dëllêja
Shitmi mue këpuc't e reja
K'sulën e kuqe m'a ep
Mbi shpezët do të jem mbret!

I PESTI ZA PREJ PYLLIT

Brum! Brum!

QYQJA

Kuku! — ky âsht — ai.

MULLÊJA

T'ikim. Po vjen si elefanti.

(Sëpezët tërhiqen? Ariu vjen tue u kalovitë)

KËSULKUQJA

Mirë dita, o arí kumbara!
Andrrat dimnit a qenë t'gjata?
A ka akull mâ n'bjeshk', t'naltë?
Për ty a gjindet mjaft mjaltë?
Shputat e kambve a i ke shëndosh?

ARIU

Brum!
Ti je Këwhile kuqja e vogël?

KËSULKUQJA

Po, unë jam.

ARIU

Mirë pra... ulu atëherë.
Shputën m'a shiqo,
Se m'ka hy nji ferrë:
Nxjerrma, mos vono'.

KËSULKUQJA

)Tue ia nxjerrë ariut ferrën prej shputës)

Mos luej! Shuej!

ARIU

Ngrihe! Ngrihe!
Ah!... Sa e dashtun je dhe e shtrejtë
Me mjeshtri e nxore shum lehtë.
... Këwhile kuqe fëmi i mirë
Mbassi shputën ma ke dlirë
Për ty unë tash do t'vallzoj.

(Vrapon dhelpna deri te ata)

DHELPNA

Pritni pak! Dhe unë t'ia nisi valles

KËSULKUQJA

T'përshëndes, o tezja dhelpën!

(Vjen lepuri tue kcye)

LEPURI

Dhe unë po kcej, mbassi n'lojë ju gjeta.

KËSULKUQJA

Mixha lepur t'u ngjat' t'u ngjat' jeta!

QYQJA

Kuku! Kuku!

MULLËJA

Cvok!
Ari..., fillo tash m'u hjedhë!

(Shtazët vallzojnë për rreth Kësulkuqes)

ARIU

Hopa! Hopa! Brum!
Rropllimë bahet shum.
Dridhet krejt ky drum
Kodra larg ban: trum.

DHELPNA

Un e kam bishtin t'mëndafshit

MULLËJA

Un' e kam sqepin prej arit.

LEPURI

Si kto dy veshë që kam vetë
Kurrkund nuk munden m'u gjetë.

QYQJA

Frushullon dallamja e ime
Me shirita krejt e ngrime.

KËSULKUQJA

Kësula e ime shkëlqen shum
Si bazhuri nëpër grun.

TË GJITHË

Kuku! Cvok! Cvok! Ciu! Brum!
Rrpllimë bâhet shum.
Toka dridhet n'drum
Kodra larg bân: trum.
... Motr'e vogël, Kësulkuqe,
Në këtê pyll shka të ka çue?

ZANI I GJASHTË PREJ PYLLIT

Vau! Vau!

SHTAZËT

Ujku!
T'ikim! T'ikim! Ka marrë turr nga na.

KËSULKUQJA

Mos u trembni, bishë, s'âsht gjâ;
Unë tash ujkun do ta pres
Bukur do ta përshëndes.

DHELPNA

Unë kam frigë për bishtin t'im.

MULLEJA

Unë kam frigë për sqepin tim.

(Shtazēt ikin)

KËSULKUQJA

A dhe ti arí me shkue po don?

ARIU

Po shkoj, ai komitë vjen, nuk vonon.
Asht Shëngjergj e due të jem i qetë.
Un po heci. Shko dhe ti me t'shpejtë.

(Shkon ariu)

KËSULKUQJA

Qe tash, prap unë vetëm mbeta.
Por jo, jo. Kam lule këtu.
Edhe çerdhet nepër drû.
Malit gurrat gurgullojnë
Laureshat n'fusha këndojnë.

Zu, zu, zu, ju t'voglat bletë
Mbi murriz që keni ra,
Nji shtek t'ngushtë me ma gjetë,
Rranzës malit me më çue
Der' n'shtëpizë të gjyshlokës
N'mes të pyllit gjelbërue!

ZANI I GJASHTË PREJ PYLLIT

Vau! Vau!

KËSULKUQJA

Ujku!

Shka të bâj a t'marr me ikë?
A por t'rrij, e qetë, me pritë,
Pse me ikë? Zoti e ka krijue
Të shetisi në këte bjeshkë gjelbrue.
Nji fjalë t'ambël kushi s'ia ka thanë.
O ujk!

(Ujku del prej kaçubës)

UJKU

Po vjen dishka erë e mirë. — ohoho!
Mish të fresktë e copë të mirë po shoh!
S'di me 'i heri a t'ia ngjes
A por nji grimë kohë të pres?"

KËSULKUQJA

Mirë dita o ti ujku i malit!

UJKU

„Der n'kaçubë me e prue si t'ia baj?
Se mandej me e pré e kam kollaj."

KËSULKUQJA

As, bre ujk, që n'zemër i keq s'je?
P'or të ndjekim edhe shum û ke.

Nji copë bukë e kam me vehte
— Sa me t'ra në bark
E kam dorën shum të lehtë
— Për me t'lëmue pak.

UJKU

„Sa e ambël! N'bark ka me m'lëmue!
Kësi kafshate kurrë nuk kam shpresue."

KËSULKUQJA

Ujk'i ngratë, mjerimet m'i thue,
Se unë tashi kam me të ngushllue.
S'do t'kërkojë mâ Ali gjuetari
Ujkun nepër pyll shí këndejpari.
Mos me lehë n'ty do t'u tham zagarve,
Mos me t'ndjekë do t'u thom katundarve.
Me i lutë gratë kam me u mundue
Me ujq fëmijt mos me i frigue.

UJKU

Ashtu bijë! Tash eja, m'u afro
Me dorë t'vogël kurrizit ma l'mo.

KËSULKUQJA

Mirë, po vij — Edhe pse je i zeshktë
Çdo qime e ytja
Asht si ferrë e mprehtë.
... Do t'habitet gjyshja e ime,
Kur të nisi m'i tregue
Se me ujk kam kuvendue
Dhe shpinën ia kam lëmue.

UJKU

Gjyshja, gjyshja ... Kush âsht ajo

KËSULKUQJA

Kjo âsht nana e nanës s'ime
Din shum prralla e tregime,
Në mes t'prozhmes jeton veç

Un po i çoj nja disa kulecë,
Nji gotë venë e 'i lugë mjalt' t'ri
Edhe nji tubë rozmari.

UJKU

Vetëm rrnon. Po ku? m'trego!

KËSULKUQJA

Atje ku janë dy mështekë.
Para tyne âsht nji fushëz
N'at' fushë gjindet nji kasollëz
Ku jeton gjyshja e ime.
Pranë dritares gjithnji rrin.
Kryet e saj me flokë të thimë,
Në dorë t'saj që i fërgllon
Mban lespit dhe i numron.

UJKU

(me vehte)

Qe doli dhe nji kafshatë e ré,
Po shkoj atje gjyshen me e pré,
Mandej fëmin e pres me dhambë t'preftë.
Ktê për zamër e gjyshën për drekë!
Kjo mund t'quhet gjueti e vërtetë.
Kësi gjellash mâ shum dishroj vetë.

KËSULKUQJA

M'ndigio, ujk, dishka due me t'u lutë.
N'qoftë se hasë në ndonji vend
Nji djal q'i thonë emnit Shpend
Kij kujdes e mos e 'tut.
Ai nga sjelljet âsht për dreq
Por n't'vërtetë s'âsht zemërkeq.
As, bre ujk, do t'jeshë i mirë?
Me at' djal t'dahesh i dlirë.

UJKU

Mirë. Por pak due t'i marr erë.
Tash te gjyshja shko mej'herë
N'at fush' t'vogël, të blerueme,
Ku ndodhet K'solla e vetmueme.

Shko ngadalë tue u përvjedhë
Rrugës shko lule tue mbledhë.

KËSULKUQJA

Dredhëza kam me kërkue
Do t'zâ flut'ra tu' flutrue.

UJKU

Njashtu, njashtu... shko ngadalë
Frigë aspak mos kij
N'për zabele âsht qetsi,
Kur un jam i qetë.

KËSULKUQJA

Lamtumirë, ujk, me qime të murrme

Siellmi do shokë mu'
Edhe klysht e tu

Të gjithë të luejmë së bashku

UJKU

Kësulkuqe udha e mbarë!
Gjyshelokën përshëndete
Edhe Shpendin këtu sjelle
Ta puth' ujku me shum mall.

(Kësulkuqja shkon)

UJKU

(vazhdon)

Vau! Vau!
Krejt mirë ka m'u bâ.
Barkun kam m'e fâ.
Për zamër fëmiun e gjyshen për drekë
Kjo âsht gjueti e vërtetë.
Tashti kambëve me u dhanë
Me i ly mstakët me vjamë
Para saj me mbrrî, mâ shpejtë
Atje ku janë dy mështekë.
Hop! Hop! Hop!

(Ujku nget me vrap. Hyn Shpendi).

SHPENDI

Kuku i mjeri! N'çfarë ferrash kam hy,
Kam hum' kësulen, pantollt i kam shqy',
Kam mbet' pezull as këndej as andej.

Dishka n'zemër po m'kërcen;
Thue se uri n'tê po grryen
Thue se krymbi po m'a brenë
A skifteri m'sqep e shkyen.
Zot i madh shka âsht me Kësulkuqen?
A thue ujku do ta ketë coptue?
A por arusha e ka shputue?
Tallje t'keqe i kam bâ, e t'zezë!
Oj voglusha Kësulkuqe, ndjesë!

(Ulet përfundi kaçubës)

Jam i lodhun. Gjumi âsht tue m'nxanë.
S'ka gjâ n'qoft' se ujku ka me m'dalë
Kështu si jam të gjallë ka me më ngranë!
Nuk më duhet mâ me qenun gjallë.
Tash për vehte s'kam shka me bâ lum
Veç m'ka mbetun të pendohem shum...

(Fillon m'e marrë gjumi tue qajtë. Prej skutullit kërcejnë pupthazi njani mbas tjetrit tre shkurtabiqa).

I PARI SHKURTABIQ

Cik! Cik! Cik!
Çka ndihet ky vaj?

I DYTI SHKURTABIQ

Kend e therë fleta e pishës?

I TRETI SHKURTABIQ

Kend plagosë ferra e murrizit?

I PARI SHKURTABIQ

(I bjen në sy Shpendi)

Cik! Cik! Cik!
Eni këtu shifni!

I DYTI SHKURTABIQ

I friksshëm! I tmershëm!

I TRETI SHKURTABIQ

Hu!

SHPENDI

(n'andërr)

E mjera Kësulkuqe

I PARI SHSKURTABIQ

Ik!

I DYTI SHKURTABIQ

Ik!

I TRETI SHKURTABIQ

Hopa!

(Tepër të friguem kcejnë në skutulliq)

I PARI SHKURTABIQ

(Nxjerr kryet prej skutulliqit e shiqon)

Mos frigohi. Flen, flen.

I DYTI SHKURTABIQ

(Kcen përjashtë)

Cik! Cik! Cik!
Ç'âsht kjo, fuçi apo kokë?

I TRETI SHKURTABIQ

Kambë shum të mdhaja paska!

I PARI SHKURTABIQ

Oh me sa duer t'mdhaja qenka!

I DYTI SHKURTABIQ

Cik! Cik! Cik!
Ky do t'jetë ndo'j katallâ.

I TRETI SHKURTABIQ

Ky do t'jetë ndoj mzat.

I PARI SHKURTABIQ

T'i apim kpurdha t'helmueme.

I DYTI SHKURTABIQ

Jo! Mâ mirë me ia shpue syt!

I TRETI SHKURTABIQ

Këpuc't t'ia hjekim. Dathë le t'mbesi!

I PARI SHKURTABIQ

Me ndo'j gjâ t'ia thejmë hundën!

SHPENDI

(n' a n d ē r r)

E mjera Kësulkuqja!

I DYTI SHKURTABIQ

Ik!

I TRETI SHKURTABIQ

Ik!

I PARI SHKURTABIQ

Hopa!

(Tepër të friguem futen në skutulliq. Mbas pak kohe përsëri nxjerrin kryet dhe dalin përjashta)

I PARI SHKURTABIQ

Flën!

I DYTI SHKURTABIQ

Flên!

I TRETI SHKURTABIQ

N'andërr flen si muzat.

I PARI SHKURTABIQ

Të gjithë shokë s'bashku t'i bijmë
E ta dermojmë cop' e grimë.

I DYTI SHKURTABIQ

Na jem' çuet, kurse ai flen!

I TRETI SHKURTABIQ

Aì asht nji. Ne jemi tre!

I PARI SHKURTABIQ

Nè sulm!

I DYTI SHKURTABIQ

Nè sulm!

(H y n z a n a)

ZANA

Pse kaq tepër, f'mij, jeni t'idhnuem
Kur me lule pylli âsht mbulue?

I PARI SHKURTABIQ

Këtu flên nji katallâ
Për hatá

I DYTI SHKURTABIQ

I keq

I TRETI SHKURTABIQ

Zemërlig

ZANA

Ky âsht biri i Ali gjuetarit
Shpendi, që keq ka punue
Por tash âsht pendue.

I PARI SHKURTABIQ

Tash po më dhimbet

ZANA

Flej o Shpend n'mes t'barit ngjyrë të blerë
Nën krye t'andin lulet le t'lshojnë erë.
Këto pisha ti mirë mbaji mend.
Bjer këndej tue fugue
Se kam me t'ndihmue

I PARI SHKURTABIQ

A të marr m'e zgjue?

ZANA

Lene, lene, le të flejë i qetë
E na t'shkojmë, ku ka bar mâ t'shpeshtë.
T'hecim ku ka lule, mule!
E t'i mbushim prehnat lule.

I PARI SHKURTABIQ

Do t'kërkojmë' lule t'shëngjergjit

I DYTI SHKURTABIQ

Lul pranvere, lule t'qenit
Burbuqe edhe rrush qyqe

I TRETI SHKURTABIQ

Dhe t'erandshëme manushaqe

TË GJITHË SHKURTABIQAT

(T u e k c y e m b a s Z a n ë s)

Cik!

Cik!

Cik!

Nuk âsht i tmerrshëm vigâ
As muzat, brina nuk ka
Por i bir'i Ali gjuetarit

Cik!

Cik!

Cik!

(D a l i n. H y n g j u e t a r A l i j a)

GJUETAR ALIJA

Gjurmë! Kahmos gjurmë!...
Këndej ka trupue
Kamba randë e ujkut.
Heshtí... Bisha âsht largue
Poshtë kaçubash, lugut.
Sy të fortë e dorë t'sigurtë
Aliu ujkun ka m'e gjuejtë

(Merr shêj në Shpendin. Por menjiherë zmbrapet)

Ndalou!
M'ngjan se ky ujk nuk do t'jetë.

SHPENDI

(Kcen me të shpejtë)

Mos o babë! se un jam... un!

GJUETAR ALIJA

Shpendi?

SHPENDI

Po!
Shpendi i vogël biri i yt
K'sulkuqen e kam mashtrue
N'pyll te ujku e kam çue
N'andërr zana m'u ka çfaqë
E m'ka vue në paqë.

GJUETAR ALIJA

Zoti t'ku denue
Gadi baba me të vrá.
Bir, ashtu ç'ke bâ?

SHPENDI

Babë i dashtun, mos m'pyet mue,
Se mandej ke me m'qortue.
Por t'lutem mâ shpejt vrapo
Kësulkuqen e shpëto.

GJUETAR ALIJA

Gjujas, Shpend! Kërko gjurmët e ujkut.

SHPENDI

Mirë, babë.

GJUETAR ALIJA

Shputa kambësh a mos ka?

SHPENDI

Po, babë, ujku kndej ka ra.

GJUETAR ALIJA

Kërko! Kërko!

SHPENDI

A hua!
Tash me dijtë se shka kam pá

GJUETAR ALIJA

Ku? Tregom!

SHPENDI

Te këto lule të shëngjergjit
Po shof gjurmë t' këpucve t'njeriut.
Këto janë gjurmët e Kësulkuqes vogël,
Qe të mjeren! Ujku e ka fshi
Edhe e ka çu' n'strofullin e tij.

GJUETAR ALIJA

Qetsi!

Kto dy gjurm' që drejt livadhit shkojnë
Kah njato kaçuba drejt të çojnë
T'atij këndej e t'asaj andej.
... Ngrehu bir, më kam't e tua t'lehta,

Lëshoj syt nepër kto degë të blerta
Un' mbas njanit e ti shko mbas tjetrit,
Un' mbas ujkut, ti mbas f'mis së dashtun.
...Nisu! T'jesh i shpejtë dhe i matun.

SHPENDI

Zot, shpëtoje Kësulkuqen!

(Bjen perdja).

PAMJA E III

Te gjyshja. Fusha e vogël me dy mështekë dhe kasollën e vogël. Prej kasollës del gjyshja tue lanë derën çelë, kështu që në kasollë shifen votra dhe shtrati

GJYSHJA

Zot i madh ty t'qofsha falë
Prap Shëngjergjin prita gjallë.
Erdh pranvera e dimni kaloi
Çelen lulet, bari gjelbëroi.
Dielli po m'qeshet n'qiellin e naltë
Po m'xen trupin me eshtnat e thatë.

(kalon mâ tutje)

Kamb't më mirren, kryet më tundet,
Duert si krande m'u kanë bâ;
Nuk âsht shakë! 'Iqind vjet mbusha
Njimij t'zeza i kam pa.
Tepër, tepër kam durue
Por zoti më ka dhurue;
Dishka t'vogël; që me ar nuk ndrrohet,
Shpërblim për mue, me tê zemra m'ngushllohet.
Ma ka dhanun t'eme mbesë
Kësulkuqen engjulleshë.
. Dita âsht sî mâ e buk'ra

T'shkoj në pyll me mbledhë kpurdha.
... Kështu ngadalë!
Nisu plakë
Hapin mos e ndal!
Se t'shkon rruga
Pak nga pak
Me tfurkën që mban!

(Niset për në pyll. Ia mbërrinë ujku tue ngá)

UJKU

M'shtekët, fusha dhe kasolla
Këta qenkan q'i kërkova.
Po e ha. Po e ha.
T'dyjavet këtu po ua njes
S'pari gjyshen mandej atë
Kam vendosë këtu m'i pré:
F'miun si qingj - gjyshen si dele!
Plaka s'qenka në dritare,
Kurse dera hapun fare.
Ose kotet tue dashtë me fjetë
O ndokuni qenka msheŕë.
... Vau! Vau! Hop!

(Kcen mbrendë në shtëpi)

Kurrkush s'qenka! Mor mos po m'rrejn' syt?
Por s'mashtrohem jo, jo.
Kurrkush s'gjindet, prandej kend s'e shoh.
Delja plakë ka ikë e shkue,
Porse qingji s'ka me m'pshtue.
... Dishka mirë ndër mend m'ka ra.

(kcen mbi shtrat)

Mu n'atë shtrat kam për t'u futun
N'të voglueshen kam m'e pritun.
... Ha! ha! mrekulli do t'jetë!
Porse dera le t'rrijë msheltë.

(Mbyllë derën. Kësulkuqja mbërrinë në fushën e vogël)

KËSULKUQJA

Gjyshe! Gjyshe! Sa fort jam gëzue
Sikur t'dijshe me kend jam takue!
Kam pá dhelpnën dhe ariun
Ujkun e kam pá
Kam pá lep'rin e mullêjen,
Shpendi që kukatë.

Gjyshe, gjyshe! Ndigjo me t'rrëfye
Shka mâ tepër mue m'ka pëlqye.

M'lêja kish sqepin prej arit
Dhelpna kish bishtin t'mëndalshit;
Ariu kcen për bukuri,
Lepri dasmor për çudi,
E ujkun, loke, m'e pa
Si prej babe, nane, vlla.

(I afrohet dritres)

Ku je gjyshe? Më shif, un kam ardhë,
Nxjerre kokën t'i shof flokët e bardhë.
Krejt pak sende të kam prue
Nji rrisk' bukë e nji lug' mjaltë
Dronica krype, kokrra kafe
Ngjyre t'kaltërt nji shamí
Tri pika vêne të vjetër
Dhe nji tufë rozmarí
... Qetsi! Dera qenka e mbyllët.
A thue flenë? A i dhemb kryet?
Tak! Tak! Tak!
Lum gjyshjalokja m'u përgjegj

NJI ZA PREJ KASOLLJE

Jam e sëmundë nuk muj m'u çue.
Kësulkuqe hape derën.

(Kësulkuqja hapë derën. Në shtrat rrin ratë ujku me shamin e gjyshes në krye)

KËSULKUQJA

Faqet tua, gjyshe, sot t'zeza tek janë!

UJKU

Mos u habit, bijë, se sot ethet m'kanë zanë.

KËSULKUQJA

Gjyshe, mâ t'mdhaj i paske sot veshët!

UJKU

Kur të flasish, bijë, me t'ndigjue mâ lehtë.

KËSULKUQJA

Ma t'mdhej sot i paske, gjyshe, syt e tul

UJKU

Dhe n'mes t'territ, bijo, me muejt me t'kundru'.

KËSULKUQJA

Gjyshe dora e jote shputës po i përngjanë!

UJKU

(t u e e k a p ë)

Lehtë Kësulkuqen t'mundem m'e përqafë.

KËSULKUQJA

Gjyshe, dhamb't tu t'ndritshëm, të shëmtuet janë!

UJKU

(T'ue e shtri në shtrat e tue kcy'e mbi të)

Duen me të ngranë

KËSULKUQJA

Kuku! Kuku!

UJKU

Vau! Vau!

(Dyert janë mbyllë. Çdo gjâ prap âsht në qetsi. Prej pyllit vijnë gjuetar Alija dhe Shpendi)

GJUETAR ALIJA

Qe. Der këtu ferkem't na pruen,
Këndej ajo, andej ujku.

SHPENDI

Kurkush s'âsht. Heshtí gjithku'.

GJUETAR ALIJA

Pusho!

ZANI PREJ KASOLLE

Hrk! Hrk!

GJUETAR ALIJA

A ndigjon?

SHPENDI

Po m'ngjanë mue!

Se n'gjum dikush do t'jetë tuj gjimue.
Si ndokush, kur drû sharron,
Ose drrasa kur strugon
O n'mioçal kur ujt kërrkatë.

GJUETAR ALIJA

Kisha me thanë se dikush po krratë.

SHPENDI

Po.

GJUETAR ALIJA

Ndigjo!

ZANI PREJ KASOLLE

Hrk! Hrk! Hrk!

SHPENDI

Babë, kjo do t'jetë gjyshjaplakë.
Shum e fortë qenka kur krratë.
Se si krratka! Veni re
Kulmi luen. Tunden mështek't.

ZANI PREJ KASOLLE

Hrk! Hrk!

GJUETAR ALIJA

Kjo mâ âsht poterë.

(Prej pyllit mbërrinë gjyshja)

GJYSHJA

Jeta t'shkoftë me nderë
O gjuetar Alija!
Kësulkuqen mos t'ka ra m'e pa?

GJUETAR ALIJA

Ndriklla Havë, ç'do t'thotë kjo lojë?
A ndigjon?

GJYSHJA

More, Ali, jam shurdhue.
Do këpurdha i kam mbledhë
Asaj me ia dhanun due.
Po ku âsht?

ZANI PREJ KASOLLE

Hrk! Hrk! Hrk!

GJUETAR ALIJA

Tash e dij se shka do t'jetë.
Ujku! Ujku! — gjyshe 'i herë prapou!
Prapou Shpendi!

SHPENDI

Kape pushkën babë!

(Shpendi kcen dhe hapë derën. Gjuetar Alija shenon me pushkë. Pushka plas e ujku kcen prej shtratit e bjen për tokë; shkon tue rrokullisë fushës së vogël)

SHPENDI

Sa i madh qenka! I madh për beter.
K'sula e kuqe burëve iu ka vjerrë.

GJYSHJA

Kuku për mue! 'Mjera un' e mjera!
Kësulkuqen e paska përbi
N'burk të ujkut, në vorı paska hi.

GJUETAR ALIJA

Mos qajë gjyshe! Kij uzdajë n'Aliun!
Qe, me thikë tash ujkut 'ia çaj barkun
Kësulkuqes derën me ia hapun.

(Shkon gjujas deri te ujku, ia çan barkun me thikë. Prej tij nxjerrë Kësulkuqen

GJYSHJA

Këtu qenka e mjera
Qenka ftofë përhera.
Me buzë t'vogla mâ nuk ka me m'puthë,
Duert e vogla qafës ma s'm'i hudhë?
Me sy t'vogjël s'ka mâ me m'shique
Me veshë t'vogël s'ka mâ me m'ndigjue.
... Si do t'muj un plaka
Pa të gjallë me rrnue?
Deri n'ditë të vdekjes
T'fshame kam me lshue.

SHPENDI

Shuej, o gjyshe, Shpendi ka me gjetë
Prap kush do t'i api kësaj jetë.

(nget në pyll)

ARIU

(Vjen me lopët në fushë të vogël tue u prî shtazëve të pyllit

Pa ndigjo ti gjuetar Alija
Ditë Shëngjergji sot tek ka qëllue
Pushkë mbi ne sot s'mundesh me drejtue.
T'gjithë kem ardhun në zemër pikllue
Voglushem Kësulkuqe m'e vorrue.
Voraxhi jam — vorrin ia mbaroj.

Q'YQJA

Jam vajtoie — për të do t'vajtoj

DHELPNA

Për tokë bishtin, për dhimbët, kam m'e ngrehë.

MULLEJA

Kurrë rrobet e zeza s'kam me i hjekë

LEPURI

Prej dhimtes kam me i palue veshët

GJYSHJA

Lëshoi o gjuetar le ta varrojnë
N'këtë zabel gjithë lisat ku gjelbrojnë
Pranë kasollës unë vetë ku banoj!
Bushë të malit e ju zogj të pyllit
Vorromani Kësulkuqen t'ime!
Te kryet mbirrnja ujt e nji burimit.
Përskaj uji do banka m'i lanë
Drandofille me mbjellë në çdo anë:
Kush të lodhet t'ulet me pushue
T'rijt me lule me u zbukurue
Kush âsht etshëm le t'pij ujë të dlirë
Për shpirtin e kësaj vajze s'mirë

GJUETAR ALIJA

Mal madh'shtor ti frigën mos ia shti!
Mos i rando ti o tokë e zezë
Lshoni degët ju t'bardhat mështekë
T'ndyrës hije me i bâ përmbi.
Qyqe heret mos nis me vajtue
N'dhé e qetë le t'nisi me pushue.

ARIU

Në punë! Në punë! Vorrin me ia çelë!

(Fillojnë me rrëmihë. Vijnë Shpendi e Zana)

SHPENDI

Prit pak arí! Ndryshe do të ngjasi!

ZANA

Rrugës plot me lule erdha
Gjith' sa munda lule mbledha,
Mbusha prehnin edhe duert
Plot me rremba lule amoni
Cicëlope e matergoni
Fisligeni, manushaqe
Lul katuja e rrush qyqe

(Bjen në gjuj afër Këshulkuqes edhe e fërkon me barishte)

Çohu, shpirto, çohu!
Te nana tash kthehu
Nepër male të gjelbrueme
Nepër tri ujna t'kullueme.

(E puthë vajzën e vogël, kurse Këshulkuqja ngrihet si prej andrre edhe brofë në kambë)

GJYSHJA

Oh sa fat'i mirë!

GJUETAR ALIJA

Dhe gëzim për né

SHPENDI

Kësulkuqe më shit mue! M'ndje!

KËSULKUQJA

Zot, der tash ku paskam ndodh?
Andrra t'kqija m'paskan lodhë.
Prap t'shëndoshë t'shof nana gjyshe
Me kokë t'bardhë prej flokëve t'thime.
Gjyshe, tash, duer t'm'dhaja s'ke
Me kambë' e dhambë' t'gjatë nuk je
... Ambël Shpendi më shiqon
Qe Aliu, mullêja, ariu!
Po më qeshet zana e bardhë
Sikur m'qeshej dhe mâ parë.

ZANA

Porsi andërr tash kaloi idhnimi
Mâ e bukur do t'jetë kjo ditë Shëngjergji,
Zogjt k'ndojnë malit. Felcigeni çeli.

GJUETAR ALIJA

Prej kaaj pushke ujku sot coftë ngeli.

ZANA

Tash Kësulkuqja bjeshkës poshtë le t'zbret,
Se shum nana për te qanë n'shpi t'vet.

KËSULKUQJA

Te nana! Te nana! — shkova zana e mirë!
Ti dhelpen, ari e lepur lamtumirë!
Gjyshe, me ne eja!

(Kësulkuqja dhe gjyshja hecin të parat. Mbas tyne gjuetar Alija dhe Shpendi tue tërhjekë ujkun e vramë)

GJUETAR ALIJA

Gjuetar Aliu shkon n'shtëpi
E ka vra ujkun e zi.
Aj ia! Aj ia! a!

TË GJITHË

Bishë damtore mâ s'ka mbetë
Kësulkuqen e ngrohë dielli i nxehtë
Aj ia! Aj ia! a!

(Vallzim i shtazëvet për rreth Zanës)

ARIU

Hopa! Hopa! Brum!
Rropllimë bâhet shum
Dridhet toka n'drum
Kodra larg bân trum.

DHELPNA

Un e kam bishtin t'mëndafshit

MULLËJA

Un e kam sqepin prej arit

ZANA

Dimni shkoi
Vera erdh
Mâ mirë këtu
Se gjithku'

TË GJITHË

Kuku! Cvok!
Ciu! Brum!
Djathtas — kcim!
Majtas — kcim!
Shkon jehon
Fushës gjanë
Rropllimë
Në çdo anë.

(B j e n p e r d j a)

JOZHA I MADH

I. LISI I JOZHËS

Ka ngja moti, moti, para disa qinda vjetësh.

Asi kohe Venedikasit sundojshin në nji pjesë t'Istres, t'asaj toke të bukur, pranë detit të kaltërt. I tyne ishte dhe Motovuni, qyteti i cili ishte i ngrehun mbi bjeshkën e naltë, brî lumit Mirna. Përfund Motovunit ndodhej nji pyll i mbushun plot me lisa. Në tê Venedikasit prejshin landë e drrasa, me të cilat ndërtojshin anije të mëdha.

Nji ditë vere, sundimtari i Venedikut, providuri Barbabianko, shkonte nepër Istër, mbi gomar të tij edhe ra prej pyllit për në qytet. Kryeprifti Zvane i grahte gomarit. Barbabianko zbriti prej gomarit të flladitesh pak nën hijen e nji lisi. Gomari i tij pá nji mullar të vogël sane pranë nji kasollje dhe pa pritë ngau atje drejtë. Kur, dishka u përplas në kunorën e lisit. U ndigjue se si kërcasin degët. Gomari binte rrkopujë teposhtë trungut të lisit dhe u përplas në tokë të zezë.

Ajuto! Ajuto! (Ndihmë! Ndihmë!) — bërtiti providuri edhe u ngritë në kambë.

Pranë mullarit të sanës qëndronte ai, që kishte gjuejtë gomarin në degë të lisit. Ishte njeri i naltë si bjeshka, i fortë si mzati, i vrantë si fortuna. Ishte idhnue vigani, pse i kishte shkulë gomari pakë sanë prej mullarit. Ia kishte ngjitë për bishti, e hudhi përpjetë e tash shiqonte mrrolshëm providurin. Barbabiankoja dridhesh prej frigës.

— Mos frigohi, zotni — tha kryeprifti Zvane. Ky âsht çifçija i juej Jozha. Mue më pret lisa në pyll, kurse qytetarëve të Motovunit ua kullotë dhent dhe ua mihë tokën. Asht shum punëtuer dhe i pafjalë, por grykës i madh. Për çdo të shtunde Motovunasit i bijnë nga nji lopë të pjekun. Tash âsht idhnue, por menjiherë e zbus.

Kryeprifti çoi kërbaçin i ra viganit edhe i bërtiti:

— Jozho, bjer në gjuj edhe puthja dorën zotnis fisnik! Ky âsht zotnuesi i ynë.

Barbabiankoja u habit, kur pa Jozhën tue ra në gjuj përpara tij, i friguem si lepuri.

Jozhë, — urdhnoi kryeprifti — ti ke mbytë gomarin. Merre zotnin në duer edhe dërgoje nalt në qytet!

Jozha u çue, shtriu duert e tija të mëdha, vu Barbabiankon mbi krahun e majtë dhe u nis me të shpejtë kah Motovuni. Providurit i dukej sikur t'ishte në maje të ndonji kumbonarje. Ia ngjiti viganit për qimet e gjoksit edhe tha:

— Jozhë,eja me mue në Venedik. Ti ke me qenë sherbëtuer besnik, kurse un zotni i mirë. A dëshiron?

— Hm! murmuroi divi edhe e lëshoi providurin te muret e Motovunit

Të gjithë Motovunasit n'atê ças ndodheshin te muret e qytetit. Ishte e shtunde, dita kur duhej me i dërgue Jozhës së Madh lopën e pjekme. Mirëpo Motovunasit nuk dojshin me e ushqye mâ viganin me lopët e tyne. Vrapuen te rrenimet me i thanë: „O Jozhë, qét t'ona nuk janë për ty!" dhe me ia mbyllë derën në fytyrë. Muerën armë me e plague dhe gurë me e përzanë. Jozhës i duhej me punue pa rrogë, sepse ky ishte çifçi, kurse ata zotni. U habiten, kur panë viganin se vuni providurin e tyne përmbi mure. Me bërtimë e kangë e përcollën Barbabiankon deri në shtëpin e kryetarit të Motovunit. Mandej u këthyen menjiherë te muret me e përqeshë dhe përzanë Jozhën e Madh ashtu siç ishte i unshëm dhe i etshëm.

II. MISHI I PJEKUN

Jozha i mirë u ul para dyerve të mbylluna të qytetit e pritte mishin e pjekun. Motovunasit, në fillim, u friguen se mos po ia mësyen atyne vigani. Kur panë se ishte i durueshëm dhe i pafjalë, lëshuen armët dhe ia nisën me e ngucë me lojë e tallje. Grát e gjuejshin me patate, kurse fëmijt me guraleca. Nji këpuctar i çalë

e thatuq u ul në nji kand të mureve, mu përball Jozhës dhe filloi ta përshëndesi me gotë të mbushun plot me venë. Filloi t'i këndojë viganit me kangë përbuzëse:

Ku âsht uthulla e vjeme?
— Jozha i Madh krejt e ka pi.
Ku na ka mbetë lopa shyte?
— Mzatin Jozha ia ka fshi.

Motovunasit kishin pru prej pijetores venë dhe mish. Hajshin e pijshin përpara viganit t'unshëm, i cili pritte mishin e tij të pjekun. Ishte untue si ujku, sepse ato ditë kishte mihë e lëvrue tepër për pronarët e qytetit. Te muret qeshëshin dhe çojshinë poterë, kurse ai këpuctari prap ia nisi kangës:

Çifçit kishin sjellun pleh
Në fushën e tyne Brestë
Plehun ka ngranë Jozha i Madh
Perimet pa u rritë kanë mbetë.

Të gjithë ia pëlcitën gazit, kurse këpuctarit i ra ndër mend nji tjetër lojë.

— Vëllazën — bërtiti — pse të vdesi Jozha unit? Le të na këndojë deri sa nuk ia kemi mbushë gojën me mish të pjekun.

— Le të këndojë! — thanë të tjerët, sepse e dijshin që këpuctari donte me mashtrue viganin.

Edhe Jozha filloi nji kangë mbi stërgjyshin e tij, mbi banin[1]) Dragonja. Bani kishte pasë qenë i madh, i fortë dhe i mirë sikurse Jozha. Ai kishte pasë ndërtue Motovunin dhe kishte sundue në të. Kishte pasë lëvrue të gjitha arat, çelë të gjitha rrahishtat dhe pyllzue fushën e Motovunit. Aso kohe të gjithë ata që gjindeshin në Motovun, ishin të kënaqun dhe të gëzueshëm. Mirëpo kishin ardhë ushtrit e shkurtabiqave dhe kishin msye si grumbuj bletësh. Dragonja i përzu prej qytetit të tij. Mirëpo shkurtabiqat shtoheshin si farë e hithit. Kush me u ndejë përballë? Banin e plagosën me shigjeta të helmueme. E mbyten mbas prite.

Shkurtabiqat e gjuejten përjashtë murevet trupin e Dragonjes. Vorrin ia mbaruen nën qytet e mbi të ia

[1]) Qeveritar i nji Krahine

grumbulluen nji grumbull gurësh. Ata u bânë zotnuesat e Motovunit, kurse stërnipi i Dragonjës, Jozha, u ba shërbëtori i tyne.

Jozha këndonte dhe jehona i përgjegjesh. Ishte kënaqësi me ndigjue kangën e tij. Rrudhte syt, hapte gojën, prej së cilës i rrjedhte kanga sikurse lumi.

— Hu! — bërtiti nji herë Jozha. Nji duç i madh sane të lagshtë dhe të fëlliqtë ia mbylli gojën. Ky ishte ai mishi i pjekun, që ia kishte premtue këpuctari.

— Urra! — Bërtitshin prej murevet. Qytetarët kcejshin prej qejfit.

— A âsht i shijshem mishi i pjekun, o Jozho?

Vigani u ngrit në kambë. I vlonte gjaku. Kapërcei muret dhe rroki me duer kumbonaren e Motovunit. Filloi me e dridhë prej themelit deri në maje.

Motovunasit nisen me piskatë dhe filluen me kërkue ndihmë. Ikshin si të luejtun menç. Kishin mësye drejt nga shtëpija e kryetarit të Motovunit. Lëshuen armët e buljeret e bërtitshin:

„Ndihmë! Mbaroi kumbonarja e jonë e bukur!

Jozhës i kaloi zemrimi, lëshoi kumbonaren dhe u ul në vendin e vet. Qeshesh kah shiqonte frigën e marrë të qytetarëve të Motovunit.

Motovunasit bërtitshin nën dritaren e kryetarit:

„Vdekje Jozhës së Madh!" Kryetari nxuer kryet në dritare dhe tha: „Providuri Barbabianko e don bujkorobin Jozho. Jozha këtyne Pashkëvet do të jetë në Venedik me i shërbye providurit.Barbabiankoja do ta shpërblejë Jozhën pse e ka bajtë sot në mëngjes deri në qytet.

— Mirë! — thanë Motovunasit. — Le të shkojë Jozha menjiherë për Venedik. Na i frigohemi se âsht tërbue.

Kryetari me Barbabiankon e me disa zotnij të tjerë duelën prej shtëpis. Para tyne shkojshin disa djelmosha tue bajtë që të pjekuna, tre kosha me bukë dhe nji enë me venë. Mbërrinë deri te vigani. U ndalen. Bukës së nxehtë i vinte era e mirë, kurse venës së fortë e të vjetër i vinte era drandofille dhe dredhëzash të pjekuna.

— Jozhë, këto të gjitha janë të tuat — foli Barbabianko.

Divi nuk i besonte syve të vet. Kishte frigë se mos ishin lojna dhe mashtrime të reja. Murmuroi dishka, shtriu duert, kapi dhuratat dhe u lëshue bregut teposhtë drejt kah kasolla.

III. JOZHA I MADH SHKON NË KOPAR

Ishin Pashkët — ditët e gëzueshëme dhe të nxehta të pranverës së parë.

Kryetari i Motovunit rrinte ulë përpara dritares së madhe të pallatit të tij dhe kuvendonte me sekretarin, zotni Civetën, njeri i thatë dhe i zbetë. Kryetari i tha që Jozhën duhet me e dërgue në qytetin Kopar, prej kah nji ani e madhe do ta dërgonte në Venedik te Barbabiankoja. Por Civeta iu përgjegj:

„Mirëpo shka do të bâjë qyteti i ynë pa Jozhën e Madh? Ai mihë, mbjellë e korrë për ne. Për atê të shkrete që ia apim të shtundeve, ai na ushqen dhe na mpron. Kush ka me pre dru në pyllin e Motovunit, kur nuk do të jetë vigani Jozhë? Jozha âsht si ká, i cili nuk din gjâ tjetër përveç se me ndigjue dhe me punue. Motovunasit pa 'të mbarojnë."

Kështu foli Civeta, mirëpo kryetari iu përgjegj se Jozha i Madh ka kohë që ishte bâ i mërzitshëm për Motovunasit e se duhej me e ndigjue providurin. Kryeprifti Zvane, qysh sot, le ta dërgojë Jozhën në Kopar e prej Koparit me ani në Venedik.

Ndërsa ata po kuvendojshin, Jozha i Madh pushonte mbas punës mbi bregun e lumit Mirna, përfund qytetit. Kishte ra barkas, gjanë e gjatë dhe thithte ajrin e freskët pranveruer, ndigjonte të ramen e kumbonave të Pashkëvet dhe hapte syt nga dielli. Rrezitej në diell si shapiu i madh dhe i gjelbërt ose shkrryhej nëpër bar si ari. Ishte i ri, i shëndoshë dhe i kënaqun. Ua kishte falë Motovunasve ato të fyemet e randa; prap do të punonte me kujdes për ta. Ata ishin zotni, kurse ky çifçi. E donte pyllin, lumin, kodrën dhe fushën, ku kishte lindë. Do të punonte deri në vdekje, vetëm të bâheshin pemët e ambla, perimet dhe lulet.

— Gjataman, çohu! Do t'udhëtojmë për në Kopar - u ndegjue zâni i kryepriftit Zvane. Kryeprifti qëndronte mbi kal dhe tundte kërbaçin e gjatë.

— Do të kisha dëshirë shum me ndejtë këtu — tha Jozha.

— Çohu dhe ec! Kështu urdhënon kryetari i Motovunit providuri Barbabianko — iu përgjegj kryeprifti.

Jozha u ngrit, fshani dhe tha se do t'u ndigjonte zotnive të tij.

Motovunasit vrapuen te rrenimet e murevet me pá Jozhën e Madh kah po nisesh për në Kopar. Gëzimi i tyne ishte i madh. Gjuejshin përpjetë kësulat, bâjshin sheja me duer, bërtitshin dhe fishkllojshin si të tërbuem.

— Udha e mbarë, Jozhë! Ta dhashtë zoti e u mbytsh n'ujë!

— Luej me kumbonaret e shën Markut, në qoftë se je trim!

— Shpejto të mos digjet fërliku në Venedik!

— Kanë me të martue me të bijën e dogjit, o Jozhë i bukur!

— Nuk kemi me të pá mâ kurr, o grykës!

Motovunasit shiqojshin se si poshtë në luginë kryeprifti Zvane shkonte në kal e, mbrapa tij, shkonte me hapa të ngadalshëme vigani Jozhë. Divi bante mbi krahë dishka të gjatë dhe të trashë si shëgjetë e madhe — ndoshta trupi i krasitun i lisit të tij.

Qytetarët për nji kohë të gjatë shiquen, piskatën, shanë dhe fishkulluen deri sa udhëtarët u zhduken.

IV. GALIJOT ILIJA

N'agimin e nji dite pranverore u nis prej limanit të Koparit galera[1]) e madhe drejt Venedikut të bardhë. Fryente nji erë e lehtë, velat hapeshin, litarët zukatshin e flamuri valonte. Shkumba e detit ushtonte për rreth anís.

[1]) Nji lloj vapori në mesjetë.

Jozha ishte mbi kuvertë t'anís kryet e kishte mbështetë mbi timonin e naltë. Nuk i vinte mirë që e kishin përzanë prej Motovunit, prej qytetit të banit Dragonja. Bregdeti i Istrës zhdukesh para syve të tij e Jozhës i qante dhe shpirti. Dishka e shtynte të ngrihej, të kcejë n'uj' e të këthehet në pyjet e veta. Jozha mendoi: „Mirëpo a âsht deti i cektë sikurse moçali, i cili mund të shkilesh me kambë?" Anija i dukesh se âsht ndonji shpend i madh prej drunit, ku çdo gjâ tundet, zukatë e shushuritë. Vigani qëndroi nji kohë të gjatë si trupc, i shtrim mbi drrasa që lëshojshin erë sketerre dhe katrani.

Era ishte ndalë. Pëlhurat nëpër dyrekë ishin vjerrë si lecka të laguna, flamuri ishte mrrudhë si gjeth i thatë, litarët ishin varrë si shlliga të gjata e të ngordhuna. Gjithkah zotnonte paqë e qetësi. Dielli perendonte mbrapa mjegullnajes së zezë. Anija tash dukesh si nji shpend i madh prej druni, të cilit ia kanë shkurtue të dy krahët — kishte mbetë e palëvizshëme në mes të moçalit të shurdhtë.

Mirëpo tash ngjau nji tjetër çudi. Prej njiqind biravet në anët e anis duelën rende të gjata hûjsh. Hûjt rrahshin sipërfaqen e detit dhe shkvejshin ujin, vazhdimisht ngriheshin n'ajr e prej tyne rrjedhshin curril pikat e shkëlqyeshëme t'ujit. Anija përsëri luente. Jozha nuk dinte se çka ishte kjo; mendonte: „Un ndodhem mbi nji shtazë të çuditshëme. Ditën duket si ndonji shpend i madh me krahë të bardhë, kurse natën si marimangë e shëmtuet, që shkon detit me ndihmën e njiqind kambëve të gjata.

Anija çante ujin. Në mbrendin e sajë ndigjohej nji zá i fortë e i thekshëm. Dikush këndonte:

Qysh se kur më kanë gozhdue
Për këto drrasa të kalbta
S'e kam pamun shtëpin t'ime,
Për nanën jam përmallue.
A m'je shndosh o shpi e bardhë?
Shëndosh a e kam at' nanë?
Deto, i kaltërti det!

Jozha e ndigjoi dhe mendoi: „Kênd vallë do ta kenë gozhdue përfund këtyne drrasavet. Kênd e paskan largue prej shtëpis dhe prej nanës.

Qysh se kur më kan' vorrue
Në këte vorr të drûjtë
S'i kam pa pishat e pyllit
As diellin e zjarrtë
A thue drûjt mos janë tha?
Diell, a thue, n'atë vend a ka?
Det-o, i kaltërti det!

Jozha ndëgjonte kangën e idhtë dhe pëshpëriti me vehte: „cilin do ta kenë vorrue gjallë këtu?" vigani bërtiti:

„Kush je ti, o i mjerë?" mirëpo kanga u ndal.

Terri kaplonte. Deti ishte i zi e qielli ishte mbushë me rê. „Do të ketë fortunë! thojshin detarët; u njiten mbi trenë; lidhën velat dhe prap u mbledhën te timoni për të ngranë darkën së bashku me kapitanin dhe kryepriftin Zvane. Papritmas anija u ndal.

Jozha rrinte shtritë, i qetë dhe vetëm mendonte: „Kush këndon kështu në gjuhën t'ime, mu përfund meje? „Preku me dorë kapakun e gjanë të kuvertës s'anis dhe ngadale e shtyni anash. Dishka luejti n'ani. Prej asaj së çelmje u çfaq nji kokë e madhe me qafë të gjanë e me shpatulla të forta. Jozha pá që para tij ndodhesh nji njeri i madh si ai vetë. Dyat heshtën e për nji kohë të gjatë u shiquen n'atë gjymësterri.

— Kush je ti? — e pyet ai prej anis.

— Më thonë Jozhë, Shqav. Po ti?

—Mue përpara më kanë thanë Ilija, tash më thërrasin Galijot.

— Po shka punon këtu poshtë? — tha prap Jozha.

— Lundroj, shtyj të gjithë këta rrema.

— Ha, n'ato kambë të drunit. Po me shka?

— Qe me shka — tha remtari edhe çoi përpjetë nja dhetë duer të forta të tija. — Të tilla i kam njiqind.

— Po pse nuk del prej asaj bire?

— Sepse m'i kanë pré kambët dhe më kanë gozhdue me zinxhira për drrasë të fortë. Nuk guxoj me u

shkoqë. Më rrafin. Më shtypin. Shiqo se si më shkon rrëkajë gjaku fytyrës. Un jam skllav i tyne — Galijoti.

— Po prej nga je, Ilija?

— Kam le i lirë si shpendi, në tokën e Dalmacis. Kam pasë mprojtë vendin t'im prej dushmanëve. Ata na patën grabitë djelmosha e fëmij, e unë i pata ndjekë me anin t'ime! Shpeshherë ü kam nxanë, iu kam nxjerrë rrobët dhe i kam ndeshkue. Ata më ndoqen dhe me zunë. Më nxuen, m'i prenë kambët dhe më futën në këtë aní me i ngrahë deri sa të vdes. Po ti, Jozho, prej nga je e për ku je nisë?

Jozha filloi me i tregue gjithëshka dinte mbi banin Dragonja dhe mbi Motovunin, mbi qytetarët dhe mbi qét e pjekuna, mbi Barbabiankon dhe mbi Venedikun, ku ishte i detyruem të shkonte përdhnunë.

— Ndëgjo, Jozhë vlau — tha Ilija — ka shêja fortune. Kjo aní sonte ka me u fundosë.

— Po unë? Po ti?

— Unë do të mbytem së bashku me anín. Jam i penguem, i çalë. Çdo të baj sikur të shpetojsha. Ti je i ri dhe i fortë e do të mundesh me dalë me krye shëndosh. Jozho, për dishka ke me m'u betue.

— Kam me t'u betue, Ilije!

— Kurrë mâ mos lejo që të shkelin të tjerët. Edhe ti je njeri e shum mâ i fortë se zotnit e tu. Banu i drejtë dhe i mëshirshëm, por i lirë e plot krenarí. Duhet të tregohesh burrë!

— Të nap fjalën!

— Lamtumirë! Tash vjen fortuna — pëshpëriti Ilija edhe u fut në mbrendin e anís.

Jozha rregulloi kapakun në vendin e vet dhe shiqoi për rreth. Qielli ishte nxi edhe mâ tepër, deti dukej fulë. U çue nji erë e fortë. Trenët dhe kryqat kërsitën. Valët e detit u tunden, u vërsulën mbi timonin; u ngjitën anëve dhe u gjuejtën mbi kuvertën e anís. Vigani ishte bâ qullë deri n'eshtna. Vala përfshiu njî detar edhe e ngrehu mbrenda në det. N'atê ushtim ere Ili-Galijoti, përshëndeti Jozhën me këtê kangë:

Kambët e mija m'i kanë thye
Shpirtin m'a kan nxjerrë
Shum halle kam në këte botë!...
Laradashë o shpend' të bardhë
Fluturoni andej nga jugu
Shëndet nanës me m'i falë!

Det-o, i kaltërti det.

Mbasi mbaroi Ilija kangën, ia priti Jozha i Madh:

Përmbi breg qyteti ngrihet
Krejt prej stralli e mermeri,
Për rreth, deti i gjanë shtrihet,
Toka plot tërshanë e grun
Prej bjeshk'vet ernat ushtojnë
Prej detit valët gjimojnë

O qytet prej stralli!

Gjithë antën anija u përpoq me erën e dallgët. Deti kishte përbî kapetanin, kryepriftin Zvane dhe detarët. Galera u përplas për nji shkrep të detit, përpara grykës së lumit Rasha, dhe u fundosë. Jozha i Madh u hudh në det, të shpëtojë Ilin, mirëpo nuk i ndihmoi fati. Valët deshtën me e tërhjekë e me e përbi edhe atê. Vigani u përballoi me forcë. Kur kamba e Jozhës së Madh, shkeli në tokë deti ishte qetësue dhe dielli kishte lëshue rrezet mbi majen e malit.

V. KRYENGRITJA E VIGAJVE

Friga, e të dridhunat deri vonë zotnojshin nëpër qytetet dhe oborret e Istres.

Nji bari tregoi i pari se nji mëngjes, mbas fortunës së madhe të natës, kishte pá viganin tue dalë lakuriq prej detit. Tregoi se ai katalla ishte drejtue për në bjeshkë tue bâ shej me nji topurre[1]) si me dashtë me lodhë çdo gjallesë mbi tokë.

Ai vigan shkonte mandej prej qytetit në qytet, prej oborrit n'oborr, t'i nxisi për kryengritje rrogtarët dhe

[1]) Shkop, hû i madh.

katundarët. Aso kohe të gjitha qytetet kishin nga nji vigan, i cili shërbente me besnikí, me butësi dhe pa kurrfarë rroge. Të gjithë këta i nxitte dhe i trazonte vigani, të cilin e kishte nxjerrë deti. I mbledhte rreth vedit e i dërgonte në mal, ku të gjithë divat betoheshin se aty e mbrapa do t'ishin njerëz të lirë.

Vigajt kanë me na pre si qingjat — britshin nëpër qytete.

Nji uri e madhe u përhap në botë. Arat ishin lanë mbas dore, bagëtija ishte egërsue, kopshtijet ishin tha, të gjitha qytetet kishin mbetë pa ushqim e pa mbrojtje. U mblodhën kryetarët dhe fisnikët të bisedojnë se shka me bâ e tek me bâ. Ndërsa ishin në kuvend e sipër ia mbërrini nji porosi prej divavet kryengritësa. Vigajt u njoftojshin se nuk dojshin me qenë mâ sherbëtorë dhe robë. Ata nuk do të mësyejshin kurrkend; prandej askush s'duhet të frigohesh prej tyne. Kishin zgjedhë bajraktarin e tyne, i cili âsht i vetmi që i urdhnon. Larg, përtej maleve, do të nxjerrshin bukën vetë me ndihmën e shetënve dhe të parmendave.

— Po si e ka emnin ai bajraktari i vigajvet? — Pyeti kryetari i Motovunit.

— I thonë Jozhe.

— Ha, ai âsht Jozha i jonë i Madh. Ai po i bâka të gjitha këto pshtjellime. Shko te ai edhe thuej të këthehet shpejt në Motovun. Në qoftë se për tri ditë nuk ka me u këthye, na do të përdorim ushtrin kundra shërbëtorëve të pandigjueshëm. Jozhës së Madh kemi me ia punue sikurse stërgjyshit të tij Dragonjes.

Kryetarët me te kotë kërcnoheshin me këtë mënyrë. Vigajt nuk luejshin prej bjeshkës së tyne. Kaloi nji muej dit. Nëpër qytete gjithnji keqsohesh gjendja. Mâ së tepërmi vuente qyteti Motovun, që tash gati qante për Jozhën e Madh. Kryetarët dhe fisnikët mblodhën ushtri të madhe. I nisen për në male me nxanë vigajt dhe me i këthye nëpër qytete. Njizet mij qytetarë t'armatosun mirë u çuen kundra nja njizet divave, të cilët nuk kishin kurgjâ tjetër përveç pllugjeve dhe shetënve.

VI. NË MALIN E KOKËQENIT

Në zemrën e tokës s'Istrës gjindet njifarë mali i çuditshëm. Majen e ka të shtrime dhe të rrafshtë si shuplaka e dorës. Aty ishin vetëm disa lisa të vogjël. Asht rrethue me mur prej gurësh shum të mëdhaj. Populli tregon se ato janë gërmadhat e qytetit të cilin e patën ndërtue Kokëqejt. Kokëqejt ishin njerëz me kokë qeni dhe me bisht. Hajshin fëmij, prandej kishte aq eshtna njerëzish n'atë mal. Tash barijt ikin prej tij dhe nuk duen të kullosin kopét e tyne nëpër të. Njerëzit e dijtun thonë se Kokëqej nuk ka pasë kurr. Kur Atila, kërbaçi i zotit, shkatrroi qytete nëpër Istër, shum qytetarë ikën n'atë mal. Qysh atëherë kanë mbetë ato mure dhe aty këtu ndonji skelet njeriu. Mund të bâhet se ata qytetarë të friguem së tepërmi kanë mshehë edhe gjâna të ndryshëme në dhé në malin e Kokëqenit. Flitet edhe për kulshedrën, e cila ruen shum thesare, prandej askush nuk guxon me u afrue.

Jozha i Madh kishte dërgue çetën e tij mu n'atê bjeshkë. Divat kishin ndërtue kasolla drrasash dhe kishin nisë me lëvrue e me rrëmihë të gjithë tokën për rreth. Ç'prej ferkut të ditës e deri në prendim të diellit kërcitshin shetnit dhe tërplotet nëpër ato fusha. Vera nxehte dhe grunajet valojshin për rreth bregut. Toka u gjelbërue nëpër lugina, përskaj prrockave të ftofta. Vigajt ishin të lumtun në qytetin e tyne të drunit, në malin e Kokëqenit. Jozha i Madh ishte për ta bajraktar i mirë.

Nji ditë Jozha me shokun e tij Gjergjin gërmuen nji hendek në mal, për t'i vue themelin pallatit prej guri. Ndeshen në shum skelete njerëzish. Jozha i çonte diku skeletet, kurse Gjergji çelte gjithnji thellë e mâ thellë. Kur, papritë i vringlloi tëplota. U përkul dhe futi dorën në do pllaka të shkëlqyeshëme.

— Shka âsht? — e pyeti Jozha i Madh.

— Mbaje! — u përgjegj Gjergji edhe çoi shuplakat e duerve plot me diçka.

— Këto janë pare. Ar.

— Po për çka duhen? Janë të forta. Nuk mund të hahen — tha Gjergji.

— Nuk e dij as unë se pse shërbejnë. Dij vetëm kaq se Motovunasit ngasin si të marrë mbas tyne. Për to, ata edhe kryet do ta lejshin.

Gjergji u përkul përsëri. U drejtue tue mbajtë në dorë dy qypa, prej të cilëvet shprazi të holla, unaza. vathë dhe zinxhirë.

Në Motovun kësi rrathësh mashkujt bajnë nëpër gishta, kurse femnat në veshë.

— Po për ç'arsye? — e pyeti, prap vigani Gjergj.

— E, ashtu, ai âsht shêj që tregon se nuk u duhet me punue e se janë zotnij.

— Shka të bâj me këto takravate?

— Gjueji në rrugë. Këto ne nuk na duhen — u përgjegj Jozha.

Vigajt përsëri filluen punën. I gjuejtën diku ato pare dhe unaza tue i shkelë në kambë. Befas këcyen që të dy larg prej gropës dhe zgurdulluen syt.

Nji kulshedër e madhe dhe e gjelbërt duel prej shpellës. Qitte zjarm dhe avull për hajzi[1] dhe sy. Jozha çoi shatin dhe mësyni në tê.

— Ndalou! u ndigjue nji zâ i ultë prej fytit të kulshedrës. Unë jam e zoja e kësaj bjeshke dhe e këtij ari. Unë shpërblej ata, që punojnë me kujdes dhe i përbîj njerzit e këqij e përtacë. Kam bâ gjum të fortë e të gjatë në shpellë përfund tokës. Më ka zgjue krisma e shetënve t'uej.

— Po neve a don me na përbî? — e pyeti Jozha.

— Mos frigohi! Ju jeni të mirë dhe punëtorë dhe prandej ju due. Kam dalë prej shpellës me ju dhurue të gjitha këto.

— Po shka na duhet neve ari? Për hir t'arit Motovunasit po zhyten e po mbyten. Prej tij nuk ka fitim — tha Jozha i Madh.

— Qytetarët kanë me u lëshue në ju sikurse grêthat e karcalecat. Mos shiqoni me i mbytë, përkundrazi mbushnju grushtin me ar. Atëherë ata kanë me u bâ

[1]) hundë, bira hunde.

shërbëtorët e juej. Punoni me kujdes edhe qëndroni bashkë sikur gishtat e dorës se për ndryse të mjerët ju! Unë po këthehem në dhé. Do t'ju vij, kur të keni nevojë.

Kulshedra e mirë u tërhoq ngadalë në gropë dhe u zhduk. Jozha dhe Gjergji vazhduen punën e tyne. Ishin tepër të lumtun që gjetën nji mikesh të tillë në bjeshkën e Kokëqenit. Këndojshin prej gëzimit.

VII. QYTETARËT MËSYEJNË VIGAJT

Kryetari dhe fisnikët dërguen ushtarin në Kohën e Shtrigës. Koka e Shtrigës ishte nji breg i gjanë përball bjeshkës së Kokëqenit. I ndante vetëm lugina, në të cilën ishte pjekë drithi dhe rrushi i vigajvet punëtorë. Qytetarët kishin ngrehë shatoret në krye të malit dhe po pushojshin. Të nesërmen në mëngjes rrokën armët edhe u renduen nëpër vijat e luftës. Komandantat e tyne ishin: kalorsi Odo, zotnues i kullës së Kozlakut pranë liqenit të Çepikut, dhe baroni Gambadur, zotnues i Pietrapelozit. Qytetarët u hapën, Odoja dhe Gambaduri shkojshin kaluer para tyne. Ishin të veshun me parzme hekuri, me përkrenare mbi krye, mburoja mbi shpinë e shigjeta në dorë.

Ushtrija kaloi luginën dhe u ndal në nji shpat të malit të Kokëqenit. Kalorsi Odo dhe baroni Gambadur u grahën kuajve n'të katërta drejt qytetit të vigajve. Vigajt ishin ulë në mure dhe shiqojshin se çka do të ngjiste.

Kalorësit mbërrinë përpara mureve të Kokëqenit si rrufé e papritun. Gambaduri shtrengoi frenat e atit edhe i fryni brinit.

— Shka dëshironi zotnij? — e pyeti Jozha i Madh.

Dilnani në mejdan, në qoftë se jeni trima! — u përgjegj baroni edhe bâni shêj me shigjetë.

Vigajt, të qetë, shiquen kalorësit e zemruem.

— Në sulm! — bërtitën kalorësit mandej drejtuen shigjetat dhe therën kualt.

Jozha çoi shpejt kambën që i rrinte vjerrë përpo-shtë murit. Gjergji, vigani i padredhi, nuk luejti nga vendi, prandej iu ngul thellë në mish shigjeta e Odos. „Oooh!" briti Gjergji, bâni me nxjerrë shigjetën dhe i ra me kambë kalit t'Odos mu në bark. Pela flutu-roi përpjetë e u përplas për tokë me zotnin. Por tash Gambaduri mësyeni divat. Ai i gjuente me shigjeta kërcijve të kambës, kurse ata me të shpejtë i largoheshin. Vigajt qeshëshin me atê lojë të tërbueme. Por Jozha i ra shkelm Gambadurit, mu në gjoks e bani që edhe baroni që të fluturojë n'ajër. Kalorsi Odo pá se këtu nuk kishte lojë prandej muer burín dhe i ra tri herë.

Me atê shej mësyeni e gjithë ushtrija. Me bërtimë e klithme vrapuen të gjithë qytetarët në drejtim të murevet. Vlojshin si mizat e trollit. Ngjateshin si-kurse valët brigjeve të detit. Armët kërsitshin e shi-gjetat fishkllojshin.

— Përpara! — bërtiti Odoja. — Vigajt po frigo-hen. T'i lidhim.

— Dorzonani Jozhën e Madh! Dorzonani Jozhën e Madh! — thirrshin qytetarët e Motovunit.

Qytetarët panë se divat nuk po i rrifshin, prandej u ngjitën mureve edhe mësyen në vigaj me shpata e litarë. Shajshin, kur ndonjeni prej tyne i shtynte me kambë ose me dorë.

— Jozhë, shka të bâjmë tash? — pytën vigajt.

— T'i ndrydhim ata karcaleca! T'i ndjekim me gurë! — bërtiti vigani Gjergj.

Mirëpo Jozha përgjegji:

— Nuk âsht mirë me pré njerëz.

Divat habiteshin: nuk dijshin se shka me bâ. Qytetarët i thershin me thika e dojshin me i lidhë edhe me litarë.

— O bajraktar, kështu do të miremi në qafë për mend — thanë vigajt.

— Mos u frigoni! Tash dij se shka me bâ — u përgjegj Jozha i Madh. U çue në kambë, shoi deri te nji lis dhe e shkuli me rrajë prej tokës. I këtheu rra-jët përpjetë edhe filloi me shkelë nepër ushtri.

— Ho! Ho! — briti Jozha edhe ia nisi me fshi nëpër mure dhe përfund murevet.

Qytetarët filluen të kërkojnë ndihmë, të kukasin, të bërtasin dhe t'ikin. Tash ngriheshin me hov n'ajër dhe bijshin mbi bar. Rotulloheshin teposhtëzes, ulurojshin si ujqt dhe plitshin si qét. Fshisa e madhe e Jozhës fshinte me forë e pamëshirë. I gjuente qytetarët poshtë e mâ poshtë dhe i ndiqte nëpër therra dhe në gurë. Deri nga mbramja, Jozha kishte fshî bjeshkën dhe luginën. Jozhën e Madh, atê natë, e zu nji gjum i ambël mbassi ishte i lumtun që nuk kishte derdhë asnji pikë gjak njeriu.

VIII JOZHA I MADH DHE KRYETARËT

Qytetarët këthyen të turpnuem dhe të zemruem në Kokën e Shtrigës. Flitshin: „Qe, na fshiu Jozha i Madh si me qenë na pleh i ndytë". Tri ditë qëndruen të qetë dhe nuk bânë zâ. Me ta ishte edhe sekretari i Motovunit, Civeta. Ai njeri dhelpnak shkoi te kryetarët e u tha që âsht marrëzi me luftue kundra vigajve. Nuk ka ushtri në botë, që mundet me i zotnue. Ata janë mâ të fortë se nji llavë luajsh. Duhet me i përgëdhelë ata vigaj t'egjër me fjalë t'ambla. Duhet me i mashtrue.

— Shkoni — u tha Civeta kryetarëvet — në malin e Kokëqenit. Shkoni pa armë. Foluni ambël vigajvet, ashtu sikurse i flet dhelpna ujkut. Fjala e ambël i çel dyert e hekurta, gjuha e ambël shafitë bjeshkët. Kur të ju ndëgjojnë vigajt, mund të bâhet se këthehen te zotnit e tyne.

— Ka të drejtë — u përgjegjën kryetarët.

Të nesërmen, me të zbardhun drita, kryetarët e qytetit të Motovunit, Labinit e të Pazinit u hypën gomarëve të tyne dhe u nisën për në malin e Kokëqenit. Askush nuk i përcjellte. I priti vigani Gjergj, i cili ndodhej në roje.

— Shka doni? — i pyeti kryetarët.

— Me kuvendue me shokët e juej mâ të vjetër.

— Ashtu! O Jozhë! O Liberat! O Tomë! O-o-o-j — thërriti divi.

Te muret duelën Jozha i Madh dhe dy shokët, vigaj mjekrrosha dhe të thimë. Kryetari i Motovunit zbriti prej gomarit dhe tha:

— T'u ngjatë jeta, Jozhë, bajraktar i divave të vyeshëm! Më ka ardhë mirë që nuk je mbytë atë natë n'aní. I gjithë Motovuni qante, kur mendonte se të ka përbi deti. Motovunasit të kanë falë që ke dridhë kumbunaren e tyne. Kanë lutë providurin Barbabianko mos me të thirrë mâ në Venedik. Më kanë porositë me të thanë që t'i kanë pjekë tri qé të majme.

— As për treqind lopë të pjekuna nuk këthehem në Motovun.

— Jozhë, ti nuk do të jesh mâ rob. Do të kesh ushqim mâ të mirë, rrobe të bukura, rrogë të majme dhe pak punë.

— Nuk frigohem unë, o kryetar prej punës. Sa mâ tepër të punoj, aqë mâ tepër jam i shëndoshë dhe i lumtun. Mirëpo due me punue për vehte dhe për vëllazënit e mij. Buka e huej âsht gjithmonë e idhtë. Kam për t'ia mbajtë fjalën Galijot Ilis!

Kështu foli Jozha, kurse shokët e tij ia nisën me bërtitë:

— Shkoni e lenani të qetë!

Kryetarët mvarën hundët edhe u hypën gomarëve; deshtën me u këthye menjiherë.

— Nuk due që të këtheheni ashtu të mjeruem e me duer të thata — tha Jozha edhe shkoi në qytet e u këthye me duer plot me të holla e unaza.

— Mbani kësulat! — u bërtiti vigani kryetarëvet. Prej duerve të mëdha e të zeza të Jozhës bijshin unaza, zinxhirë dhe dukatë n'ato kapele. Kryetarët shtyjshin njani tjetrin me barqet e tyne të mëdhaj e të majun. Ngriheshin në maje të gishtave, të gjithë të djersitun prej mundit. Kishin ngrehë krenat, hapë gojët e zgurdullue syt. I çojshin kapelat kah duert prej të cilave binte shi i artë.

— A ka mâ, Jozhë? — pyetën ata, kur vigani i dha fund ndamjes.

— Kam, por vetëm për njerëz të mirë. Kryetarët i hypën gomarëvet edhe u nisen teposhtë.

IX. VDEKJA E KËPUCTARIT

— Pare! Unaza! Ar! — shkonte bërtimë në Kokën e Shtrigës. Kryetarët kanë xhepat plot me dukat. Jozha i Madh ka gjetë thesar!

Mâ tepër bërtitte ai këpuctari i Motovunit, që ia pat gjuejtë Jozhës ate grumbullin e ndytë të sanës. Qytetarët tri ditë folën dhe andrruen për arin e Jozhës. Mirëpo si me ia grabitë? Në malin e Kokëqenit nuk shkohet, sepse atje të pret fshisa e Jozhës.

— Kur nuk mujmë me ia marrë arin, mujmë me ia vjedhë! — tha këpuctari i çalë.

Këpuctari po atê natë mblodhi nja dhetë shokë dhe përvjedhtas shkoi në bjeshkën e Kokëqenit. Vjedhtas rrëmihën aty këtu, por askund nuk hasën në shêj paresh dhe unazash. Nji muej ditë e kaluen qytetarët n'ate krye mali. Ditën flejshin, kurse natën, që të mos i diktojë Jozha, kërkojshin thesarët.

Nji natë t'errtë hyni këpuctari mbrenda në qytetin e Jozhës, në maje të bjeshkës dhe ia nisi me rrëmihë. Mirëpo Jozha i Madh e ndigjoi; u çue edhe e nxu vjedhësin.

— Ha, ti je, këpuctar! — briti Jozha.

— Kij mëshirë e më fal! — vajtoi i mjeri.

— Po, shka kërkon ti këtu?

— Mos më mbyt se çdo gjâ kam me të tregue. Kërkoj ar.

— Ar! Meritoje dhe do ta fitojsh. Puno e mandej do t'ap. Po të fali dhe po të liroj. Eja nesër në luginë e më ndihmo me rrëmihë. Merri edhe shokët e tu.

Këpuctari fluturoi si shëgjeta prej duerve të Jozhës.

Të nesërmen Jozha i Madh u zgjue heret. Muer shatin dhe u nis për në luginë. Këpuctari dhe tetë Motovunas të tjerë e pritshin n'arë. Vigani gjithë ditën rrëmihte, kurse qytetarët dlirshin gurët dhe therrat mbas tij. I bajshin ujë me pí prej prrockës dhe ia pahitshin mizat kur pushonte në hije. Nga i endte ai syt, andej kcejshin Motovunasit. Shërbëtori mâ i ndigjueshëm i Jozhës ishte këpuctari.

Të gjithë këtë gjâ e shiqonte ushtrija prej Kreut të Shtrigës.

— Sa turp! Qytetarët i shërbejnë çifçis, robit!

— Kemi me i dënue, me i rrahë, me i mbytë!

— O këpuctar, marre për ty!

Në mbramje vigani u pagoi meditjen Motovunasvet dhe u nis për në malin e tij. Këpuctarj dhe shokët e tij u ngjitën kah Kreu i Shtrigës. Ishin pluhnue, djersitë e lodhë.

Marre për ty. Marre për ju! — U lëshuen në ta qytetarët. Këpuctari desht me folë diçka, bâni shej me duer dhe u hodh me kambën e çalë. Nji grumbull njerëzish e nxunë, ia vunë lakun në fyt edhe e vjerrën në nji trup lisi. Po atë natë kërriti korbi përmbi kokën e këpuctarit.

Të tretën ditë qytetarët e hoqen kufomën me e gjuejtë në nji shpellë. Në xhep të jetëshkurtit gjeten dy pare të mëdha prej arit.

— Ato ia paska dhanë Jozha i Madh! — Sa mirë pagueka ai vigâ! — Me pesë kësi meditjesh njeriu bâhet i pasun! — Po pse mos t'i fitojmë edhe na dishka?

— Ërnoftë Jozha i Madh! Ai paguen si askush.

Qytetarët thanë që e kishin dënue randë këpuctarin. E vorruen si njeriu të ndershëm. Thanë edhe se me punue nuk âsht turp e se Jozha i Madh âsht njeri sikurse të gjithë njerëzit.

Qytetarët nuk flejten ate natë. Nepër shatore ishin marrë vesh ndërmjet veti për dishka.

X QET E VOGLA TË JOZHËS

Djelli lau e Jozha i Madh kishte ngjitë qét në parmendë e u ngrahte për n'arë. Atje e pritshin treqind qytetarë; të gjithë e përshëndeten tue iu përulë.

— Shka âsht burra? — i pyeti divi.

— Jozhë, na ndje, për mësyemjet që të kemi bâ. Fajin e kanë kryetarët dhe kalorësit. Na jemi të vorfun dhe duem me punue.

— Po, por për ju nuk kam nevojë. Punoj vetëm. I kam qét e mëdha si bjeshka. Qe shatí, të shof a dini me rrëmihë.

Jozha futi shatin e tij të madh në dhé. Njiqind djelmosha koyen në te, për ta nxjerrë prej dheut. Djersa u shkonte uj, po shati nuk luente.

— Eh, qe! — tha vigani.

— Shjor[1]) Jozha i mirë të provojmë dishka tjetër! luteshin qytetarët. —Në qoftë se don, sot po të ndihmojmë falë.

— Ashtu, jo! — u përgjegj vigani. Çdo mund duhet të paguhet me drejtësi. Njeriu nuk âsht shtazë. Më vjen keq që nuk mundemi me më ndihmue.

Qytetarët gati qajshin prej idhnimit.

— Ha! — briti papritë divi. Ndoshta parmendën. Pritni pak.

Jozha i nxuer qét prej zgjedhës. Rregulloi parmendën e madhe, u dha qytetarëvet nji grumbull litarësh dhe u tha: „Lidhni dhe ngrehni! Të gjithë muerën litarët edhe u lidhen për parmendë. Mâ se njiqind vetë filluen me tërhjekë, kurse të tjerët shtyjshin.

Jozha shtrëngoi mirë dorën e parmendës edhe e nguli pluerin në ledinë, bërtiti:

—„Jah! Jah, qét e mija të vogla!"

Konopët tërhiqen, përmenda kerset, por nuk luen. „Forza! Forza![2]) bërtitshin qytetarët të gjithë të skuqun e të mbushun frymë prej zorit. Parmenda luejti, u luhat dhe çeli brazën nepër ledinë. Jozha u mbështetë mbi shkallore, nxuer gjoksin, çoi ballin edhe fillon me këndue me tanë fytin:

Ara e jonë, o ara e jonë,
Je e mbushun gurë e ferra,
Por prej teje tambël del'
Flen dhe e zjarrte kulshedra.
Ferrat zhgul me forcë sa ke
Zgjoma kulshedrën e re.
O parmenda e ime!

---

[1]) zotni (italisht)

[2]) lexo: fopca—forca = fuqi — këtu ka kuptimin: mâ fortë — mâ fortë.

XI. CIVETA DHE MAGJISTARJA

Ishin të korrunat — të korrunat e nganishëme dhe të gëzueshëme rreth bjeshkës së Kokëqenit.

Qytetarët korrshin dhe bajshin bereqetin e verës në hambarët e Jozhës. Qyteti i viganit ishte i mbushun me gjithëfarë të lashtash: Grunajet ishin të mbushuna plot drith. Ahri nuk e zinte bagëtin. Jozha i Madh ishte zotnues, kurse qytetarët sherbëtorë të ndigjueshëm dhe të kujdesshëm. Kryetarët dhe kalorësit kishin ikë prej Kreut të Shtrigës; nuk mujshin me pa kah qytetarët turpshëm i shërbejshin çifçis dhe robit.

Ishin ditët e para të vjeshtës. Gjethët e pemëvet bijshin dhe qytetarët shkojshin nëpër qytete të largta. Kështu muer fund mësyemja ushtarake mbi divat. Jozha i Madh kishte ngadhnjye. Ai ishte i lirë. Kreu i Shtrigës kishte mbetë krejt shkret. Vetëm nji njeri kishte mbetë aty së bashku me shërbëtorët e tij, e ai ishte sekretar Civeta. I kishte thanë kryetarit të Motovunit: „Çka nuk keni mujtë me bâ as ju, as kalorësit, as ushtrija, do ta bâj unë vetëm. Unë kam me ju a këthye Jozhën e Madh. Pa të Motovuni ka për të mbarue." Sekretari dhelpnak, u miqasue me Jozhën; i dhuroi nji fuqi me venë. E mësoi Jozhën me pi dhe me i përbuzë shokët. Civeta shoqnohesh tash edhe me divat e tjerë, u fliste që duhet të ndajshin në mes tyne të gjitha arat për rreth bjeshkës. „Unë kam me krye gjyqin e ndamjes", tha Civeta. Por divat i përgjegjën: „Ndamja na vorfnon dhe na ngatrron. Jozha gjithnji âsht i drejtë dhe zemërmirë. Për ne âsht mirë kështu.

Nji natë u çue nji erë e madhe dhe ra shi. Sekretari duel prej banesës së tij, ra teposhtë bregut edhe hyni në nji shpellë. U siell nepër terr derisa takoi në nji gur të madh. E shtyni dhe hyni në podrum. Aty mbrendë jetonte magjistarja. Ishte ulë mbi nji saxhajak, përfund të cilit dilte flakë. Nën tavan, përmbi nji litar e rreth disa vargojve tereshin do kërpa të mëdha dhe ishin vjerrë edhe disa eshtna kokash. Grueja e madhe mbante në prehen nji macë të ligshtë e të zezë, që kishte hapë syt si buf në dritën e flakës.

— Bona sera [1]) — tha sekretar Civeta.

— Shka ka të re, kusheri? — e pyeti ajo?

— Zi e mâ zi. Divat janë bashkue si vëllazën, prandej janë mâ të fortë se na. Më ndihmo!

— Do të mësoj se si me ua shti flakën. Atëherë ata prap do të jenë robët e juej. Kam me të ndihmue sepse unë i urrej. Unë kam barin e urrejtjes. Gjysa e botës do të ngatrrohesh prej tij.

Magjistarja u çue edhe kërkoi në nji kand rranjët e nji farë bari. I zbuti me qyrra edhe i qiti me u zi në nji çanak. Ndërkaq filloi me luejtë. Me nji shtagë lacaronte disa rradhë e germa të çuditshëme. Këndoi nji kangë t'egër e të pakuptueshëme. Maca e zezë mjagullonte; qyqja këndonte në nji birë sipër votrës. Mbassi i dha fund këcimit, grueja muer atê lang të gjelbërt, e derdhi prej çanakut në nji shishezë dhe ia dha Civetës. „Merre! Shpraze këtê lang në venën që ua ep divavet. Urrejtja âsht nana e çdo mëkati. Tash shko, kam tjetër punë". Magjistarja kapi fshisën, i hypi dhe fluturoi nëpër oxhak, drejt kah bjeshka e Kokëqenit.

Civeta hapi derën, kaloi korridorit e u zhduk në terr.

XII. PËRÇAMJA DHE GRINDJA

Në mes të fushës së qytetit të Kokëqenit ishin ulë divat e bâjshin aheng. Kremtojshin të vjelat dhe bâjshin pleqní për punën gjatë dimnit. Divat hajshin, pijshin; kënaqeshin me venë t'ambël e mish të ri,

Jozha ishte shtri nga e majta dhe kishte mbështetë kryet mbi shuplakë. Tregonte për të qindëten herë mbi banin Dragonja dhe Galjotin Ilija. Pinte hurma hurma prej matares së thellë venën e mikut Civeta; shtrembnonte kryet e këndonte:

N'bjeshkë qytetin kam ndërtue
E gjithë toka për ta pa.
N'pllaka hekri kam me e shtrue

[1]) Mirë mbrama (ital.)

Mermer pragjet kam me i bâ!
Ku i ke ti dyert e mëdha
Kisha t'bukra, kumbonar
O qytet prej strulli!

— Besa, ashtu; atëherë po të kunorëzojmë mbret. Ti do të dishrojshe këtë gjâ — i tha Jozhës nji div, bari dhensh.

— Pusho! — bërtiti Jozha. Ti as delet nuk din me i ruejtë.

— Po, me andje po han fërlikun e deleve të mija.

— Delet janë të të gjithë nevet; i kullotë në tokën t'ime.

— A bash e ytja âsht a?

— Po e kujt? Thuej! E gjithë toka në luginë âsht e imja. Kush e ka lëvrue e mbjellë?

— Ata të qytetit. Ti jo!

— Po ku e ke ti dertin? — briti Jozha i Madh.

Jozha ia zgurdulloi syt bariut të dhenve, kurse bariu kceu me u rrokë me të.

— Këtu jemi mbledhë me u dëfrye e jo me u zanë — folën divat e tjerë edhe rrokën kangën:

Shka na duhet hekur n'derë!
Shka na duhet kumbonare?
Para tyne, hije për verë
T'vejmë, dhe nji tavolinë prej guri.
E ku janë muret e mëdha
Nji pllug hek'ri të vejmë na
O qytet prej strullit.

Ushtojshin malet dhe luginat prej kangës së divavet. Mali i Kokëqenit asnjiherë nuk kishte pa aso ahengu. Jozha i Madh pinte venën e Civetës sikurse zalli i thatë ujin qiellor. Herë herë edhe shokëve të tij u ëpte nga nji matare.

Divi Gjergj, i mrrolun në fëtyrë, i tha Jozhës së Madh:

— Shka po mbahesh aqë krenar, sikurse me qenë zotni i madh? Kjo venë âsht edhe e imja, edhe e ytja! M'a nep këtu!

— Si kështu? — iu përgjegj Jozha.

— Për këtë venë po i ep Civetës e shërbëtorëve të tij gurë të çmueshëm të kulçedrës. Vena e Motovunit po vjen në bjeshkën e Kokëqenit, kurse ari i ynë po shkon në Motovun. Të keshë marre! Kulçedra nuk i ka dhurue arin Jozhës së Madh, por të gjithë neve.

— Ashtu âsht! Ashtu âsht! — piskatën shum diva. — Edhe neve venë! Edhe neve ar!

— Qetësohuni, vëllazën! A doni me u bâ edhe ju si qytetarët, prej të cilëve kemi ikë? — tha vigani Toma.

Vigajt e vjetër memzi i qetsuen shokët e tyne të rij. Thojshin:

— Mos me pasë qenë Jozha, na edhe sod do t'ishim rob. T'ia lamë arin, i cili nuk na nevojitet, porse Jozha mos të krenohet.

— Le t'i mbesi Jozhës titulli bajraktar dhe ari i kulshedrës, por toka në luginë nuk âsht vetëm e Jozhës, âsht edhe e imja. Edhe unë e kam lëvrue e rrëmihë — tha divi Liberat.

— Liberati ka të drejtë. I yni âsht drithi e toka! — Jozha i Madh âsht tiran. Prap do të dëshirojsha me qenë rob ndër qytetarët, se sa të m'urdhnojë Jozha. — bërtitshin kundërshtarët e Jozhës.

Jozha kceu si luan, mbushi kacín me zjarm, ku piqej mishi, dhe e gjuejti në nji hambar gruni.

Filloi bërtima dhe përziemja. Në disa grunare u hap shpejt zjarmi dhe tymi grumbullohesh në qiell.

Jozha ishte nxi në fëtyrë prej zemrimit. Shiqoi mrrolshëm shokët:

— Të gjithë jeni anmiqt e mij. Drithin t'im nuk keni për ta ngranë. Po shkoj me e ruejtë arën në luginë. I mjeri ai, që shkelë me kambë tokën t'ime!

Tha këto fjalë, pështyni përpara të gjithëve edhe u nis për në luginë.

XIII. CIVETA BAJRAKTAR I DIVAVE

Po atë natë Civeta vështroi prej Kreut të Shtrigës se si kishte plasë zjarmi në qytetin e vigajvet. Xixat bijshin rreth e përqark. Qét dhe kualt si të çartun dil-

shin perj shtallave dhe merrshin turr teposhtëzes. Zjarmi i kishte marrë grunajet, kasollat e drrasavet dhe lisat. Qyteti kallesh sikur ndonji turrë drujsh. Era bante tymin nepër pyjet dhe luginat e afërme. Magjistarja fluturonte nëpër tym për rreth qytetit; qeshej dhe piskatte prej gëzimit.

Edhe Civeta ishte i lumtun. Ja, po ndodhte ajo shka ai kishte pritë sa kohë. Përçamja dhe grindja ka me i rrenue divat.

Nji hije e madhe dhe e zezë u paraqit befas në mes të Civetës dhe zjarmit të largtë.

— Kush âsht? — briti sekretari.

— M'ep venë zotni!

— A ti je Jozhë! Çka ka ndodhë?

— M'ep nji herë venë, e mandej të tregoj!

Civeta çoi Jozhën në nji farë shpelle mbrapa nji kasolle drrasash. Ndezi nji pishë, suell venë të fresktë dhe filloi me e peytë:

— Kush e kalli qytetin?

— Unë.

— Po pse?

— Më kanë fye randë. Ata m'urrejnë. Dojshin me vjedhë arin t'im dhe drithin t'im. Duen me më marrë edhe tokën në luginë. Më vjen keq që kam djegë qytetin, por nuk kam dijtë as vetë shka jam tue bâ. Për pak qe tue më plasë vaji! M'ep edhe do venë! Kur pij, harroj fatkeqsin t'ime.

— Po mue vena më kushton e ti nuk ke mâ ar.

— Ari i kulshedrës âsht i imi. Shkoni te ata kusarët edhe thueni le të ma këthejnë.

Jozha pinte dhe pinte. I gërthitte shokëve të vet, i kërcnohesh gjithësesi. Ma në fund u dejë dhe e muer gjumi.

*

Të nesërmen Civeta u nis për në bjeshkën e Kokëqenit. Shka ishte djegë, qitte ende tym. Grumbuj të zi drithi ishin ndê aty ku ngriheshin nji ditë ma parë barakat. Qejt dhe korbat ishin mbledhë rreth stervinavet

gjysëm të djeguna të kuajve e të qeve. Çdo gjâ dukesh e murme prej hinit, e zezë prej tymit e blozës. Divat, të mjeruem e të piklluem, shiqojshin atê humbje të madhe.

— Ç'keni menden me bâ tash? — i pyeti Civeta.

— Do ta denojmë Jozhën.

— Po cilin keni tash bajraktar?

— Askend, zotni, ju jeni njeri i dijshëm, bahuni bajraktari i ynë — thanë vigajt.

— Pranoj! Që të mos bahen mâ ngatrresa në mes jush, duhet ta ndani tokën. Secili të vetën.

Këtê e tha Civeta sepse e dinte që ndamja do t'ua shtinte grindjen edhe mâ tepër divavet. Edhe përnjimend, prej asaj dite e mbrapa vigajt nuk punuen mâ në fushë. Haheshin me fjalë për çdo arë, për pllambë toke madje edhe për çdo gurë. Civeta nërgut tregohesh bajraktar i keq e gjykatës edhe mâ i keq vetëm e vetëm që grindja t'ishte sa mâ e madhe. Divavet iu epte venë për arin e kulshedrës dhe për ato pak krenë bagëti që u kishin mbetë vigajve. Dërgoi qét dhe arin në Motovun dhe njoftoi kryetarin se për së shpejti kishte me u këthye bashkë me Jozhën e Madh.

Luginat për rreth bjeshkës së Kokëqenit ushtojshin prej të shamevet dhe kërcnimeve të divave të ngatrruem.

XIV. KRIMI I JOZHËS SË MADH

Ashtu sikurse ruejnë kulshedrat shpellën e vet, njashtu Jozha i Madh ruente luginën e tij. Nji muej dit ndejt në tê, i vetëm e i zemruem si qen i çartun.

Nji ditë divi Liberat muer terfukun dhe shatin e u zdorgj në luginë. Mbërrini deri te prrocka, e kaloi dhe shkeli në tokën e fortë. „Kjo âsht toka e ime dhe e askujt tjetër. Kam me e shndrrue në parriz të kësaj bote. Deri në motmot ka me pasë në tê mjaft grun e misër!"

Ngrehu shatin edhe filloi me rrëmihë.

— O Liberat! — u ndëgjue nji zâ i vrazhdë.

Jozha i Madh qëndronte para Liberatit. Syt i kishte të përgjaktë e fëtyrën e zbét. Ishte lehtë me ia qëllue se natën e kalueme kishte fjetë pak e ishte idhnue shum.

— Jozhë — tha Liberati — banu i arsyeshëm. Më lejo të punoj i qetë.

— Liberat, ajo âsht toka e ime! Largou prej këndej... A po më ndigjon?

Atëherë Liberati nxuer nji libër të madh me vula dhe me nji kryq të madh përmbi mbështjellëse; tha:

— Këtë libër e ka shkrue bajraktari i ynë Civeta. Kjo tregon të vërtetën se lugina âsht e imja. Kjo âsht vendosë prej nesh, divave, kur jemi nda.

— Shka âsht ai libër? Çfarë keni vendosë? Shko se besa u ndave keq — bërtiti Jozha dhe ia përplasi librin prej dorës.

Mirëpo Liberati nuk luejti prej vendit. Rrinte athue se kambët iu kishin ngulë në dhé.

Jozha mësyeni në të dhe dy divat u kapen. U kërleshen për nji kohë të gjatë, të skuqun në fëtyrë, të çartun e t'ashpërsuem. U ndoqen gjithë ditën. Dielli perendoi e nuk dihej se cili vigan do të fitojë. Hana e plotë duel në qiell dhe u çudit, kur pa luftën e të dy divave. Mâ në fund Liberati e shtyni larg vehtës Jozhën, i cili ra me fytyrë për dhé.

— Je dobësue! — e përqeshi Liberati. Tash shko!

Jozha u ngrit e ra në gjuj. Prej hundës së shtypun dhe buzëve të plagosuna i rrjedhte gjak. Syt i qitshin zjarm si ujkut të untuem. I tërbuem prej dëshprimit të madh, kceu shpejt në kambë dhe kapi shatin e Liberatit. „Le të bâhet edhe kjo... Unë tokën nuk e ap... Çdo gja ap, por tokën kurrë!" bërtiti Jozha dhe u mat e me sa forcë që kishte dhe i ra me shat kokës së Liberatit. Liberati lëshoi nji britmë, iu muerën kambët dhe u rrëxue për dhé i zbét, i përgjakun — i vdekun.

XV. KULSHEDRA

Në mes të natës magjistarja piskati përmbi qytetin e Kokëgenit: „Jozha i Madh mbyti divin Liberat!" —

Divat brofën në kambë. I kaploi nji frigë e madhe. Kishin mbetë si tufë delesh të trembuna. Iu dukej sikur hija e Liberatit po sillesh rreth qytetit. Thojshin: „Na nuk nujmë mâ me jetue në këtë bjeshkë të mallkueme. Asht derdhë gjak. Do të prehemi sî ujq. Të shpërngulemi menjiherë! T'ikim! Edhe ata banë fjalët me marrë arin e kulshedrës dhe me shkue në ndonji tjetër anë, larg prej Jozhës dhe hijes së Liberatit. Shkuen në shpellën e kulshedrës edhe filluen me hudhë ar në thes. Bafas dishka u ndigjue në thellësin e malit. Toka ushtoi e bregu u drith. Prej gropës qiti kryet kulshedra. I zgërdhini dhambët dhe qitte zjarm prej syvet e gojës. Murmuroi: „Shkoni, ngatrrestarë e pijaneca. Ari i im âsht vetëm për ata që janë të mirë, të bashkuem e punëtorë, por jo për ju."

Përbindshi hapi gojën e sajë të madhe e ata u lëshuen vrap si të marrë. Bjeshka e Kokëqenit nuk i pá mâ.

XVI. KËTHIMI NË MOTOVUN

Kur u çue të nesërmen Civeta, përpara barakës gjet të gjithë vigajt tue e pritë.

— Çka ka të re, burra? — pyeti sekretari i Motovunit sikurse nuk dinte asgjâ.

Toma, vigan i thimë, u afrue pranë tij edhe iu përkul:

— Zotni i mirë, ndihmona në mjerin! Na nuk dijmë me jetue së bashkut. Na nuk dijmë me qenë të lirë. Na do të dëshirojshim me u këthye përsëri te zotnit e vjetër.

Civetës i luente zemra prej gëzimit, mirëpo u mbajt, sikur nuk çante kryet për kurrgja; tha:

— Nuk dij a kanë me ju pranue mâ zotnit.

— Kemi me qenë mâ të ndigjueshëm dhe mâ punëtorë se përpara — u përgjegjën vigajt.

Civeta hyni në barakë edhe u briti shërbëtorëve: „Fitore! Fitore! Delet u këthyen në torishtë." Kcente dhe këndonte prej gëzimit. Edhe nji vjet e të gjitha qytetet do të kishin mbarue prej unit. Kryengritja e diva-

vet ishte ndalë. Motovuni ishte i shpëtuem. Robët vetë po këtheheshin në punë dhe te shkopijt.

Civeta menjiherë urdhënoi që vigajt të dergoheshin në Pazin, Buzet, Plomin, Poreç dhe në qytetet e tjera t'Istrës. Vigajt me lot ndër sy u ndanë prej njani tjetrit. Nuk bâjshin zâ. I vetmi vigani Gjergj foli:

— Vëllazën! Mund të bahet që herën tjetër do të ndodhi krejt ndryshe.

Të nesërmen Civeta i hypi gomarit e u nisë për Motovun. Jozha i Madh me kokë t'ulun, e ndiqte mbrapa. Ishte pendue për veprën e tij të keqe. Mendohej se si në Motovun, në robni të gjatë, në vuejtje e n'û do ta paguente mëkatin e tij.

Nga gjysma e ditës së dytë, udhëtarët panë prej kodrës që ndodhej në mes të lumejve Dragonja dhe Mirna, shtëpit e Motovunit. Në Motovun tash mâ e dijshin se Civeta po këthehesh me Jozhën e Madh, i cili ishte zbutë si qingji. Nji rresht i gjatë qytetarësh i duel përpara Civetës me muzikë. Bërtitshin për lavd të sekretarit dhelpnak, i cili kishte sjellë me vehte viganin, robin shpëtimtar.

Civeta i grahi gomarit edhe tha:

— Jozhë, të shpejtojmë!

Jozha i Madh shiqonte prej së largut detin. Pa nji ani, sikurse ajo, në të cilën kishte udhëtue për Venedik. Rrezet e diellit kishin ra mbi ani dhe i epshin nji shkëlqim.

Njiqind rêma e shtyjshin anin nëpër rrafshinën e qetë të detit.

Jozha u ndal dhe u trazue i tanë. Zu me folë, vet' më vehte:

— „Galijoti Ilija âsht ende i gjallë! Ai më shef prej së largut. Din për turpin dhe gabimin t'im. Asht zemrue që nuk ia kam mbajtë besën."

Edhe Jozha klithi me tanë zanin:

„O Ili! O Ili! Më thuej çka të baj?"

Jozha këqyrte... Njiqind rema ishin ngritë përpjetë si duer madhështore dhe ia tregojshin larg malet dhe bjeshkët. „Po, po", mendoi vigani, „përmbi male kam për ta pague gabimin t'im. Ilija, përsëri m'urdhnon dish-

ka. Më duhet me qenë i lirë, me qenë njeri! Këthehu, këthehu! Në mal, në liri!...

Muzikat, kryetari dhe qytetarët mbërrijtën te Civeta, i thërriten: „Viva! dhe „Bravo!" E ngritën përpjetë bashkë me gomar. Por befas, qytetarët u zbenë, mvarën hundët, lëshuen Civetën për tokë edhe filluen me fishkllue dhe me sha. Të shkonte mendja se dojshin me e shkye si qëj të tërbuem.

Civeta shikoi rreth e përqark tue kërkue arësyen e këtij idhnimi.

Jozha i Madh në çastin e fundit kishte ikë, ishte zhdukë pa lanë kurrfarë ferkemi.

*

Jozha i Madh edhe në ditët e sodit rrnon në tokën e Istrës. Rrnon në mal, nëpër ara dhe përskaj prrockavet. Rrëmihë e lëvron, mbjellë e pyllzon. Thonë se tash âsht ma i fortë se përpara. Kur t'i paguejë të gjitha gabimet e veta, do të zbresi prej malit. Atëherë balli i tij do të jetë i çelun, syt plot mirësi, zemra plot dashuni. Do të jetë si gryka e malit, të cilën e kanë fshi ernat dhe e kanë la shinat e qiellit. Ai do të vijë si fitues dhe shpëtimtar. Do t'i ketë të gjitha qytetet në dorën e tij që t'i peshojë e t'i gjykojë. Do të rrëmihi thellë shtretënt e lumejvet, të cilët janë plot moçale; do të rrafshojë male, të cilat ndajnë katundet prej qytetevet. Ai do të zbresi në det e do të shkeli thellë në zall. Gjurma e kambës së tij do të mbesi si vulë e amshueshme mbi zallin e detit.

CILIMINI

I. VAJI I PARË

Në dhomën e madhe me tavan në ngjyrë t'artë dhe me mure prej mermeri, për herë të parë filloi me qajtë fëmija i porsalindun. Zoti ia kishte dergue konteshës Martë engjullushen, për t'ia gëzue jetën e saj dhe të shoqit, kontit Ratomir.

Kërthini qante në shtresa prej mëndafshit, ndërsa para tij përkuleshin oborrtarët dhe oborrtaret e kontit Ratomir. Flitshin se princesha e vocërr ishte e bukur si zanë, dhe që syt e saj ishin të kaltërt, sikurse qielli ose lulja laroshe që lulzon nepër arat e grunit.

Kur fëmija prani së qami, e vunë në djep prej arit me mbulojsë prej pëlhure mëndafshi. Tri oborrtare ishin të detyrueme me ndejtë pranë saj dhe me pasë kujdes që kurrgja mos të trazojë gjumin e parë të konteshës voglushë.

Ishte mbramje e nxehtë vere e dritaret ishin të hapuna. Pa pritë filloi të ndigjohet nji vaj. „Çka âsht kjo", tha konti Ratomir edhe urdhnoi që oborrtari i vjetër Lazri të shkojë në katund e t'u thotë çifçijve të mos ndihen gjallë deri sa të flejë vajza e tij.

Lazri për nji kohë të shkurtë u këthye dhe tha: „Zotni, Katës, grues çifçis t'and, e cila banon në shtëpin perdhezë përfund oborrit t'uej, tash i lindi nji fëmi. Fëmija filloi me qa, mirëpo ajo i shtjeu nji fik në gojë të mos ia trazonte gjumin fisnikes konteshë vogëlushë. Gjâ për çudë ishte kërthini i Katës: ishte sa nji bretkocë. Sigurisht do të vdesi.

Lazri ende s'pat mbarue e përsëri, prej shtëpis perdhezë u ndigjue britma e fëmis së Katës. Lazri duel përjashtë e prap u këthye: „Zotni" tha „ajo bretkoca e vogël e kishte kafshue dhe përbî fikun, por unë vetë ia shtina në gojë nji kokërr arrë. Tash ka me heshtë."

Lazri ende nuk kishte mbarue së foluni, kur britma e fëmis së Katës u ndigjue edhe mâ e fortë. Oborrtari Lazër përsëri vrapoi përjashtë. Kur u këthye, tha: „Zotni, ajo bretkoca, e kishte kafshue, ashtu pa dhambë dhe e kishte përbi kokrrën e arrës. I futa në gojë nji gur.

Këta thâ plaku Lazër, por vaji i çifçiut të vogël u ashpërsue edhe mâ tepër. Atëherë konti këputi prej rrobeve të veta pullat prej metalit dhe ia dha Lazrit, që t'ia mbërthejë buzët atij zhabthi. Lazri shkoi, por për pak kohë u këthye „Zotni", tha „âsht fëmi i çuditshëm, i madh sa hunda e ime, ka gicë gurin, dhe pullat e juja n'dakik i bâni copë copë. Kata nuk kishte djep prandej të birin e mbante në magje, ku gaton bukën."

Konti pa se nuk mund t'ia dilte në krye. Ai nuk ishte shpirtkeq dhe nuk donte me e idhnue Katën të shoqen e çifçis. Mendoi pak kohë se çka me bâ. Ma në fund urdhnoi që djepi i vajzës së tij të çohesh në tjetrën anë t'oborrit. Oborrtarët menjiherë e ndëgjuen. Kjo dhomë e dytë ishte dhe mâ e bukur se e para, ku kishte lindë kontesha e vocërr. Aty nuk ndigjohej vaji prej shtëpizës së Katës, kështu që fëmin e zotnis e muer gjumi ambël.

II. PAGËZIMI

Në kishën e vogël të pallatit të kontit pagëzuen konteshën e vogël. Shum pronarë kishin ardhë kaluer prej oborreve t'afërme dhe prej qytetit, në pagëzim. Zojat kishin ardhë me karroca të prarueme n'ar, kurse kalorësit dhe banorët e rij mbi kuaj. Zotnit ishin veshë bukur: kishin vue pendla në kapele, mallotat krahëvet, zinxhir për rreth qafës, shpatat në brez dhe mamuza t'argjenta nëpër çizmet e tyne të gjata. I kishin sjellë gjithëfarë dhurata cucës së vogël të kontit Ratomir. U nisën për në kishë tue shkelë nëpër qylyma. Pagëzimi u bâ shkëlqyeshëm: kisha e vogël ishte stolisë krejt në mëndafsh,lule dhe qira. Konteshës së vogël ia gjetën tre emna të bukur: Hilderbranda, Rozmunda dhe Rozalija. Mirëpo ajo ishte njome shum e bukur dhe e kandshëme.

Syt e saj ishin të kaltërt sikur lulet laroshe që lulzojnë nëpër ara të mbjelluna, prandej e ama e thërriti menjiherë Sykaltër. „Sykaltër! Sykaltër!" thërritën shërbëtorët në shtëpin e kontit dhe ciciruen zogjt nëpër kopështijet dhe prozhmet që ndodheshin për rreth oborrit të kontit.

Kur u krye pagëzimi rreshti i fisnikëve duel prej kishës së vogël. Nji oborrtare mbante Sykaltrën e mbas saj shkonte kumara me ndrikullën. Kumarë ishte baroni Gaspër, kurse ndrikull sundimtarja Jaga. Bujqit e kontit Ratomir pritshin përpara dyerve të kishës rreshtin e njerëzve dhe britën: „Rrnoftë!" për zojën e tyne të vogël e të ré.

Mu n'atê çast ia behu përpara dyerve të kishës grueja çifçi Kata së bashku me të shoqin Markun e disa katundarë. Kata iu përkul kontit e i tha:

I miri zotni, më lejo të pagëzoj tash djalin t'im në kishën e juej.

— Mundesh - u përgjegj konti. - A âsht ky ai camërdhoku i vogël. që qante atê ditë në magjen t'andje dhe që, pa pasë dhambë, coptonte arrat, guralecat dhe pullat? Afrou, tregoma ta shof!

Kata ia hoq rizën e vjetër fëmis, të cilin e mbante në grykë. Të gjithë zotnít u grumbulluen rreth saj që të shofim fëmin e çifçiut. Ai me të vërtetë ishte i vocërr si zhabth, mirëpo i shëndoshë e i zhdërvjelltë dhe kishte sy të gjallë dhe të squet. Dukesh sikur nuk i vinte mirë kah të gjithë e shiqojshin e shum prej tyne edhe e përqeshëshin që ishte aq i vogël, prandej nisi të qajë.

— Të shofim a âsht me të vërtetë asi trimi — tha me tallje boroni Gaspër edhe ia vû gishtin në gojë fëmis. Mirëpo djalthi ia shtrëngoi dhe baroni piskati prej dhimbies. Zhabthi ia kishte këputë thonin e gishtit. Prej dëshprimit baronit Gaspër i xixillojshin syt. Por, përpara zotnive të tjerë të mëdhaj i duhej me ndejtë i qetë mbassi e dinte që konti Ratomir ishte zotni i mirë për bujqit e tij. Vetëm turflloi: Zhabthi i mallkuem, do të ma pagueish këtë!

Rreshti i zotnijve u tërhoq e çifçija Katë hyni në kishë të pagëzojë përvujtnisht birin e saj. Në pagëzim

e quejtën Ivan, por e ama prej ditës së lindjes nuk e thirrte ndryshe përveç se „Cilimini i zemrës s'ime! Cilimini i im ambël". Në katund, afër oborrit të kontit, kalamajt këndojshin kangën:

N'magje t'vogël t'tezës Katë
Pisket mini i vogël;
Ma i vogël t'ish dhe pak
Nuk do t'ishte dukë aspak.
Se si hekurin e bren
Ciliminin shif! shif!

Për të gjitha ato të ngucuna prej kalamajve të katundit Kata nuk idhnohesh. Ajo andrronte nji andërr të bukur dhe shifte se si, Cilimini i saj ishte i veshun në mëndafsh, rrite ulë në karrigë prej arit në mes t'oborrit të bukur, oborrtarët dhe katundarët i përuleshin tue i thanë: „Lavdi paç, mbreti Ivan, ndera e jonë!"

Zemra e Katës ishte e gëzueshëme dhe krenare kur, mbas pagëzimit, çoi kërthinin e saj në shtëpizë. Mbassi nuk kishte djep, përsëri e shtiu në magje dhe ia këndoi ninullën:

„Nina, nana — trimi i ri
Vocrrak je, por me fuqi!
Shkëndija kercei prej hini
N'tri katunde u hap trimi;
Na u derdh krypa nga torba
I njelmosi nja tri çorba.
Pika e vogël ngadal pikon
Der n'tri plagë i sheron
Nina, nana — trim i motit
I yti qoftë oborri i kontit."

III NANSHORJA KATA

Kontesha Marta nuk mundte me i dhanë gji Sykaltrës. Konti Ratomir thirri mjekët prej qytetit të shifshin se shka kishte e shoqja. Mjekët thanë se âsht e sëmundë, se duhet të ruhet, e se nepër katund duhet me kërkue nji grue të shëndoshë që t'i api gji Sykaltrës. Ata nji kohë të gjatë kërkuen e mâ në fund thanë: Çifçija Kata do t'ishte dada mâ e mirë. Konti u përgjegj se ish-

te i kënaqun, kurse konteshës Marta i vinte mirë mbassi e dinte që Kata âsht grue e mirë.

Nji ditë oborrtarët e veshën me tesha mâ të mira Katën dhe e dërguen n'oborrin e kontit, ku do të jetonte dhe do t'i epte tambël prej gjiut të saj Sykaltrës. Kjo për çifçijen ishte nderë e përfitim i madh, por prap se prap i qante zemra. Kur gjente rastin, ikte prej oborrit e shkonte vrap në shtëpin perdheze. Magjja e shkatrrueme, në të cilën kishte vue Ciliminin e saj ishte për 'të shum mâ e dashtun se sa djepi i naltë prej arit, ku, në mëndafsh e kadife, flente Sykaltra. Ajo gjithnji i epte gji vocrrakut të saj, por ishte e pikllueme pse nuk ishte ngaherë pranë tij si gjithë nanat. Kata duroi të gjithë këtë për katër muej të gjatë. Nji ditë i tha konteshës:

— E mëshirshëmja zojemadhe, njeri i im nesër shkon në luftë së bashku me burrin t'uej. Cilimini mbetet vetëm në shtëpi. Çka të bâj tash, e mjera unë!

Por kontesha iu përgjegj:

— Merre djalin e bjere në pallat. Le të jetojë pranë teje deri sa të këthehet konti me njerin t'and prej lufte.

Të nesërmen heret ranë trumbetat dhe burija e luftës. Konti puthi Sykaltrën, përshëndeti konteshën, i hypi kalit dhe u nis për në luftë. Burri i Katës shkonte përpara ushtris tue mbajtë flamurin. Çifçija çante për burrin e saj, e kur u shfry së qami shkoi në shtëpizën përdheze, fiku zjarmin në votër dhe muer magjen me të birin e saj të vocërr. Ia vû drynin shtëpizës dhe djalin e muer me vehte n'oborr.

Po ate natë Sykaltra flente në djepin e madh t'artë, përskaj djepit, në tokë, dukej e zezë magjja e vogël, në të cilën për herë të parë Cilimini, bujti n'oborrin e kontit.

IV. FËMINIJA E CILIMINIT

Kaluen tetë muej. Lufta ende vazhdonte në nji vend të largtë, e për kontin Ratomir dhe djelmoshat e

tij nuk ndihej kurrfarë fjale as lajmi. Kontesha frigohej, sepse flitej se konti ose kishte ra në luftë, ose ishte nxanë rob prej anmiqvet. Ajo gjithnji shpresonte për të, mirëpo shëndeti i saj sa po vinte e po keqsohej. Sykaltra rritesh e rritesh. Çifçija Katë nuk i epte mâ gji; me gjithë atë jetonte n'oborr. Kontesha e luti të rrinte e të kujdesohesh për Sykaltrën derisa të këthehej konti.

Cilimini edhe mâ tutje jetoi nepër ato dhoma të nxehta të zotnis. Kaluen edhe disa vjet.

Sykaltra kaq ishte rritë sa nuk mund të flinte mâ në djep; ia banë nji shtrat të vogël prej druni të shimshirit me stoli t'arta. Edhe Cilimini tash ishte bâ ma i madh, por ajo magjja e vocërr e vjetër ishte ende shtrat i shlirë për trupin e tij. Nuk kish mâ dyshim, do të mbette shkurtabiq për gjithë jetën. E mjera Katë! I mjeri fëmi! — flitshin oborrtaret edhe bujqit. Kata nuk idhnohesh kurse Cilimini gjithnji ishte i gjallë dhe i gëzueshëm.

Ai sillej n'oborr sikur me qenë në shtëpin e vet. Sykaltrën e thirrte motërzë, kurse konteshën teze. Ndërsa në pallat po kukatshin dhe ishin në kujdes për luftën, ai vetëm qeshej e kcente tue luejtë me Sykaltrën. Ishte i lehtë si pendla, i fortë si çeliku, i shëndoshë si strolli. Nji herë oborrtari i vjetër Lazri, u ul në kulltuk, ku rrinte galuç Cilimini, me gjithate vocrraku nuk u shtrydh prej tij. Nji herë tjetër kceu mbi tavolinë të shetisi përmbi 'te e të njitej bardhakëve, kur ra në nji kupë të mbushun plot me venë; mirëpo nuk sharroi, por nisi të notojë me mjeshtri. Mâ keq i ndodhi, në shpi të zjarmit, kur ra në çizmen e thellë të Lazrit. Erdh daci dhe tue mendue se në çizme po përplitesh miu, e kapi me shputë të kambës, ia ngjiti me dhambë edhe e çoi deri në pullaz. I gjithë oborri u tmerrue. Kur pá Kata këtë gjâ, nisi të qajë: „Më shkoi djali!" Mirëpo Cilimini iu shkëput dacit në pullaz, hoq nji tjegull prej kulmit edhe filloi me i rá tue e shique rreptë në sy. Kafsha filloi me u dridhë prej shikimit të njeriut vocrrak edhe iku. Trumcakët prej së largut shiquen këtë çudi dhe fluturuen e ranë pranë tij.

„Gjallë! Gjallë! Gjallë! O Shkurtabiq o viga i rrallë!" bërtitshin rreth tij, kurse ai iu përgjegj: „Sa i bubrrec jam Cilimin — por n'zemër jam luan trim! "

Menjiherë u miqsue me 'ta; trumcakët e mësuen se si kcehet e vrapohet kulmit edhe ia treguen folét e tyne, ku âsht gjithnji dritë e gëzim. E mësuen edhe se si flasin trumcakët. Nana i briti prej së poshtmi që të zbresi nëpër baxhë, në tavan e mandej n'oborr, mirëpo ai prap vazhdoi lojen me miqt e tij të rij, të cilët e çmojshin shum, sepse kishte përzanë anmikun e trumcakëvet, dacin Macan.

Por Cilimini, ndëgjoi zanin e Sykaltrës së shqetsueme, e cila po e thërritte. La lojën e nepër baxhë të kulmit zbriti n'oborr. Macani e kishte pasë gërrithë me thoj. Sykaltra ia nisi të qajë, kur e pa të përgjakun. Ai i tha:

— Kjo nuk âsht kurgja. Daci m'urren, por trumcakët më duen. Mbreti i të gjithë trumcakëve në këte vend quhet Trumc.

Sykaltra ia lau plagët; Cilimini ra në magjen e tij dhe flejti si i vdekun.

Të nesërmen erdh në pallat ndrikulla Jaga dhe i solli Sykaltrës dhuratë nji kukull të madhe, e cila dinte me i sjellë sýt e me lëvizë me kambë e me duer. Po t'ia vejshe gishtin në krahnuer, bërtitte: Ba-ba! Na-na! Ndrikulla ia kishte pru Sykaltrës edhe nji shtrat të vocërr, ku do të flente kukulla. Në shtrat kishte dyshekë, kashtore, çarshafë dhe jorgana. Rrobet e kukullës ishin prej mëndafshit mâ të bukur. Thirrej Argjende.

Sykaltra ishte si në parriz.

— Ti ke trumcakun Trumc, që të përshëndetë çdo mëngjes prej dritares, kurse unë kam Argjenden, të cilën do ta mësoj me të thirrë n'emën — i tha Sykaltra Ciliminit.

Cilimini u mrrol e i tha:

— Kukullat e drunit flejnë nepër shtretën të shkëlqyeshëm, kurse bijt e çifçijave nepër magje të vjetra. Ajo âsht e veshun me mëndafsh, kurse unë me cukla. Por zemra e saj âsht prej shtupe, kurse e imja prej gjaku dhe mishi. Do të shofim kush âsht për ty miku ma i madh, unë apo ajo.

V. KUKULLA ARGJËNDË

Ditët kalojshin gjithnji. Dashnija e Sykaltrës për Argjenden shtohej dita ditës. Cilimini ishte i mjeruem. Lojna nuk kishte, prandej shpeshherë ngjitej në kuln të zbavitesh me mikun e tij, trumcakun Trumc, ose delte në kopësht. Shkonte edhe në kasollen e qenit Dhoman e i tregonte se si Sykaltra nuk po e shiqonte mâ. Ajo gjithnji përgëdhelte dhe e lëmonte atê Argjende budallaqen, e cila ende nuk kishte mësue të blegrojë „Sykaltra!" por vetëm piskatte „Ba-ba! Na-na!"

Dhomani ishte qen i vjetër dhe i mençëm dhe i flitte Ciliminit:

„Kur isha klysh flejsha gjithë ditën në prehnin e konteshës Marta ose mbi gjujt e kontit Ratomir. Flejsha në dyshek, lëpijsha mjaltë dhe hajsha sheqer. Kurse tash, gjithë natën jam i lidhun në këtê kasolle, ruej, leh, gërryej eshtna dhe pij uj të turbulluem. Kështu e ke me zotni, more Cilimini i im! Edhe ty nji ditë kanë me të përzanë prej oborrit. Do të harrojnë se tambli i nanës s'ate e ka mbajtë Sykaltrën, e përsa i përket gjiut të pimë ti je vllau i saj."

Cilimini heshtte dhe vetëm mendonte se ç'duhesh të bante që Argjendja t'i mërzitesh „Motrës" së tij Sykaltrës.

Dhomani e Cilimini ishin shtri njani pranë tjetrit në kasollen prej drunit, edhe shiqojshin se si flokët e borës rrotulloheshin rreth e përqark tue u shty prej erës së ftoftë. Befas dishka ra përpara tyne mbi grumbull të borës edhe sharoi thellë. Dhomani kceu edhe nisi me shpurdhë. Qeni nxori me dhambë kukullën Argjende. Cilimini u çudit, muer Argjenden, e çoi në shtëpizë dhe tha:

„Shka ka ndodhë kështu? ... Shiko se si as tash nuk mërdhinë. Asht e kuqe si molla; qeshet për kurgjasend. Edhe po të rremohet bota kjo âsht gjithnji e gëzueshëme. Zemrën prej shtupe!" Cilimini ndrydhi pullën, e Argjendja nisi të mëkrrijë: „Ba-ba! Na-na!"

Qeni nisi me lehë prej habis. Ai e përgëdheli Argjenden dhe filloi me e lpi. „Ba-ba! Na-na!" bërtitte

prap Argjendja. Mirëpo tash ndigjohej prej dritares vaji i Sykaltrës:

„Argjendja e ime, të ka shkye qeni! Ahi! Ahi!

Cilimini muer kukullën edhe kceu të shkojë bashkë me 'të te Sykaltra, mirëpo dyert e oborrit ishin të mbylluna. Priti nji kohë të gjatë deri sa u këthye Lazri, hapi derën edhe muer[i] me vedi Ciliminin.

Nalt në dhomën e Sykaltrës të gjithë ishin me vaj e me frigë. Sykaltra sot mbasdite, kur ishte vetëm në dhomë kishte hapë dritaren. Donte me nxanë disa flutërza bore për Argjenden. Era kishte marrë kukullën, e cila kishte ra n'oborr. Kontesha e vogël kishte mbetë nji kohë të gjatë në dritare tue qajtë e tue e thirrë Argjenden. Gadi ishte ngri në borë e[t] n'erë pranë dritarës së hapun, aqë sa ishte sëmue e tash ishte rat në shtrat. Dridhesh prej zjarmis së madhe e[t] të gjithë frigoheshin se do të vdiste. Pëshpëritte dhe flitte në kllapi: „Dhomani e ka coptue! Dhomani e ka coptue!"

Cilimini ia lshoi kukullën në shtrat. Sykaltra e njofti, falnderoi Ciliminin me nënqeshje, mbylli syt dhe filloi me flejtë.

VI. FLUTURA DHE LEPURI I VOGËL

Sykaltra, mbrenda tri ditëvet, u bâ shum mâ mirë, por ende nuk mund të çohesh prej shtratit. Mjekët kishin porositë se duhet t'ishte shum e qetë. Vetëm nana e sajë, Kata, Lazri dhe Cilimini hyjshin në dhomë. Kontesha donte që çdo dëshirë e Sykaltrës, t'i plotsohesh menjiherë.

Cilimini u idhnue n'Argjenden. Zoja e saj ishte e sëmuet, kurse ajo gjithnji e kuqe si molla. Megjithë idhnimin që kishte Sykaltra, as tash nuk donte me thanë „Sy-kaltra! por vetëm: Ba-ba! Na-na!" zoti e din se ç'farë punëtori e kishte mbarue ashtu prej drunit dhe shtupës. Për 'të kontesha e vogël u lig, kurse ajo çante e s'e çante kryet. Cilimini e shiqonte shtrembët dhe murmuritte: „Zemrën prej shtupe!"

Një ditë Sykaltra i tha kontheshës:

— Nanë, unë nuk kam me t'u shëndoshë deri sa të mos m'a apish fluturën të kaltërt me krahë t'artë.

Kontesha thirri Lazrin edhe urdhnoi që të kërkonte ate çka donte bija e saj.

— Konteshë, tash jemi në mes të dimnit; të gjitha fluturat kanë ngordhë. — Mirëpo Lazrit iu desht me e ndigjue. Ai çoi njiqind sherbëtorë, edhe ata duelën livadheve me kërkue fluturën e kaltërt. Gjetën vetëm akull e borë dhe u këthyen me duer thatë.

Sykaltra u idhnue e gjithnji po keqsohesh. Atëherë Cilimini tha:

Oj e dashtun motër unë kam me ta pru, vetëm me na u shëndoshë.

Po ate ditë, Cilimini hypi përmbi kulm edhe ra n'kuvend me mikun, trumcakun.

— A e din — i tha Trumci — unë nuk lodhem për flutura; mel, grun thërime buke. — Tash flutura këtu nuk ka. Ndoshta ka andej larg, ku âsht nxehtë, ende mund të jetë ndonji gjallë. M'ep nji gjymës oke meli t'ushqehem këtij dimni, se do të provoj.

Mbrenda tri ditve hyni Cilimini në dhomën e Sykaltrës e të gjithë u habiten. Mbante në shuplakë të dorës fluturën me krahë t'artë. Kafsha gadi kishte ngri, mirëpo në dhomën e nxehtë shpejt e shpejtë u ngjall dhe filloi me fluturue për rreth kokës së Sykaltrës. Sykaltra rrahi shuplakat. Flutura i ra në shuplakë të dorës. Atëherë voglusha muer Argjenden e saj të dashtun e i tha:

— Nuk kam mujtë me ta dhanë fluturzën prej borës; qe fluturën e vërtetë. Vetëm më thirr n'emën. -- Kuklla qeshej si gjithnji, mirëpo kur ndrydhi cuca pullën, Argjendja nisi me mëkrritë: „Ba-ba! Na-na!"

Sykaltra përsëri u idhnue e, u sëmue edhe mâ tepër. Cilimini mendohej: „Ndrikulla Jaga don që Sykaltra të vdesi; prandej ia ka dhurue këtë kukull fatzezë."

Të nesërmen cuca e vogël përsëri i tha t'amës:

Nanë, unë nuk kam me t'u shëndoshë, në qoftë se nuk ma bjen lepurin e vogël me bisht të kuq.

Kontesha thërriti Lazrin edhe e urdhnoi të kërkojë çka donte bija e saj.

— Lepurin e vogël në mes të pyllit e edhe me bisht të kuq! Këtë nuk e gjen në këtë anë — u përgjegj oborrtari i vjetër. Mirëpo Lazrit iu desht me ndigjue. Ai çoi njiqind shërbëtorë edhe shkuen në pyll. Nuk panë tjetër veç arij dhe ujq kështu që u këthyen me duer thatë.

Atëherë Cilimini tha:

— Oj motër e dashtun, unë kam me ta prue lepurin e vogël me bisht të kuq, vetëm të na shëndoshesh.

Po atë ditë Cilimini hyni në kasollën e qenit Dhoman edhe filloi të kuvendojë me të gjatë.

— A e din, o mik, — i tha Dhomani — unë tash jam plak; kam mbetë qen rojtar e kam harrue se si gjuhet. Do të më duhesh ta kërkoj larg lepurin e vogël me bisht të kuq. M'ep nandë bukë t'ushqehem këtij dimni, se po mundohem.

— Mirë — iu përgjegj Cilimini.

Mbrenda tri ditëve, Cilimini hyni në dhomën e Sykaltrës, tue mbajtë në shuplakën e dorës lepurin e vogël me bishtin e kuq. Cucës së vogël nuk i zihej vend prej gëzimit kur pa lepurin e vocërr me bisht të kuq, tue lodrue mbi shtratin e saj. Ajo muer Argjenden edhe i tha:

— Lepuri i vogël âsht i yti, vetëm më thirr n'emën. —Mirëpo Argjendja përsëri nisi të mëkërrijë: „Ba-ba! Na-na!"

Atëherë Cilimini u mbërdhezë prej idhnimit, ia rrëmbue prej duervet Sykaltrës Argjendën edhe e përplasi për tokë. Kukulla u nda katrash, e nga zemra e saj prej shtupe duel nji gjarpën i vogël, të cilit Cilimini ia ndrydhi kokën me kambë.

— Shiqoni — briti ai — çfarë dhurate i ka sjellë ndrikulla Jagë Sykaltrës! Sikur të mos kisha qenë unë, ky gjarpën do t'ia kishte helmue shëndetin Sykaltrës!

Sykaltra menjiherë u çue e shëndoshë prej shtratit ndërsa kontesha prej gëzimit filloi me qa dhe i dha bekimin çifçis së vogël. Ate natë Lazër plaku çoi magjen e vjetër në shtëpin përdheze të Katës, kurse Cilimini ra

në shtrat të butë e të zbukuruem me ar të kukullës Argjende. Ishte fatbardhë e krenar. I dukej vehtja sikur t'ishte ndoj kryeluftar në zâ, i cili ka mujtë anmikun dhe ka ra në shtratin e dushmanit të tij.

VII ARDHJA E BARONIT GASPËR

Kaluen edhe nja disa vjet. Sykaltra ishte rritë sikur pemë fisnike: e bukur, e mirë dhe e gëzueshme. Cilimini kishte mbetë shkurtabiq, por i shëndoshë si vera, i zhdërvjelltë si maca e besa edhe sherr si gjarpni.

Fëmijt kalojshin mirë n'oborr; së bashku mësojshin e luejshin, kurse kontesha Martë dhe çifçija Katë gjithnji ishin të pikllueshëme. Për kontin dhe djelmoshat e tij ende nuk dihej asgjâ.

Befas ndodhi diçka që trishtoi fëmijt dhe bâni të fillojë kukama në gjithë oborrin. Papritmas erdh kumara i Sykaltrës, baroni Gaspër me pesëdhetë djelmosha dhe i tha konteshës:

— Ushtrija e burrit t'and âsht mundë. Kont Ratomiri dhe i shoqi i Katës, çifçija Mark vuejnë në burgun e mbretit Ballaban, në tokën e largme. Ratomiri më ka porositë me u kujdesue për tokat e tija deri sa të shlirohet prej robnis. Konteshë, m'ep tri barrë dukat, se besoj që mund ta nxjerri prej mbretit Ballaban burrin t'and, mikun t'im Ratomirin.

Kontesha tha:

— Le të bâhet çka dishron Ratomiri. Merr ar sa të duesh. Vetëm ma shliro.

Baroni Gaspër ç'prej asaj dite filloi me urdhnue n'oborr. Ai përzû të gjithë sherbëtorët besnikë të konteshës edhe në vend të tyne, n'oborr e nepër të gjitha katundet vû për zotnues ushtarët e tij. N' oborr hynë tri qerre të mëdha. ushtarët shprazën visaret që gjindeshin nëpër podrume dhe ngarkuen thasët me argjend e ar. Të gjithë dridheshin përpara baronit.

Nji ditë Gaspri ndeshi Ciliminin te shkallët.

— Çka bân ti këtu? — iu gërvall baroni. Cilimini i tha se rrnonte me nanën Katë n'oborr e se do të mbet-

shin deri sa të mos këthehesh konti Ratomir.

— Humb prej këtuhit! — i bërtiti baroni, mirëpo Cilimini iu përgjegj: — Do të shkoj kur të më thotë vetë zotnuesja e vërtetë Marta.

Gaspri u skuq prej dëshprimit dhe i ra me shqelm fëmis. Cilimini u hodh përpjetë, u tekërlit teposhtë shkallëvet edhe shkoi deri te dera. Mandej kceu në kambë që të provojë përsëri se si do të vraponte deri te Sykaltra dhe te kontesha, mirëpo n'atê çast Gaspri gjuejti teposhtë shkallëvet edhe çifçijen Katë. Çjerresh:

— Bahuni prej këtuhit ose po urdhnoj me ju shkallmue!

E mjera Katë muer për dore tue qajtë Ciliminin edhe shkoi në shtëpizën e vet. Ate natë Cilimini flejti prap në magjen e vjetër.

VIII. LETRA E PARË E CILIMINIT SYKALTRËS

Sykaltra kishte ndejtë në dritare edhe shiqonte se si djelmoshat e baronit Gaspër mbushëshin qerret me ar, me të cilin do ta nxjerrshin prej robnis babën e saj. I vinte keq që Gaspri kishte vu roje te dera e oborrit me ia ndalue çdokujt hymjen në pallat. Kishin kalue dy ditë që nuk kishte pa Ciliminin edhe tash për tê ishte tepër randë e mërzi. Nana e saj, ashtu siç ishte e sëmuet dhe e pikllueme ankohesh pse baroni kishte përzanë Katën. Sa i ashpër dhe zemër fortë ishte kumara Gaspër! Me gjithë atê Sykaltra ia falte të gjitha sepse ai do t'ia shpëtonte babën e saj.

Ndërsa po mendohej ashtu, fluturoi prej kulmit në dritare nji trumcak tue bajtë nji farë letre në shqep. Ajo u habit. Trumcaku i ra në dorë, lëshoi letrën prej sqepit edhe u mëshef në nji birë përfund oxhakut.

Vajza muer letrën dhe e shpaloi. Qe, çka lexoi:

„Prej shtëpis përdheze të Katës, e hanë, ora 8.

Sundimtarëze e re fisnike.

Zotni baroni Gaspër më ka përzanë si qenin prej oborrit të Juej, edhe pse ai nuk âsht zotnues në shtë-

pin e Juej. Ka thanë se sonte do t'udhëtojë me qerre plot argjend e ar për në tokën e mbretit Ballaban, ta blejë dhe ta lirojë babën e Juej. Ai ka thanë se nuk do të mundohet me bâ kurgjâ për babën t'im Markun, i cili po ashtu vuen në burgun e mbretit Ballaban. Unë e due babën t'im; nuk due që nana e ime të qajë për te. Due me e pa babën edhe me i ndihmue. Për këtê arsye sonte do të nisem së bashku me qerret për në tokën e mbretit Ballaban. Se si do t'ia bâj, nuk e dij. Dij vetëm kaq se prej baronit Gaspër nuk duhet të diktohem, përndryshe kishte me më rrafë, e mundet edhe me më mbytë... Për këtê mos i trego askujt. Miku i im trumcaku Trumc, mbrenda dy tri ditësh ka me ju sjellë nji letër tjetër kështu do të dini ç'më ka ndodhë.

Sot mbas dite shkoni te qeni Dhoman edhe zgjidhnje; unë do të kisha dashtë që edhe ai t'ishte me mue. Në njanën qerre ka me e ngjitë Gaspri edhe kalin e Juej, mikun t'im të mirë, Piklanin. Ju lutem, venjani në qafë strajsën e madhe të tagjis, por të mos ketë në të shum tagji.

Mos frigohi për mue,

Besniku i Juej Ivani i thirrun Cilimini.

Sa guximtar asht Cilimini!" briti Sykaltra „Të gjithë thonë ça na duhet ai burrec, ai shkurtabiq, ai xhuxhimaxhuxh? Por unë po shof se zemra e tij âsht si zemra trimit." Atëherë Sykaltra duel shpejt n'oborr dhe ia hoq Dhomanit zinxhirin prej qafës. Mandej hyni në shtallë edhe ia lidhi në qafë Piklanit strajcën e madhe të tagjis.

Atê mbramje, ndërsa qerret plot me ar dilshin me Gasprin prej oborrit, Sykaltra i lutesh zotit për babën dhe për Ciliminin.

IX LETRA E DYTË E CILIMINIT SYKALTRËS

Në krye të tri ditëve trumcaku Trumc, i solli letrën e dytë Sykaltrës. Ajo muer dhe lexoi:

„Prej shtallës së baronit Gaspër e ejte.

Sundimtarëze fisnike,

Atê mbramje të së hanës së kalueme jam fshehë tinës në strajcën e tagjis së kalit Piklan. Miku Piklan nuk e lejoi askend me ia hjekë strajcën prej qafës. Ndër jelet e tija ishte mshefë trumcaku Trumc, kurse qeni Dhoman rrinte larg tue ecë mbrapa nesh. Oh sa jam luhatë për nji kohë të gjatë në strajcën e tagjis, ndërsa përjashta binte shi e frushullonte era. Befas u ndalem. Por, shiqo çfarë çudije! Në vend që me hy në podrumin dhe shtallën e mbretit Ballaban, hymë në shtallën e kumarës s'Uej, baronit Gaspër. Unë menjiherë u përvodha në grazhd edhe u msheha në sanë. Erdh Gaspri edhe urdhnoi që ari e argjenti të çohet e të derdhet n'arkat e tija. Pra Gaspri ju ka mashtrue. Ai ju ka vjedhë dhe argjentin. Qajsha prej idhnimit. I mjeri kont Ratomiri. I mjeri baba i im Marku!... Nga gjymsa e natës hyni në shtallë baroni Gaspër edhe zgjoi djaloshin, që flente pranë Piklanit, edhe i tha: „Hypi nesër këtij kali edhe dërgoja këtê letër mbretit Ballaban!" Ai shkoi. Un u lëshova teposhtë grazhdit edhe iu afrova fenerit, pranë djaloshit, të cilin përsëri e muer gjumi, me ju shkrue me lapc këtê letër. Do t'ia gjuej nepër dritare të vocërr n'oborr Dhomanit, mandej Dhomani, kur të zbardhi drita, t'ia api Trumcit. Unë do të futem në torbën e atij djaloshit e, zoti e bâftë mirë dhe fati i trimit. Shpresoj se për nji kohë të shkurtë do të hyj në qytetin e mbretit Ballaban. Prej andej kam me ju shkrue. Mos frigohi, se veç mirë ka me u bâ.

Besniku i Juej Ivan i thirrun Cilimini.

Sykaltra filloi me qajtë prej idhnimit. Menjiherë i shkroi gjegjen:

„Sherbtori im besnik, Ivan,

Të gjithë flasin se je i vogël dhe i dobtë, por unë besoj se ti ke me na ndihmue mâ së shumti. Ma gjej babën! Nana e ime âsht lodhë prej sëmundjes e pikllimit. Ushtarët e Gasprit zotnojnë n'oborrin t'anë. Na jemi të robnueme këtu. Ndoshta edhe na mbysin. Gaspri dhe njerëzit e tij janë lëshue mbas pasunis s'onë.- Edhe Lazër plakun e kanë përzanë prej oborrit. Të përshëndetë kontesha Hildebranda, e thirrun Sykaltra.

Vajza ia dha letrën Trumcit. Trumcaku çuki pakëz mel prej shuplakës së saj edhe fluturoi.

X LETRA E TRETË E CILIMINIT SYKALTRËS

Vajza priti kot në dritare Trumcin gjashtë ditë të gjata. Ajo mendohej se mos âsht mbytë Trumci, edhe fillonte me qa. Kur befas i fluturoi diçka përmbi krah. Ishte trumcaku me letër në sqep. E hapi dhe filloi me lexue:

„Prej oborrit mbretnuer të Ballabanit.
Sundimtarëze fisnike,

Fitore! Fitore! Kanë ngja çudina! Vetëm t' Ju tregoj... Unë isha mshefë në torbën e atij djaloshit. N'atê burg kisha si shokë: letrën e Gasprit drejtue Ballabanit, qesen e duhanit, llullën e djaloshit, nji copë bukë e djath, të cilat prej uris menjiherë i hangra. Due me thanë se isha bukur mirë aty. Mbas nja nji gjysëm ore u vumë n'udhë së bashku me djaloshin në shpinë të Piklanit në drejtim të qytetit të mbretit Ballaban, Dhomani besnik vraponte mbrapa nesh. Kjo gjâ zgjati bukur disa orë. E ndiejsha vedin keq në torbë, mbassi nuk më linte era e keqe e llullës dhe përplasja e saj për kokën t'ime... „Eh tash do ta ndezi!" bërtiti djaloshi edhe futi dorën në torbë. Dora e madhe e tij më kapi edhe mue edhe llullën e na nxuer përjashtë. Unë fillova me u përpëlitë, nisa të bërtas e t'ia kafshoj djaloshit gishtat. Djaloshi u fshtirue dhe bërteti: Miu i dreqit!" edhe më përplasi për bar, i grahu kalit edhe u lshue vrap përpara. I marri nuk e kuptoi se ia mora letrën e mbretit Ballaban. Unë shpejt i kceva mbi shpinë Dhomanit e u lëshuem me të katra mbas djaloshit. Dhomani shum herë lihte dhe kështu e lutte Piklanin t'ecte mâ ngadalë, mbassi Dhomani ende i ka dhambët e fortë, mirëpo kambët e vjetra. Piklani ndigjonte, edhe ashtu, gadi së bashku, hymë përpara mbramjes n'oborrin e mbretit Ballaban, që ndodhej në mes të qytetit të bukur. Dhomani më çoi në shtëpizën prej drunit, të qenit rojtar të mbretit. Menjiherë ia ngjiti dhambët dhe e përzû, e mandej na u

vendosëm aty si në shtëpin t'onë. Hapa letrën e Gasprit dhe e lexova: „I lavdishmi mbret Ballaban! Kontesha Marta dhe bija e saj nuk duen me dhanë asnji grosh për ta blé kontin Ratomir. Ato duen me çue ushtri, me kallë qytetin t'and e mandej me të gri ty dhe birin t'and mbretin e vogël. Ti këputja menjiherë kryet Ratomirit dhe atij çifçis Markut dhe unë po denoj konteshën dhe bijën e saj. Të përshëndet i përvujtshëmi shërbëtor, baroni Gaspër." Syt më vunë perde përpara kësaj mizorije. Çka me bâ tash? Pash nepër nji dritare të vocërr se si sherbëtorët e mbretit nxirrshin venë në podrum dhe bâjshin gadi gota për kush e di se ç'farë gostije. U zhagita si miu edhe hyna në nji farë ibrigu prej argjenti. Nuk zgjati shum e ai ibrig u vu mbi tavolinë, mu përpara birit të mbretit. Princi deshti me e mbushë me venë, kurse unë kceva mbi tavolinë, qëndrova përpara princit edhe iu përkula bukur. Ai u habit dhe u gëzue. I tregova kush jam e tek jam edhe ia thash të gjitha vuejtjet dhe mjerimet e konteshës së vogël Sykaltër. Ai u prek në zemër. Kur ia tregova letrën e Juej dhe të Gasprit, biri i mbretit u zemrue dhe tha: „Nesër kam me ia tregue të gjitha babës t'im, të cilin e ka mashtrue Gaspri. Ti, shkurtabiq, do të jesh misafiri i im."

Qe, kjo ka ngja. Nesër diellì do të lindi për ne.

Sherbtori i Juej besnik Ivani, i thirrun
Cilimini."

XI. IVAN CILIMINI, FISNIK ZEMËR LUANI

Edhe, përnjimend, princi të nesërmen shkoi te i ati, Ballabani, i cilin e donte tepër. Mbreti kur ndigjoi dhe pa simbas letrave se si e kishte mashtrue Gaspri, i tha princit:

— Bir, merr ushtrin, çliroje kontin Ratomir dhe çifçin Mark e mandej bjeri Gasprit. Merrja dukatët e kontit edhe baronin shpirtkeq fute në burg të zi. Mandej shko n'oborrin e kontit edhe thuej konteshës së re, Sykaltrës që unë për të gjitha këto nuk kam dijtë kurgjâ e se më vjen keq që ka hjekë kaq tepër. Në qoftë se

âsht e bukur dhe e mirë merre për grue. Ate shkurtabiqin unë vetë kam me e shpërblye.

Nuk shkoi gjymës ore e Cilimini përqafoi babën e vet dhe përshëndeti kontin Ratomir. Të gjithë habiteshin me shkurtabiqin. Erdh mbreti Ballaban e tha:

Unë jam mbret i fuqishem, por zemra e ime âsht e mëshirshëme dhe e drejtë. I urrej të shtrembtit dhe tradhtarët e i due njerëzit e drejtë e trimat, qofshin edhe të vogjël. I vyeshmi shkurtabiq, unë po të bâj kalorës. Ti prej tashit ke me u thirrë: Jovan Cilimini fisnik Zemër Luani. Qe kësulën me pendel për fisnikí, malloten, çizmet e gjata me mamuza dhe shpatën e vogël.

Cilimini mennjiherë veshi rrobët e bukura, nxuer shpatën, e flakroi n'ajër edhe iu fal mbret Ballaban, kontit, princit, e për shêj nderi edhe babës së tij.

— A don nji maz të vogël me i hypë? — e pyeti Ballabani.

— Të falen nderit — iu përgjegj fisniku Cilimin. Unë do t'i hypi qenit t'im besnik Dhomanit. Ndryshej do t'i vinte keq.

Mâ në fund mbreti përshëndeti të gjithë zotnit, e djalit të vet i tha:

— Bjeri baronit Gaspër! E keqja le të denohet.

XII. SYKALTRËN E RRËMBEJNË

Mbrenda disa ditëve, i biri i mbretit së bashku me kontin, Markun, Ciliminin e me ushtarët hynë n'oborrin e Gasprit. Baronin e kapën dhe e burgosën. Arin dhe argjentin e vjedhun, konti Ratomir ia dërgoi si shpagim mbretit Ballaban.

Të nesërmen të gjithë u çuen dhe u nisën për n'oborrin e kontit. Mirëpo, kur mbërrinë atje, të gjithë u zbenë prej idhnimit. Oborri kishte mbetë thatë. Në prag të derës ishte ulë e qëndronte çifçija Katë. Përqafoi të birin dhe të shoqin e mandej tregoi se mbramë disa ushtarë të panjoftun kishin hy n'oborr edhe kishin plaçkitë si kusarët. Lazër plakun e kishin mbytë. Kontesha

e sëmundë Marta, kishte vdekë prej idhnimit. Mandej ata gjaksorë kishin kapë Sykaltrën edhe kishin ikë. Askush nuk e dinte se kush i kishte dergue dhe nga kishin shkue.

Kur i ndigjuen këto fjalë, konti dhe princi, i ndanë të gjithë djelmoshat në tri çeta edhe filluen me kërkue. Tri ditë kërkuen e kërkuen, por krejt kot; thue se toka e zezë i kishte përbi edhe kusarët edhe vashën.

Të dëshpruem e të piklluem u këthyen të gjithë n'oborr të këshillohen se çka me bâ tash.

XII. CILIMINI KËRKON SYKALTRËN.

Nji kohë të gjatë, konti, princi dhe Marku, kërkuen gjithkah ku shtrihej mbretnija e Ballabanit, por më kot. Ma në fund Cilimini i duel përpara kontit edhe i tha:

— Më lejoni, o sundimtar, të dal nepër botë. Ndoshta unë kam për ta gjetë.

Konti iu përgjegj:

—Çka nuk mundem unë, princi dhe ushtrija, don me e bâ shkurtabiqi. Ke për të humbë për marrëzi. Por në qoftë se përnjimend don, shko! Sa ushtri me të dhanë?

— M'i ep dy bukë të vogla, djath dhe qenin Dhoman — u përgjegj fisniku Cilimin Zemër Luani.

Të nesërmen në mëngjes, Cilimini përshëndeti prindët, i hypi Dhomanit e u nis nepër botë. Kishim shkue bukur larg. Hynë në nji pyll plot me shpella e gryka malesh.

„Dhomani i im i mirë", i tha Cilimini qenit, „sikur të kisha hundët e tua, unë do ta kisha gjetë se ku âsht Sykaltra. Merr erë, merr erë dhe diktoje!"

Dhomani lëshoi Ciliminin prej shpinës mbi bar edhe filloi me vrapue, krejt për rreth, tue marrë erë për çdo gur. „Sigurisht u ka ra n'erë gjurmevet të kusarëvet", mendoi shkurtabiqi tue ecë mbas qenit. Befas Dhomani filloi me lehë me gëzim, kapi dishka me dhambë edhe ia solli Ciliminit.

„Ha! Kjo âsht papuçja e Sykaltrës! Ose i ka ra prej kambës, ose e ka gjuejtë vetë që ta gjejë kush", briti shkurtabiqi. Atëherë ra për tokë dhe filloi të ndjeki gjumët e kusarëvet, të cilët kishin grabitë vashën.

Tue marrë erë e tue shique me vemendje, shkuen po asaj rruge nga kishin kalue kusarët.

Rruga i çonte në nji farë shpelle t'errtë në majen e malit.

XIV. NË SHPELLËN E SHKURTABIQAVE

Kur hynë në shpellë ndigjuen nji zhurmë të qetë e të çuditshëme. „Këta ndoshta janë mij!" Mendoi Cilimini edhe nxuer shpatën. Në fillim ishte krejt qetësi, dhe Cilimini i tha Dhomanit: „Këtu kemi me u çlodhë."

Ranë me flejtë, kur, mbas pak kohe, vetoi dishka në shpellë. Prej të gjitha birave duelën njerëz të vogjël me koka të mëdhaja, me mjekrra të gjata e të bardha tue mbajtë nëpër duer qira të vogjël. Rrethuen Ciliminin edhe njani prej tyne tha:

— Kush je, o i panjoftun shkurtabiq? Prej nga je? Për çfarë pune ke ardhë te na?

Cilimini u çue, vû dorën në dorëzën e shpatës e tha:

— Unë nuk jam shkurtabiq, por njeri i vërtetë, thirrem Ivan Cilimini, fisnik Zemër Luani. Kam lindë pranë oborrit të kontit Ratomir, sundimtarit t'im. Kërkoj konteshën fisnike Sykaltrën, të cilën e kanë grabitë kusarët.

I njajti shkurtabiq i tha:

— Kalorës i lavdishem! Mbreti i ynë pardje ka ra dëshmor në nji ferrë të mpreftë. Ti qenke i vocërr sikurse na, fisnik zemër gjanë. Në vend që të jeshë sherbëtor i kontit, banu mbret i shkurtabiqave, të cilët kanë shum ar dhe gurë të çmueshëm. Prano të kunorëzojmë për mbret t'onin, se mandej kemi me të diftue ku gjindet kontesha Sykaltër, me të cilën kemi me të kunorëzue, kur ta çlirojsh.

Por Cilimini iu përgjegj:

—Kur të mbërrij me çlirue Sykaltrën edhe kur të mbërrij me ia këthye babës së vet, atëherë kam me ju thanë se a kam me pranue të më kunorëzoni për mbret. Jini të mirë ndaj meje se përndryshe a po e shiqoni këtë shpatë të mpreftë dhe ata dhambë të mëdhaj të shokut t'im Dhomanit. Për ar dhe argjent kurr nuk jam mundue.

Atëherë shkurtabiqat u mblodhen në nji qoshe edhe u këshilluen se çka me bâ. U këthyen te ai dhe i thanë:

Le të bâhet ashtu si don ti. Kur ta çlirojsh Sykaltrën, na kemi me të kërkue ty, e ti ke me na u përgjegjë.

A kanë qenë në këtë shpellë kusarët edhe ku gjindet tash Sykaltra? — pyeti Cilimini.

Shkurtabiqi mâ i vjetër u përgjegj:

— Pesëdhetë kusarë kanë bujtë nji natë në këtë shpellë. Kishin me vehte nji vajzë të bukur me sy të kaltërt e pa nji papuçe në kambë. Duert i kishte të lidhuna. Dojshin me e çue n'oborrin e nji sundimtarje, Jagës. Jaga do t'u api njiqind dukatë për grabitjen e Sykaltrës. Për të gjitha këto ata flitshin kurse na ndigjojshim.

Cilimini kceu dhe e puthi në ball shkurtabiqin.

— Dhoman, — i bërtiti qenit të shkojmë shpejt te Jaga!

E shkurtabiqi i tha Ciliminit:

— Fisnik i lavdishëm, Jaga jeton në nji pallat të fortë. Ajo ka njiqind ushtarë. Do të humbish kokën. Ma mirë këtheu te konti dhe te princi e ata le të çojnë ushtri, me i ra Jagës dhe me nxjerrë Sykaltrën.

— Nuk due! — tha Cilimini. — Pa ndihmën e askujt kam çlirue babën t'im dhe kontin; pa ndihmën e askujt kam me çlirue Sykaltrën!... Më ndigjoni ju shkurtabiqë! Në qoftë se doni të jem mbreti i juej, tregoni me punë se jeni trima. Eni me mue!

— Rrnoftë! Në luftë! — piskatën shkurtabiqat edhe u hodhen të rrokin shpatat, shigjetat, harqet dhe mburojet.

XV. Ç'NDODHTE ME SYKALTRËN?

Ishte heret, para agimit. Në shtëpin e zjarmit të sundimtares Jaga, në kashtë të përlyeme, flente nji vajzë e lodhun, e lockarosun e me fytyrë të zbetë. Ishte Sykaltra. Në shtëpi të zjarmit hyni sundimtarja Jaga edhe filloi me bërtitë:

— Çohu, fshije shtëpin e zjarmit, laji enët, çaj dru e ndize zjarmin.

Sykaltra fshante.

— Çka po fshanë! Dijma për nderë që po t'ap kafshatën e bukës. Nana të ka vdekë; babës t'and i ka pre kryet mbreti Ballaban. Përveç meje askend nuk ke në këtë botë. Unë po të mbaj, po për këtë, të gjitha tokat e tua, katundet, çifçit dhe oborri kanë me qenë të mijat. Askush nuk han falas. — i briti Jaga.

Sykaltrës i plasi vaji.

Jaga desht me i ra vajzës, por rasësisht këtheu kryet nga dritarja edhe filloi me u habitë në diçka. Thirri sherbëtorin e saj Ujkanin:

— Ujkan, shka janë nxi ashtu bjeshkët për rreth oborrit?

Ujkani erdh, vështroi dhe tha:

— Ia kanë mësye disa bubrreca të mëdhaj ose, kësaj pranvere do të jenë shtue nepër male mijt me shumicë. Kjo gjâ nuk asht mirë. Do të ketë dame të mëdha nëpër fusha.

— Kij mendjen se po na vërsulen n'oborr — iu përgjegj Jaga.

XVI. CILIMINI I SHPALLË LUFTË JAGËS

Ujkani shkoi në kullë, ku ishin të tubuem të gjithë ushtarët e Jagës, e tha:

— Djelmosha, ndoshta do të mësyejnë në qytet disa anmiq të çuditshëm, bubrreca dhe mij. Shka të bâjmë?

— Na luftojmë kundra trimave, kulshedrave dhe vigajve. Kundra mijve të fushës dërgoi macat e sundimtares Jaga — u përgjegjen ushtarët.

Djelmoshat nuk luejtën vendit, por gjithë ditën pinë e kënduen në kullën e tyne. Aty nga mbramja u ndigjue nji britmë nepër mure dhe dikush trokiti në trakllore të derës. Ujkani ngau me pa se kush âsht. Kur hapi derën, u zbe prej habis. Përpara tij qëndronte nji ushtri e madhe njerëzish shum të vogjël. Nji burrec mekësulë fisnikësh në krye e shpatë për bri, kceu prej qenit, u drejtue përfund tij dhe piskati:

— Derëtar, më dërgo deri te sundimtarja Jaga. Kam dishka të randësishme me i thanë.

Ujkani i përgjegji:

— Sikur t'ishe trim ose vigan, mâ së pari do ta kisha marrë shpatën e do t'i kisha lidhë duert, porse do t'ishte marrí me u frigue prej shkurtabiqave të vocërr. Eja, kanë për t'u qeshë.

Ujkani dërgoi burrecin në dhomën e Jagës.

— Ha, ha, ha, — u qesh sundimtarja — ti je ai Cilimini qesharak!

Kurse burreci:

— Unë jam fisnik Zemër Luani. Kam ardhë këtu me ushtrin t'ime. Ose, këthema menjiherë Sykaltrën ta dërgoj te baba i saj, ose do të mësyejmë n'oborr.

Jaga piskati:

Apo e ndigjon Ujkan! Bjere këtu macën, le t'i api pak mend!

Ujkani deshti me e zanë shkurtabiqin që me tê t'i bâjë me qeshë ushtarët e tij. Cilimini nxuer shpatën, filloi me ikë e me u hudhë nepër dhomë dhe, nja tri herë, e theri Ujkanin në kambë. Ujkanit i shpërtheu gjaku e mezi ecte. Muer mbulesën e tryezës edhe filloi me e nxanë Ciliminin me tê. Cilimini pá që sherbëtori ka me e nxanë lehtë, prandej u hodh në dritare edhe u gjuejt në kunorën e blinit të gjatë, që ishte rritë brî murit. Ashtu shpëtoi pa nji therrë në kambë.

— Shka të bâjmë me këta shkurtabiqa? — pyeti Jaga Ujkanin.

— Mos u frigo, o sundimtare! Unë kam me i mbyllë të gjitha dyert e dritaret. Sonte do të bjeri shi, ai ka me i përzanë.

XVII. DHAMBËT E SHKURTABIQAVE

Fatzeza Sykaltër edhe atê natë kishte ra në kashtë, në shtëpi të zjarmit. Nuk kishte mujtë me fjetë prej idhnimit. Nana i kishte vdekë, babës ia kishin hjekë kryet e vetë kishte ra në duer të Jagës.

Nga gjysma e natës Sykaltra ndigjoi nji farë zhurme të çuditshëme. Iu bâ sikur disa mij të mëdhaj po kafshojshin gjithkund rreth kuzhinës, edhe trenët, edhe drrasat, edhe gurët, edhe hekurin. Prej frigës së madhe nuk mundte me çelë gojë. U çue dhe ndezi qiriun. N'atê çast asgjâ nuk u ndigjue. Sa desht me fikë qiriun, e përsëri me ra, kur qé i duel ngadalë e në heshtje nji burrec prej nji bire në dysheme.

— Jam tue andrrue dishka të shëmtuet — tha Sykaltra.

— Jo, ti nuk je tue andrrue, — iu përgjegj burreci. — Më shiqo, unë jam shërbëtori i yt, Cilimini.

Vashës i rrëshqiten fëtyrës teposhtë lotët e gëzimit. Habija e sajë ishte e madhe.

— Mos u habit — tha Cilimini. — Me ushtrin e shkurtabiqave të malit sonte jam futë në këtê oborr. Ti e din se çfarë dhambësh kam pasë gjithmonë; fuqija e të gjithë shkurtabiqave, qëndron në dhambët e hekurt. Na i kanë mbyllë dyert e dritaret, mirëpo na, tue kafshue, kemi çelë me mija biruca e rrugica. Ky qytet âsht nji kështjellë, të cilin nuk kishte mujtë me e shkelë as ushtrija e mbretit, kurse shkurtabiqat e mij mujtën. Kemi hy ngadalë nepër të gjitha dhomat e askush nuk na ka ndëgjue, sepse janë në gjum të randë. Mirëpo si me të nxjerrë tash ty prej këndej?

Unë nuk mundem me dalë jashtë nëpër birat e jueja — tha Sykaltra.

Cilimini këqyri dritaren. Përsëri u fut në birë dhe për pak kohë u këthye tue sjellë me vehte pesëdhetë shkurtabiqa.

— Djelmosha — tha — ju keni me i këputë këto shufra hekuri nê dritare. Ti, sundimtarëze do të lidhish disa mbulesa tryezash njanën mbas tjetrës.

Të gjithë iu vunë punës. Shkurtabiqat brêjshin dhe thërmojshin shufrat e hekurta si me qenë prej djathit. Sykaltra çeli ngadalë nji arkë dhe nxuer njizet mbulesa të gjata tavolinash edhe filloi me i lidhë.

Kur u bâ gadi çdo gjâ, Cilimini bashkë me shkurtabiqat lidhën njanin skaj të mbulesave për shufrën e fundit të dritares kurse tjetrin e lëshuen teposhtë murit.

Atëherë Cilimini tha:

— Sundimtarëze, në qoftë se lëshohesh pa të ndodhë ndonji e keqe nëpër këto mbulesa n'oborr, nesër në mbramje ke me përqafue babën t'and.

Lajmi se i ati ishte gjallë, i dha zemër vajzës. Ajo, menjiherë u ngjit në dritare dhe nisi me i lëshue ngadalë.

Cilimini zbriti me të tue i dhanë zemër të qëndrojë e fortë.

XVIII. ÇLIRIMI DHE DËNIMI

Sykaltërta, kur pa vehten n'oborr, e puthi Ciliminin e tha:

— Të falem nderit, o shpëtimtar i im!

Cilimini muer burin edhe i ra. N'oborr filloi me u ndëgjue përziemje, britmat e ushtarëve dhe piskama e sundimtares Jaga.

— Përse po i zgjon? Pse nuk ikim? — tha Sykaltërta.

— Tash ka me iu mbërri dënimi për ta — u përgjegj Cilimini.

Prej të gjitha birave n'oborr, filluen me dalë jashtë shurtabiqat. E gjithë ushtrija u mblodh për rreth konteshës së re dhe e çuen kah mali.

Prej oborrit të Jagës ngriheshin re tymi. Shkurtabiqat në çastin e fundit, gjithkund kishin ndezë zjarme të vogla dhe tash kishte marrë flakë i tanë oborri. Dyert u çelën. Gjymëslakuriq e dathë ikte Jaga në terrin e natës e, mbas saj, Ujkani dhe ushtarët.

„Bini shkurtabiqavet, dhe zenmani Sykaltrën!" Klithte sundimtarja.

Ujkani këqyri ushtrin e shkurtabiqavet e u lëshue në 'të. Mirëpo shkurtabiqat, sikurse macat, shifshin edhe në mesnatë. Ata i mësyen ushtarët, të cilët nuk dijshin me u gjetë n'atë terr. Mbi 'ta binte nji shi i imtë asi gjylpanash të vogla e të mprehta të cilat mâ shum ua shpojshin syt. Me fytyrë dhe duer të përgjakuna ushtarët ikën diku larg bashkë me Ujkanin.

Atëherë kceu Dhomani e iu turr Jagës dhe e ndoq në drejtim t'oborrit që po kallesh. Le të kukasi atje sundimtarja dhe le t'i paguejë mëkatet e veta.

Para ferkut të ditës, shkurtabiqat dërguen Ciliminin dhe Sykaltrën në shpellën e tyne të kremtojnë çlirimin dhe të pushojnë.

XIX Ó DARSËM O LITAR!

Konti Ratomir derdhte lot për të bijen e tij. Kot i kishte thirrë të gjith trimat dhe kalorësit me iu thanë se ai që do t'ia gjente dhe do t'ia shpëtonte të bijën do t'i dhuronte pallatin mâ të bukur të tij dhe Sykaltrën për grue. Princi kërkonte gjithkah konteshën e re, por më kot.

Nji ditë trumcaku Trumc fluturoi nëpër dritare edhe lëshoi nji letër prej sqepit përmbi tavolinë.

Konti e hapi dhe e lexoi:

„O Konti sundimtar,

Nesër në mesditë Ju sjell n'oborr konteshë Hildebrandën — Sykaltërtën, të shëndoshë e të gëzueshme.

Sherbtori i Juej
Cilimini, fisnik Zemër Luani

Konti i hapi të dy syt. Ai burrec, bir çifçije, vorfnjak dhe i ligshtë i shkruente që do t'ia sjellte me vedi konteshën. Sikur të mos e kishte çlirue edhe atë prej burgut të mbretit Ballaban, do t'i kishte shkue mendja se Cilimini po e tallë. Konti thërriti princin, kalorësit dhe oborrtarët, ua lexoi letrën e Ciliminit edhe u tha:

„Në qoftë se kjo âsht e vërtetë, Cilimini do të marri bijën t'ime për grue, sepse çka kam thanë nuk e mohoj. Në qoftë se tallet me mue, kemi me e vjerrë në mes t'oborrit. Bâni gadi, oborrtarë gjithshka duhet për darsëm, por njikohësisht çoni dhe trilkambëshin, ose njanën ose tjetrën për fisnikun Cilimìn!"

XX. MBRETI CILIMINI I

Të nesërmen nga mesdita nji varg i gjatë dhe i çuditshëm njerëzish po i afrohesh oborrit të kontit Ratomir. Nja disa mijë shkurtabiqa ishin lëshue teposhtëzes së malit. Në krye shkonte nji grumbull i njerëzvet të vegjël tue i ra tupanavet dhe tue i fry burijave. Cilimini shilonte Dhomanin. Mbas tij shkurtabiqat tërhiqshin karrocën e argjentë, në të cilen ishte ulë Sykaltra, e veshun si mbretneshë. Mbas saj shkojshin çeta të tjera që bajshin ar, argjent dhe flamuj.

Rreshti i njerëzve hyni n'oborr ku, konti, princi, zotnit e mëdhaj pritshin, të gjithë të habitun.

Cilimini zbriti, ndihmoi Sykaltrën të zbresi prej karrocës e tha:

— Zotni kont, qe bija e Juej!

Filloi gëzimi i madh. Princi ia lëshoi syt vashës së bukur. e puthi në dorë dhe i tha:

Kurrë nuk kam me u ngushllue që nuk ju kam shlirue. — Ajo vû buzën në gaz.

Mandej foli konti:

— Cilimin, ti tash mundesh me marrë bijën t'ime për grue. Menjiherë dò ta bajmë darsmën.

Mirëpo Cilimini ia lëshoi syt nji herë konteshës e mandej birit të mbretit e tha:

— Zotni kont, misri i gjarpnit me lisin kurr nuk mund të rriten njilloj; skyfteresha kurr nuk mund të ndërtojë çerdhen me lakuriqin! Unë nuk due shpërblime që u sjellin vuejtje të tjerëvet. Vështroni princin dhe konteshën. Ai âsht lis me rrema, kurse ajo selvi. Shiqoni në syt e të dyvet e keni me pá se çka duen.

Pa mbarue fjalët Cilimini, princi dhe kontesha e rénanë në gjuj përpara kontit.

— Bir i mbretit Ballaban — tha konti — mbassi u dashnuet kaq shpejt, menjiherë po e bâjmë darsmën. Vetëm më thuej se si me e shpërblye këtê kreshnik?

Shkurtabiqi mâ i vjetër ia priti:

— Nuk i duhet shpërblimi. Na do ta kunorëzojmë për mbret të shkurtabiqave të malit.

— Ashtu qoftë! — tha me krenarí biri i Katës.

— Rrnoftë mbreti Cilimini i parë! — ushtoi në tê gjitha anët.

Atê ditë u bânë dy kremtime n'oborrin e kontit: martesa e princit me Sykaltrën dhe kunorëzimi i mbretit Ciliminit të I.

Të nesërmen konti ia dhuroi oborrin e vet Ciliminit e ai vetë, bashkë me princin e Sykaltrën u nisen për në qytetin e mbretit Ballaban.

Çifçija Katë ishte plot gëzim. Andrra e saj u plotsue. Ajo pá se si djali i saj i vogël ishte ulë, i kunorëzuem, mbi karrigën e artë n'oborrin e bukur e nga tê gjitha anët i faleshin oborrtarët, ushtarët dhe shkurtabiqat e mirë të malit.

PËRMBAJTJA

Po vjen dimni — — — — — — — — — — 3
Strinca dhe bretkoca gushejkë — — — — — — 4
Udhëtimet e nji pikle uji — — — — — — — 6
Bleta dhe lulja — — — — — — — — — 8
Niagara dhe Sahara — — — — — — — — — 10
Pse deti asht i njelmët — — — — — — — — 13
Trembëdhetëshi — — — — — — — — — 18
I panjoftuni — — — — — — — — — — 25
Prallat e Faetonit — — — — — — 28
Ming-Cang-Lin — — — — — — — 32
UDHËTIMI I KINEZIT TË VOGËL RRETH TOKËS 32
I. Ku perëndon dielli — — — — — — — — 32
II. Muri kinez — — — — — — — — — 33
III. Shqiponja e Uralit — — — — — — — — 34
IV. Në zallishten e Oqeanit Atlantik — — — — — 36
V. Balena — — — — — — — — — — 37
VI. Në kafaz — — — — — — — — — — 38

PJESA E I

KAPROLLI I BARDHË
ANIKA BARESHË PATASH — — — — — — 40
I. Jetimja — — — — — — — — — — 40
II. Drenusha — — — — — — — — — — 42
III. Patani Gagarilo — — — — — — — — 44
IV. Me drenushën — — — — — — — — — 44
V. Agimi në pyll — — — — — — — — — 46
VI. Kaprolli brihollë — — — — — — — — 48
VII. Ariu Lumo — — — — — — — — — 49

PJESA E II

ZANA E PYLLIT — — — — — — — 52
I. Groshi i humbun — — — — — — — — 52
II. Gjarpni — — — — — — — — — — 56
III. Lamshi i pejvet — — — — — — — — 60

PJESA E III

NË PYLL — — — — — — — — — — — 65
I. Këshillat e qyqes. — — — — — — — — 65

II. Sqepçeliku — — — — — — — — — 67
III. Jehona — — — — — — — — — 68
IV. Dreni i vogël — — — — — — — — — 71
V. Sheji — — — — — — — — — 72
VI. Gjyqi i Lumos — — — — — — — — — 73

PJESA E IV

ME SHQIPONJËN DHE KAPROLLIN — — — — — 77
I. Nëpër botë — — — — — — — — — 77
II. Qeni i zi, dhija e bardhë dhe tezja e mirë — — — 78
III. Shtriga dhe lugati — — — — — — — — 80
IV. Të këthyemit — — — — — — — — 83
V. Gjuetija në pyll — — — — — — — 83
VI. Yjt — — — — — — — — — 84
VII. Dhimbje e pikllim — — — — — — — — 86

PJESA E V

PRINCESHA E VRANJËS — — — — — — 88
I. Takim i parë — — — — — — — — — 88
II. Para shpellës së Lumos — — — — — — — 89
III. Vendi i shkopit të bariut të patave — — — — 90
IV. Në darsëm — — — — — — — — — 91
KËSULKUQJA — — — — — — — — — 94
JOZHA I MADH — — — — — — — — — 146
I. Lisi i Jozhës — — — — — — — — — 146
II. Mishi i pjekun — — — — — — — — — 147
III. Jozha i madh shkon në Kopar — — — — — 150
IV. Galiot Ilija — — — — — — — — — 151
V. Kryengritja e vigajve — — — — — — — 155
VI. Në majen e Kokëqenit — — — — — — — 157
VII. Qytetarët mësyejnë vigajt — — — — — 159
VIII. Jozha i madh dhe kryetarët — — — — — — 161
IX. Vdekja e këpucarit — — — — — — — — 163
X. Qët e vogla të Jozhës — — — — — — — 164
XI. Civeta dhe magjistarja — — — — — — — 166
XII. Përçarnja dhe grindja — — — — — — — 167
XIII. Civeta bajraktar i divave — — — — — — 169
XIV. Krijimi i Jozhës së Madh — — — — — — 171
XV. Kulshedra — — — — — — — — — 172
XIV. Këthimi në Motovun — — — — — — — 173
CILIMINI — — — — — — — — — 176
I. Vaji i parë — — — — — — — — — 176
II. Pagëzimi — — — — — — — — — 177
III. Nanëshorja Kata — — — — — — — — 179
IV. Fëmijnija e Ciliminit — — — — — — — — 180
V. Kukulla argjendë — — — — — — — — 183
VI. Flutura dhe lepuri i vogël — — — — — — 184

VII. Ardhja e baronit Gaspër — — — — — — 187
VIII. Letra e parë e Ciliminit Sykaltrës — — — — 188
IX. Letra e dytë e Ciliminit Sykaltrës — — — — 189
X. Letra e tretë e Ciliminit Sykaltrës — — — — 191
XI. Ivan Cilimini, fisnik zemër luani — — — — 192
XII. Sykaltrën e rrëmbejnë — — — — — — 193
XIII. Cilimini kërkon Sykaltrën — — — — — — 194
XIV. Në shpellën e shkurtabiqave — — — — — 195
XV. Ç'ndodhte me Sykaltrën — — — — — — 197
XVI. Cilimini i shpall luftë Jagës — — — — — 197
XVII. Dhambët e shkurtabiqave — — — — — — 199
XVIII. Çlirimi dhe dënimi — — — — — — — — 200
XIX. O darsëm o litar — — — — — — — — 201
XX. Mbreti Cilimini — — — — — — — — 202

Titulli i origjinalit
Priče za decu

Redaktori teknik:
Jani Gjino

Korektor:
Lec Mazrreku

Madhësija 13 tabakë
Tirazhi 3000 copë
Duel nga shtypi në Gusht 1953

U shtyp në Shtypshkrojen „Milladin Popoviq" — Prishtinë